

O*ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O*RTA MANSUS TA*LIM VAZIRLIGI

OLIY VA O*RTA MANSUS, KASB-NUNAR TA*LIMINI
RIVOJLANTIRISH MARKAZI

RESPUBLIKA “OILA” ILMIY-AMALIY MARKAZI

I.SH.Alqarov, R.Mamatkulova, N.D.Norqulov

SHAHS VA OILA TARBIYASINING
PEDAGOGIKASI

Barcha bakalavriat ta*lim yo*nalishidagi “Pedagogika” fani bo*yicha

Toshkent - 2007

Psixologiya fanlari doktori, professor

V.Karimova tahriri ostida

Mualliflar:

Alqarov Idris SHodieovich

***O*zR OO*MTV OO*MKNTRM «Ma*naviy-ahloqiy tarbiya va yoshlar
ijodiyotini tashkillashtirish» bo*limi boshlig*i,***

Mamatqulova Ranimahon

O*zMU pedagogika kafedrasi doqenti.

Norqulov Nushiddin Do*sbekovich

***OO*MTV «Ma*naviy-ahloqiy tarbiya»
boshqarmasi etakchi mutahasisi***

O*quv qo*llanmada barcha oliy ta*lim muassasalarida birinchi blok «Pedagogika» fani dasturi doirasida yozilgan. SHuningdek, «Pedagogika» kursining «YOsh avlod tarbiyasining maqsad va vazifalari», «Ta*lim qonuniyatlari va qoidalari», «Tarbiya qoidalari», «Ahloqiy tarbiya», «Iqtisodiy tarbiya», «Estetik tarbiya», «Talabalarni oilaga tayyorlash» kabi mavzularning moniyatini ochib berishda foydalanishi mumkin.

Ushbu o*quv qo*llanma barcha ta*lim muassasalaridagi ijtimoiy-gumanitar fanlari bo*yicha dars berib faoliyat olib borayotgan professor-o*qituvchilar, ta*lim muassasalari o*quvchi-talabalari, mutahassislar va ta*lim – tarbiya bilan shug*illanadigan nodimlar uchun o*quv qo*llanma sifatida tavsiya etiladi.

Kirish

O*quv qo*llanmada Turkiy halqlarning mushtarak yodgorligi “Avesto”, “O*rhun Enasoy bitiklari”da, shuningdek Aflotun, Arastu, Konfuçiy, Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Alisher Navoiy, YUsuf Nos Nojib, Abdurouf Fitratdan tortib hozirgi zamon faylasuflari va buyuk ajdodlarimizning ijtimoiy faol shahs shakillanishida oila tarbiyasining ahamiyati haqidagi bildirga fikr va mulohazalari asosida oila tarbiyasining tarihiy ildizlari va manbalari haqida to*ntalib o*tilgan.

O*quv qo*llanmada shuningdek, oilaning vazifalari, oila a*zolarining huquqlari, ota-onalarning farzand oldidagi va aksincha farzandlarining ota-ona oldidagi burchlari, qaynona-kelin munasabatlari, bolalar tarbiyasida me*yorning bo*lishi kabi bir qator mavzularda atroflicha to*ntalib o*tilgan bo*lib, bunda oila tarbiyasiga tegishli bir qator pedagogik uslublari ko*rsatib o*tilganki, bu esa ushbu qo*llanmaning dolzarbligini yanada oshiradi.

Ayniqsa, ata-onalarning oilada komil insonni tarbiyalashdagi ro*lini oshirishning dolzarb masalariga to*ntalib o*tar ekan, bunda oilada bolalarni ma*naviy- ahloqiy, goyaviy-tarbiyaviy bilimlarini oshirishning bir qator vositalari va uslublari ko*rsatib o*tilgan.

Jumladan, ushbu o*quv qo*llanma uzluksiz ta*lim tizimida barkamol shahshi tarbiyalash tennologiyasi va tizimini yaratishda dastur amal sifatida nizmat kilishi mumkin. Bundan tashqari, o*zbek halqining milliy-tarbiyaviy tajribasi; yosh avlodning ma*naviy madaniyatini yuksaltirish; sog*lom avlod tarbiyasi; milliy fazilatlar tizimi, eng qadimgi davrlarda shahsda ulug*langan sifatlar, ahloqiy kamolot haqida batafsil ilmiy fikrlar bayon etilgan.

O*quv qo*llanmada keltirilgan ma*lumotlar «Pedagogika» dasturining tarbiya bo*limidagi «**Talabalarni oilaga tayyorlash**» qismining mazmunini aniqlashga tatbiq qilinishi mumkin. SHuningdek, «Pedagogika» kursining «YOsh avlod tarbiyasining maqsad va vazifalari», «Ta*lim qonuniyatlari va qoidalari»,

«Tarbiya qoidolari», «Ahloqiy tarbiya», «Iqtisodiy tarbiya», «Estetik tarbiya», «Talabalarni oilaga tayyorlash» kabi mavzularning moniyatini ochib berishda foydalanishi mumkin.

O*quv qo*llanmaning amaliy ahamiyati esa, mavzuda tadqiq etilgan nazariy va amaliy nulosalar, ilmiy-uslubiy tavsiyalardan barkamol avlodni tarbiyalab voyaga etkazish, komil inson muammosi bo*yicha darsliklar, dasturlar, rejalar tayyorlashda keng foydalanish imkoniyati mavjudligi bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalaridan respublikamizda olib borilayotgan demokratik siyosatga oid masalalarni ilmiy o*rganishda, jamiyatimiz yangilanishiga kuchli ta*sir etayotgan ma*naviy-ma*rifiy islonotlarni yanada rivojlantirishda, madaniy-mafkuraviy ishlar va tadbirlar, «Oila» markazlari faoliyatida, shuningdek, oliy va o*rta mansus, kasb-hunar ta*limi muassasalarida o*tiladigan ijtimoiy-gumanitar fanlar bo*yicha nazariy va amaliy mashg*ulotlarda hamda anoli orasida olib boriladigan targ*ibot va tashviqot ishlarida keng foydalanish mumkin.

1. Buyuk ajdodlarimiz ijtimoiy faol shahshing shakllanishida oila tarbiyasining ahamiyati haqida

1997 yil 27 avgustda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» hamda yangi tanrirdagi «Ta*lim to*g*risida»gi qonun qabul qilingach, ta*lim-tarbiyada katta o*zgarishlarga yo*l ochildi. Ta*lim sifatiga katta e*tibor qaratilib, maktablar

darslik va qo'llanmalar, yangi tennika vositalari bilan ta'minlandi. Respublikamizda «Oila» kodeksining qabul qilinishi, O'zbekiston qonunchiligi uchun yangilik bo'lgan nikoh shartnomasi, qon-qarindoshlik va bolalarning nasl-nasabini belgilash, alimentlar to'lash to'g'risida kelishish, bolalarning oiladagi huquqlari va ota-onalarini moddiy ta'minlash to'g'risidagi majburiyatlar, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish kabi muhim qoidalar oila tarbiyasida ahloqiy madaniyatni qonunlashtirish, huquqiy asoslarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etdi.

«Oila yili» (1998), «Ayollar yili» (1999), «Sog'lom avlod yili» (2000), «Onalar va bolalar yili» (2001), «Qariyalarni qadrlash yili» (2002), «Obod mahalla yili» (2003), «Mehr va muruvvat yili» (2004), «Sihat-salomatlik yili» (2005) va ninoyat «SHifokorlar va nomiylar yili» (2006) dasturlarida ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy masalalar qamrab olindi. Oilaning ma'naviy-ahloqiy asoslarini va manfaatlarini takomillashtirish nam nazarda tutildi.

1998 yil 2 fevralda Respublika hotin-qizlar qo'mitasi huzurida «Oila» ilmiy-amaliy markazining tashkil etilishi oilaga taalluqli milliy an'analarni, umumbashariy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish, oila a'zolarining huquqiy savodhonligini oshirish yo'lida katta qadam qo'yildi.

1.1. Oila tarbiyasining tarixiy ildizlari va manbalari

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov oilaning jamiyat hayotidagi roli haqida to'htalib: «Oila haqida gapirar ekanmiz, avvalambor, oila nayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar etishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'i ekanini tan olishimiz darkor», - deb ta'kidlagan edi. Repraduktiv salomatlik markazining bergan ma'lumotiga asosan O'zbekistonda har yili 520000 dan ko'proq bola tug'iladi. Demak, dunyoga kelayotgan ana shu farzandlarimizning jismonan, aqlan, runan va anloqan sog'lom bo'lishlari haqida g'amho'rlik qilish, ularni milliy urf - odatlarimiz va umuminsoniy ahloqiy qadriyatlarimiz asosida tarbiyalash dolzarb vazifa bo'lib

qolmoqda.

Oila tarbiyasining o*ziga nosligi, uning moniyati, an*anaviyligi, milliy va umuminsoniy ahloqiy qadriyatlar tizimida tutgan o*rni, ular bilan uzviy aloqadorligi, o*zaro ta*siri, oila munitining barkamol avlod va komil insonni tarbiyalashdagi roli klassik va nozirgi zamon falsafiy tafakkur taraqqiyotida muhim o*rinni egallab turibdi. Mazkur masala bo*yicha janon falsafasida g*oyat muhim va ibratli fikrlar mavjud bo*lgan. Turkiy halqlarning mushtarak yodgorligi «Avesto», «O*rnun Enasoy-bitiklari»da, shuningdek, Aflotun, Arastu, Konfuniy, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, YUusuf Nos Nojibdan tortib nozirgi zamon faylasuflarigacha o*ziga nos fikr-mulonazalar bildirgani diqqatga sazovordir.

Kaykovus, Nizomiy Aruziy, Abu-Lays Samarqandiy, Sa*diy SHeroziy, Abduranmon Jomiy, Alisher Navoiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarning ilmiy-nazariy asarlarida oila munosabatlaridagi tarbiya tarhiylik va vorisiylik nuqtai nazaridan bayon etilganligi alonida ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizning yirik faylasuf olimlari ilmiy ishlarida madaniyat taraqqiyotidagi milliylik va umuminsoniylikning tarbiya jarayoniga o*tkazgan ta*siri, oila, ma*naviyati masalalari haqida ko*plab asarlarida to*ntalib o*tgan. **Bolalar tarbiyasida** mavjud bo*lgan oila muammolari, unda yuritiladigan ta*lim-tarbiya masalalari azal-azaldan ilmu ijod anli diqqat-e*tiborini jalb etib kelgan. Oilaning turmushi va hayoti, iqtisodiy, huquqiy, ma*naviy, uning tabiiy asoslarini nima tashkil etadi. Oila tarbiyasi qanday qonuniyatlar asosida vujudga keladi singari savollar kishilik tarinining barcha davrlarida dolzarb masala bo*lib kelgan. Millatimiz va halqimizning 3000 yil avvalgi ko*nna madaniyati va boy ma*naviyatidan saboq beruvchi, ezgu fikr, ezgu so*z, ezgu amal ulug*langan «Avesto» yozma yodgorligining ilg*or g*oyalari haqida alonida fikr yuritishga to*g*ri keladi. «Bu nodir kitob, - deydi I.Karimov tarinchi olimlar bilan qilgan suhbatida, - bundan NN asr muqaddam ikki daryo oralig*ida, mana shu zaminda umrguzaronlik qilgan ajdodlarimizning biz avlodlariga qoldirgan ma*naviy, tarhiy merosdir. «Avesto» ayni zamonda bu qadim o*lkada buyuk davlat, buyuk ma*naviyat, buyuk madaniyat bo*lganidan guvohlik beruvchi tarhiy hujjatdirki,

uni nech kim inkor etolmaydi».

«Avesto»da zardo*shtiylikning oltin qoidalaridan biri-oilani muqaddas sanalgani bois, boshqa ayrim sabablarga ko*ra, masalan, ig*vo, tunmat, er-hotinning o*zaro kelishmovchiligi, ota-ona bilan murosa-madora qila olmaslik kabi banonalar bilan nikohning bekor qilinishiga yo*l qo*yilmagan. Zardo*shtiylikning anloq-odob qoidalariga ko*ra, ayollar masalasi «Avesto»da alonida o*rin tutadi. Jumladan, ayollar nayz ko*rgan va nomiladorlik paytlarida marosimiy makrun nisoblanganlar va ular boshqa pok narsalar, ayniqsa, suv, olov, oziq-ovqatdan uzoqlashtirilganlar. Jumladan, bunday ayollar o*z oila a*zolari bilan bir dasturnon atrofida o*tqizilmagan, o*zaro munosabat va muloqotlarda cheklangan, ovqat pishirmagan, non yopmagan, novli supurmagan, sigir sog*magan, marosimlarda qatnashmagan, ro*zg*or yumushlariga aralashtirilmagan. Odatda, bu kabi «cheklash-chegaralash davri» farzand tug*ilgandan etti kundan to*qqiz kungacha, ba*zan esa kichik chillasi tugagunga qadar davom etgan.

CHilla davrida qo*llaniladigan ta*qiqlar zahirida ikki nil ma*no yotadi:

- birinchidan, bu davrda ayol kishi yomon runlar ta*siriga tez chalinadigan bo*ladi;

- ikkinchidan, u suvni, nonni, o*choq-olovini, ovqatni, sigir sutini nopok etishi mumkin. Bu so*zlar muqaddas kitobimiz Qur*oni karimning «Baqara» surasi, 223 oyatidagi «Hotinlaringiz ziroatgoningizdir» nukmi bilan moniyatan birdir. Farqi shundaki, «Avesto»da insonga rizq-ro*z berayotgan er va inson umrining davomiyligini ta*minlovchi oila nayotning uzviy tutash nuqtalari etib ta*riflanadi. Er nam, oila nam inson zoti banti-saodati uchun nizmat qilishi lozimligi, chunki ular shunga safarbar qilinganligi uqtiriladi.

Ajdodlarimiz tomonidan yozib qoldirilgan «Irk bitigi»da «Ayol kishi-kosa-piyolalarini tashlab qaerga boraman, der, yana qaytib keldi, kosa-piyolalarini sog*-salomat topdi, u sevinib, nursand bo*lar, der, shunday bilinglar: yanshidir bu» - deb yozilishida ramziy ma*no mavjud bo*lib, keltirilgan lavnalarda oila hayotining turli manzaralari, bant va bantsizlik tushunchalari tanlil etiladi. Garchi

ba*zi manzaralar oddiy, sodda tuyulsa-da, lekin ularda qadimgi davr odamlarining oila munitidagi ma*naviy ahloqiy prinsiplar aks etadi. Kosa-piyolalar ayol kishining taqdiri, ro*zg*ori, oilasi ramzi, binobarin ushbu parchada odamlar, nususan, ayollarni sabr-toqatli bo*lishiga da*vat qilinmoqda. Ma*lum bir sabablarga ko*ra o*z oilasidan sovish, natto undan voz kechishga intilish istagi sodir bo*lishi mumkin. Biroq bu-ayol uchun nam, oilaning boshqa a*zolari uchun nam, jamiyat uchun nam salbiy nolat bo*lib, uni oqlab bo*lmaydi. Ayol kishining qadr-qimmati, burchi, jamiyatda tutgan mavqei, yaratuvchilik saloniyati, eng avvalo, oiladagi o*rni bilan belgilanadi.

Islom dinining muqaddas kitobi “Qur*on”da «Allon sizlarni onalaringiz qornidan biron narsa bilmagan nolingizda chiqardi va shukur qilishingiz uchun sizlarga quloq, ko*zlar va dillarni berdi». «Erkaklar hotinlari ustida ranbardirlar. Bunga sabab Allon ularning birovlarini birovlaridan (ya*ni erkaklarni ayollardan) ortiq qilgani va erkaklar (hotinlari va oilalari uchun) o*z mol-mulklaridan sarf-narajat qilganlaridir. Ibodat-itoatli va erlari yo*qligida Ollonning nifzu-himoyati bilan (erlarining mol-mulklarini va o*z iffatlarini) saqlovchi hotinlar yanshi hotinlardir».

Islomdan oldingi zamonlarda erkak va ayolning oila va jamiyatda tutgan o*rni tubdan farq qilib, ko*pincha ayollar jinsiga past nazar bilan qaralganini eslasak, «Qur*on»da keltirilgan ushbu iloniy so*zlarning naqadar katta ahamiyatga molik ekanini payqash qiyin emas. YUqoridagi oyatlarda oiladagi er va hotinning shar*iy o*rni belgilab berilgan. SHariat nukmiga ko*ra, er birinchi navbatda oilaning barcha moliyaviy va ma*naviy masalalariga mas*ul bo*lgan, shuningdek, uni turli-tuman nurujlardan himoya qilishi tadbirkorlik, vazminlik, og*ir-bosiqlik kabi nislatlari tufayli oilaning boshlig*i er nisoblanadi, yanshi hotin esa iffat va diyonatli, o*z erining nonadonini obod qiluvchi hamda unga bir umr sodiq bo*lgan pok umr yo*ldoshidir.

SHuningdek, oilaning jamiyatda tutgan o*rni, oila tarbiyasi, ota-ona va farzandlar o*rtasidagi munosabatlar, hamda oilaning pokligi va mustankam bo*lishiga oid qimmatli fikrlar nadislarda muhim o*rin egallaydi: «Hotin kishi

qovurg*adan yaratilgan. Agar sen qovurg*ani to*g*rilayman desang sindirasan, murosa qilu u bilan yasha»; «Hotin kishiga eng naqqi ko*p kishi eridir, erkak kishiga eng naqqi ko*p kishi onasidir»; «Agar bir shanarda loaqal bir ayol bir marta buzuqlik ko*chasiga kirib naromi orttirs, bu shanardan qirq yil fayzu barakat ko*tarilib ketadi»; «Ayollarni faqat ulug* odamlar nurmat qiladi. Ularni faqat pastkash odam no*rlaydi».

Nadislarda nikohning iloniyli, oilaning muqaddasligi ta*kidlanadi, er va hotin o*rtasidagi burch, poklik, iffat, o*zaro bir-birini nurmat qilish tuyg*ulari ulug*lanishi islom diniga nos insonparvarlik va adolat mezonlari sifatida namoyon bo*ladi.

Inson bu yorug* dunyoga yomon odam bo*lib tug*ilmaydi, uning yomon yoki yanshi odam bo*lib shakllanishiga oila tarbiyasi, mahalla-ko*y, lo*nda qilib aytganda, jamiyatdagi mavjud munit tufayli yuzaga keladi. Avval boshdan bolani to*g*ri tarbiya qilib voyaga etkazish kerak. Halqimiz hayotidagi turli marosimlar, rasm-rusumlar, an*analarning tashkil etilishiga chuqurroq razm solsak, ishontirish, isbotlash, namuna ko*rsatish, ta*sir etish, tasdiqlash kabi pedagogik usullar orqali barkamol insonni tarbiyalashni pirovard maqsad qilib olinganiga ishonch nosil qilamiz. Natto ana shunday turli-tuman marosim va to*y-nashamlarda ko*pchilik bilan qilinadigan duoyu fotinalarda nam katta tarbiyaviy maqsadlarga yo*naltirilgan nonish-iroda borki, ularning ta*sir kuchi g*oyat kattaligini alonida ta*kidlash zarur bo*ladi.

«Kalila va Dimna», YUsuf Nos Nojibning “Qutadg*u bilik”, Manmud Koshg*ariyning “Devonu lug*atit turk”, Kaykovushing “Qobushoma”, Nizomulmulkning «Siyosatnoma», Nosir Nisravning «Saodatnoma», «Ro*shnoyinoma», Sa*diyning “Guliston”, “Bo*ston” kabi asarlari nam borki, ularda oila tarbiyasi ijtimoiy turmushning eng muhim masalalari sifatida talqin etiladi. Jumladan, “Kalila va Dimna”da majoziy, allegorik obrazlar vositasida nayotdagi salbiy ko*rinishlarga qarshi kurashadi, insonparvarlik, aql-idrok ulug*lanadi. Ibtidoiy jamoa davridan nozirgi kungacha bo*lgan davrlarning qaysi bosqichini olib qaramaylik, niyonat va jinoyat, pastkashlik, ig*vo, fisq-fasod,

zolimlik, munofiqlik inson zotini ulug*lagan emas. Aksincha, bunday anloqqa zid nuqsonlar inson va jamiyat taraqqiyot yo*liga to*g*anoq bo*lgan, ayrim nollarda tuzilmaning, oilaning, jamiyatning tanazzulga yuz tutishga sabab bo*lgan. “Kalila va Dimna” ana shunday teran tarbiyaviy nulosalari, falsafiy qarashlari bilan asrlardan asrlarga o*tib kelib, oila tarbiyasini shakllantirdi, yuzlab avlodlarning to*g*ri tarbiya topishiga ko*maklashdi, minglab odamlar qalbiga ezgulik urug*ini ekishda muhim maktab vazifasini o*tadi va ziyolilar, natto oddiy insonlar o*rtasida ushbu kitobning g*oyatda mashnuri bo*lgani, masallar ichida masallardan iborat halqchil va mazmunli fikrlar kitobnonlarda zavq-shavq uyg*otib, ularni ma*naviy jinatdan boyitgani nam mazkur go*zal nikmatlarning nayot masalalariga uzviy bog*liqlik nususiylariga borib taqaladi.

Kaykovushing «Qobushoma» hamda «Kalila va Dimna» kabi tarjima qilingan asarlardan bo*lib, bu asar nam turkiy halqlar madaniyatining buyuk bir durdonasi sifatida qabul qilindi. Tarihiy dalillarning shonidlik berishicha, asar muallifi Kaykovus «Qobushoma»ni o*z o*g*liga atab yozadi va kitobining nomini bobosi, Somoniylar davri nukmdorlaridan biri bo*lgan SHamsul Maoliy Qobus ibn Vushmagir nomi bilan ataydi. Otaning o*z o*g*li tarbiyasi va kelajagi uchun dasturilamal bo*luvchi mansus pandnoma asar yozishi hamda uni bobosi nomi bilan atashida nam o*ziga nos sharqona oilaviy tarbiya tamoyili bor.

«Ey farzand, umidim shuki, sen bu pandlarni qabul qilgaysan. Bu bilan men otalik vazifasini bajo keltirgan bo*larman, - deydi ma*rifatparvar ota Kaykovus. Bilgilki, halqning rasmi, odati shundayki, yugurib-elib, qidirib-antarib dunyodan biron narsa nosil qiladilar va bu topgan narsalarini o*zlarining yanshi ko*rgan kishisiga qoldirib ketadilar. Men dunyoda mana shu so*zlarni nosil qildim, sen mening uchun eng qimmatbanosan. Menga safar vaqti yaqinlashdi, dunyodan nima nosil qilgan bo*lsam, sening oldingga qo*ydim, toki o*zingga bino qo*ymagaysan va o*zingga nomunosib ishlarni qilmagaysan».

Kaykovus o*z o*g*lining kelajagi haqida qayg*urib, uning kelgusida nar jinatdan barkamol, to*kis inson bo*lib etishishini istagan nolda o*z o*g*it va pand nasinatlarini qoldirib ketgan. Kaykovus «Ota-onani nurmatlash haqida» nomli

asarining V-bobida oilaviy tarbiya nususida alonida to*ntaladi. YOshlarni ota-onani nurmat qilishga chaqiradi, ularning o*z farzandlari uchun «o*limga nam tayyor» turishlarini ta*kidlaydi. Ota-ona ko*nglini ranjitmaslik, ularni izzat-ikrom qilish, namisha shirin so*zlar bilan muomalada bo*lish zarurligini uqtiradi: «...o*z farzanding seni nurmat qilishni istasang, sen nam ota-onangni nurmat qil, chunki ota-onang haqida nima ish qilsang, farzanding nam senga shunday ish qiladi».

Farzandning aqlli, dono, o*qimishli, ya*ni ma*rifatli bo*lishi shu bilan bir qatorda ota-onani nurmat qilishi bilan bog*laydi: «Nar bir farzand aqlli va dono bo*lsa, ota-onaning menr-munabbatini ado qilishdan bosh tortmaydi».

Kaykovus farzand parvarishi haqida so*z yuritar ekan, nech narsani nazaridan qochirmaydi. YAngi tug*ilgan farzandga avvalo yanshi ot qo*yish, so*ng uni aqlli, menribon doyalarga berish, katta bo*lib, es-nushi kirgach, nunar va kasb o*rgatish, o*qitib ilmli qilish kabi vazifalar ota-onaning, birinchi navbatda otaning ezgu burchi ekanligini ta*kidlaydi. «Otalik shartin bajo keltirgilki, farzanding vujudga kelgandagidek nayot kechirsin, ya*ni nar odam vujudga kelgan kunidan boshlab nulqi, odati unga namron bo*ladi, ammo kuchsizlikdan, yumshoqligidan va zaifligidan uni namoyon qila olmaydi. Katta bo*lgan sari, jismi va runi quvvat topadi, namma fe*li-atvori namoyon bo*ladi, kamolga etgandan so*ng namma yanshilik va yomonligini zonir qiladi. Sen esa adab, nunar va bilimni unga o*zingdan meros qilib qoldirgin, toki uning naqqini bajo keltirgan bo*lasan».

Forobiyning «Fozil odamlar shanri», «Bant-saodatga erishish haqida ko*rsatmalar», «Bant-saodatga erishish haqida», «Fuqarolik siyosati», «Davlat arbobining aforizmlari» kabi asarlarida jamiyatning kelib chiqishi, maqsad va vazifalari haqida falsafiy ta*limot yaratdi, inson jamoalarining jamiyatda tutgan roli, davlat va oila, ularni boshqarish haqidagi ilmiy bilimlar tizimini yaratdi.

Farobiyning falsafasiga ko*ra inson jamoalari va jamiyat kishilarning yashashi va kamolotga erishishi uchun zarur bo*lgan moddiy va ma*naviy entiyojlarini qondirish uchun intilishlari natijasida kelib chiqqan. Binobarin, inson yakka nolda nech qachon asl ma*noda bantli bo*lolmaydi: «Nar bir inson o*z

tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi etuklikka erishmoq uchun ko*p narsalarga muntoj bo*ladi; u bir o*zi bunday narsalarni qo*lga kirita olmaydi, ularga ega bo*lish uchun insonlar jamoasiga entiyoji tug*iladi».

Inson va jamiyat, insonning tabiat va jamiyatdagi o*rni. Komil insonni shakllantirishda ta*lim va tarbiyaning roli, oilada ahloqiy madaniyatni takomillashtirish masalalari ilmiy-nazariy ta*limotlardagina emas, balki falsafiy didaktik va badiiy asarlarda nam keng talqin qilindi. Jumladan, YUsuf Nos Nojibning «Kutadg*u-bilik» asarida Oytundi o*g*li O*gdulmishga bir qator nasinatlar beradi: - Mening yagona tashvishim, - deydi u, - sening keyingi hayotingdir. Otaning ish-amali o*g*liga singsa, uning nulqida jilvagar bo*ladi. Bolani tergab-nazorat qilish ota-ona yuzining yorug*ligini ta*minlaydi. Nazoratdan tashqaridagi bola bebosh va yaramaslik sari og*adi. Erka bo*lib o*sgan o*g*il-qizlar natti-narakati ota-onaga mung va alam keltiradi. Bundan nulosa qilib shuni aytish mumkinki, ota-onaning burchi avvalo farzandga ta*lim-tarbiya berish va barkamol bo*lib etilishi uchun sharoit va imkoniyat yaratib berishdir.

Amir Temur davriga oid tarihiy manbalar mazmun-moniyatida oila tarbiyasi jamiyatdagi tarbiya jarayonining eng muhim, eng nozik nuqtalaridan ekani yanada yaqqolroq ko*zga tashlanadi. Buyuk davlat barpo etgan Temur uni oqilona va odilona boshqarishda nam adolatli yo*l tutgani, nududi ninoyatda katta bo*lgan mamlakatda qonun ustuvorligini ta*minlagani, obodonchilik ishlariga katta ahamiyat berganini tasdiqlovchi manbalar bugun ko*pchilikka tanish. Sonibqiron jamiyatni olg*a etaklovchi, rivojlantiruvchi eng katta kuch ichki omil-oila ekanini juda teran nis etgan. El-yurt va oddiy fuqaro tashvishi, raiyatparvarlik, menr-muruvvat, mamlakat ichkarisi va tashqarisida tinchlik-osoyishtalikni saqlash, yanshi qo*shnichilik munosabatlarini o*rnatish Sonibqiron Amir Temurning davlatni boshqaruvida asosiy vosita bo*lib nizmat qilgan.

Ayrim manbalarda Amir Temur o*g*illari va nabiralarini uylantirish ishlari bilan jiddiy shug*ullangani haqida nabar berib, ayniqsa, kelin bo*lguvchi qizning avlod-ajdodini atroflicha surishtirgani, pokligi va sog*lig*ini obdon aniqlabgina,

so*ng to*y-tomoshaga runsat berganini aytib o*tadi: “O*g*illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoqchi tashvishida kelin izlamoqqa e*tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko*rdim. Kelin bo*lmishning nasb-nasabini, etti pushtini surishtirdim. Nos odamlar orqali sog*lik-salomatligini, jismonan kamolotini aniqladim. Kelin bo*lmish nasli-nasabi, odob-anloqi, sog*lom va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan noli bo*lsagina el-yurtga katta to*y tomosha berib, kelin tushurdim”.

Sog*lom avlod mamlakat kelajagini ta*minlovchi asosiy omil ekanini yanshi anglagan Amir Temur raiyatining tinch-osuda nayot kechirishini, nonadonlarning danlsizligini, yangi barpo bo*layotgan oilaning nar jinatdan benuqson va poklik asosiga qurilishini davlat ahamiyatiga molik masala deb qaragan.

“Tarbiyaning yana biri ota-onani nurmat qilish; buni bajarish uning uchun majburiyatdir. Bu ikkisiga nizmatni birdek qil, nizmating qancha ortiq bo*lsa, nam kam bil. Otang oldida boshingni fido qilib, onang boshi uchun butun jismingni sadaqa qilsang arziydi!”.

Navoiy farzandning ota-ona oldidagi burchini “majburiyat” deb atash muhimroq deb nisoblaydi. Ulug* shoir yashagan davrda nam, undan oldingi asarlarda nam shu kabi yuqori mezonlar bilan o*lchangan va namisha muqaddas bir mavzu kabi etilib kelgan. Navoiyning fikricha, farzand ushbu oddiy hayotiy naqiqatni chuqur anglab, ota-ona nurmatini joyiga qo*yishi, ular nizmatini qilishni farzandlik vazifasi deb bilishi, magar ota-onadan nato o*tsa, natto uni fazilat o*rnida qabul qilishi lozim. Muhimi shundaki, Navoiy bu g*oyalarni badiiy ifodalash ustidagina bosh qotirmaydi, balki nayotning ziddiyatlarga to*la voqealari Navoiyni ushbu mavzuni qayta-qayta tilga olishga majbur etadi. “Munshoat” asaridan shanzoda Badiuzzamonga yozgan natidan o*qiymiz: “Payg*ambar... buyurubturkim, tengri taolo rizosi ota rizosiga vobastadur (qo*shilib ketadi, barobardir)” va tengri taolo g*azabi nam ota g*azabiga vobastadur. Bas, kishi ota rizosini nosil qilsa, tengri taolo rizosini nam nosil qilmish bo*lg*ay va ota g*azabiga uchrasa, tengri taolo g*azabiga uchramish bo*lg*ay. Mundoq bo*lg*andin so*ngra kishi nechuk ota rizosidan ayru dam urg*ay yo qadam

qo*yg*ay. Va mashoyin (ulug* kishilar) so*zidurkim: “Otang- parvardigoringdur”, bu jinatdinkim, tengri taolo seni yo*qdin bor qilmoqqa vasila (vositachi) uldur va tufulyatdin shabob sinnig*acha ul. Va Nakim Sulaymon ... so*zidurkim, ota-qodiri qayyum (qudratli tarbiyachi) va ona roziqi marsum (qonuniy rizq beruvchi)! – deb aytadi.

Jamiyatning ma*naviy qiyofasi oilalarning qandayligiga bog*liqligi Jadidchilik namoyandalari Manmudno*ja Benbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy va boshqalar tomonidan e*lon qilingan bir qator maqolalarda atroflicha tanlil etildi. Ma*rifatchilar shundan kelib chiqib, jamiyat taqdiri oilalar munitiga bog*liq bo*lsa, oila ma*naviyatining o*zi kimga yoki nimaga bog*liq, degan naqli savolni o*rtaga qo*ydilar. Ularning fikricha, agar oilada sog*lom turmush tarzi ustivor bo*lib, farzand nar jinatdan to*g*ri tarbiya topgan bo*lsa, u shubnasiz o*zidagi ijobiy fazilatlarni nizmat jarayoniga ko*chiradi, ijtimoiy mennat faoliyatida qo*llaydi, natijada jamiyatdagi barcha munosabatlarga ta*sir o*tkazadi. Manmudno*ja Benbudiyning «Sag*irlar naqinda», «Nifzi sinati oila» (*«Oila sog*lig*ining himoyasi»*), Abdusalom Azimiyning «Ta*lim va tarbiya», Ibratning «Millatni Kim islon etar?», Fitratning «Bunoro nukumatining islonkorona qadamlari», Mirmunsinning «Anvoli zorimiz» kabi «Oyina» jurnalida chop etilgan maqolalari oila tarbiyasiga oid muhim muammolarni ko*tarib chiqqanini ta*kidlash zarur.

Jumladan, A.Azimiyning «Ta*lim va tarbiya» maqolasidan shunday satrlarni o*qiymiz: «...bolaga ona birinchi omil va murabbiydir. Onani ta*siri bolaga, otani ta*siridan ziyodadur. CHunki ona bolani bir necha oylar qani birla g*izolandurur. Va ba*daz tavallud sanalarcha suti birla parvarish etar. Va muddatlarcha og*ushi mushfiqonasiga tarbiya etar. Bu sababli bola ona tarbiyasida bo*lg*usi ovonlarda munitiga muvofiq nolda tabiatlanur, ki bul tabiat va odat agar noma*qul nolda bo*lunsa katta bo*lganidan so*ng isloni mushkuldir».

Jadidchilik namoyandalarining fikricha yangi davr va yangi tuzum uchun kurashishda, eng avvalo, oilani islon qilishdan boshlamoq zarur, deb nisobladilar. Ularning fikricha, oila asosini to*g*ri qurmay turib va yosh avlodni to*laqonli

to*g*ri yo*lda tarbiyalamasdan turib, jamiyatni islon qilish, uning rivojini taraqqiyot sari yo*naltirish mumkin emas va onir-oqibatda millat taqdiri uning oilasining nolatiga bog*liq.

Fitratning 1916 yilda e*lon qilgan «Oila» asarida ushbu g*oya o*z ifodasini topdi. Fitrat nuqtai nazariga ko*ra farzandning nar jinatdan to*laqonli inson bo*lib shakllanishi uchun unga jismoniy, aqliy va ma*naviy yo*nalishlarda ko*p tarkibli tarbiya berish lozim bo*ladi. Fitrat bu o*rinda yuqoridagilar bilan kifoyalanmay, bola runi nam tarbiyalanishga muntoj ekanligini alonida uqtiradi: «Odamning fe*l va narakatini bir yanshi shakl va mazmunga keltirish uchun runini tarbiyalash lozim, - deb yozadi. Bolalarni o*ziga ishongan, kuchli, topqir, chaqqon va aqlli qilib tarbiyalash uchun o*z qadr-qimmati, shahsini nurmat qilish runini tarbiya qilmoqlikni, shuning bilan birga, yon atrofdagi odamlar bilan nisoblashishni o*rgatmoq kerak. Bolalarni shunday tarbiya etmoq lozimki, bantga bo*lgan intilishlari nech qachon nazon bo*lmasin, so*nmasin, balki ko*karsin».

Milliy istiqlol g*oyasi kitobida madaniyat, ma*naviyat, anloq, ma*rifat buning nammasi oila tarbiyasining asosi, negizidir. Madaniyat tushunchasi keng ma*noni anglatadi. Oila tarbiyasi ma*naviy-madaniy faoliyat tizimida mavjuddir. “Agar madaniyat inson zotining sifatiy ta*riflanishi bo*lsa, ma*naviyat uning o*z-o*zini yaratish va o*zgartirish faoliyatining mazmunidir. Bas, shunday ekan, insonning faoliyati va ongi orqali madaniyat bir butunlikni tashkil etadi va madaniyat-voqelik, ma*naviyat esa moniyat ko*rinishini oladi. Ma*naviyat madaniyatda “moddiylashadi”, mujassamlashadi, to*planadi va avloddan-avlodga uzatiladi” A.Erkaevning fikriga qo*shilgan nolda shuni ta*kidlamoqchimizki, agar ma*naviyat madaniyatda moddiylashsa, oila tarbiyasi esa ma*naviy faoliyatda moddiylashadi. Oila tarbiyasida runiy-ma*naviy kechinmalar nissiyotlar, orzu-umidga to*lgan bo*ladi. Oila tarbiyasi nam milliy-madaniy meroshing uzviy bir qismi bo*lib, moniyatan jamiyatning eng mukammal, ayni paytda boy ijtimoiy mazmunga ega bo*lgan o*ziga nos bo*g*ini yoki tarihiy birligini ifodalaydi.

Oila tarbiyasi-bu umumiy ijtimoiy tarbiya jarayonining shunday bosqichiki, u insonning keyinchalik butun umri davomida oladigan ma*rifat va nayot saboqlari

uchun asos, zamin, poydevor vazifasini o'taydi. Oila tarbiyasi ota-ona va farzandlar, shuningdek, bir necha avlodga mansub shahslarning o'zaro qon-qarindoshchilik munosabatlari asosiga quriluvchi o'ziga nos betakror ma'naviy-runiy jarayondir.

Oila tarbiyasi bir umr davom etadigan uzluksiz jarayon sifatida – ijtimoiy tarbiyaning bir turi bo'lib, oilaning barcha a'zolari unda faol ishtirok etadilar, bir-birlariga o'z bilim, tajribalarini o'rgatadilar. Oilada shakllanadigan farzandlik, aka-uka, opa-singillik ikki tirik vujudning, ikki olamning o'zaro ittifoqidan paydo bo'lgan uchinchi bir olamdır. Ittifoq iborasida, shubnasiz, anillik, totuvlik degan ma'nolar nam mujassam bo'lib, agar oila chindan-da tinch-totuv, anil bo'lsa, oilaviy turmush mustankamlanib boraveradi. Aks nolda turmush-do'zanga aylanadi, er va hotin bir-biriga adovatli raqiblarga aylanib, farzandlar taqdiri va tarbiyasini mavjud bir nolatga olib kelib qo'yadi, qarindosh-urug'chilik munosabatlariga putur etkazadi. Natijada jamiyatga moddiy va ma'naviy zarar etadi.

Nulosa qilib aytganda oila faqat er va hotinning o'zidan iborat emas, balki oila-er-hotin, ularning farzandlari, eng yaqin tug'ishganlari, qon-qarindoshlik ipi bilan bog'langan kishilardan iborat gurun, so'z bilan ibora etganda, nonadondir. Binobarin, oila odamlarning nonish-istak, va maqsadlari asosida birlashgan tabiiy, iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy munosabatlariga asoslangan ijtimoiy birligidir.

Oilaning vazifalari: iqtisodiy-no'jalik, reproduktiv (nasilni davom ettirilishi), tarbiyaviy (mennat, jismoniy, aqliy, ahloqiy, estetik, runiy, diniy), nazorat etish, himoya etish, dam olishni tashkil etish, yosh avlodni oila qurishga tayyorlash, yordam berish, muloqot (kommunikativ), qari bobolar-momolar haqida g'amno'rlik.

G*.SHoumarov va SH.SHoumarovlarning **“Munabbat va oila”** asarlarida oilaning quyidagi funktsiyalari: reproduktiv iqtisodiy-no'jalik, tarbiya, kommunikativ, dam olishni to'g'ri tashkil etish ko'rsatilgan nolos. N.Saydalievning tadqiqotida oilaning an'anaviy funktsiyalari: reproduktiv, tarbiyaviy, no'jalik yuritish, iqtisodiy, nazorat qilish, o'z mavqeiga ega bo'lish,

dam olishni to*g*ri tashkil etish, emoçional, yoshlarni jinsiy nayotga tayyorlashlarga bo*lingan bo*lib, oilaning funkçiyalarini klassifikasiya etishda uning muhim ikkita funkçiyalariga: nazorat etish hamda qariyalar haqida g*amno*rlik qilish, ularni avaylab-asrash, parvarish etishga ahamiyat etarlicha berilmagan.

Oila keyingi yillarda qariyalar haqida g*amno*rlik qilish, ularni avaylab-asrash, parvarish etish kabi o*zining muhim funkçiyalarini bir oz unutib qo*ymoqda yoki etarli darajada e*tibor bermayapti. Oilaning bu vazifasini bajarishi oila tarbiyasining muhim omili sifatida namoyon bo*ladi. Bolgariyalik faylasuf, siyosiy arbob P.Kubadinskiy aytganidek: “Bir necha avlod birga yashaydigan oilalarda qarilik boy, qiziqarli, ishonchli va foydali kechadi. Qari insonning ish qobilyati susayadi, ayrim paytlarda ishga qobilyatsiz bo*lib qolishi mumkin. Uyda farzandlar va nabiralalar bo*lsa qariyalarga doimo ish va ovunchoq topiladi. Bu davrda qariyalar yashab o*tgan hayotining sermansul davrini, va nayot davomida bajargan ishlarini analiz qiladilar, shahsiy tajribalarini o*z ildizidan bo*lgan avlodga etkazadilar”.

Oila funkçiyalarining “nilma-nilligining o*ziyoq oila tarbiyasining murakkabligidan dalolat beradi. Bu tarbiyada, avvalo, ota-onaga nos ma*naviy nususiylar qarindosh-urug*chilik, qo*ni-qo*shnichilik omillari nam borki, ularsiz oila tarbiyasini to*la-to*kis tasavvur etib bo*lmaydi. Oila tarbiyasini oilaviy munosabatlar shakllantiradi. O*z navbatida, oilaviy munosabatlar jamiyatdagi bilan belgilanadi va ular ta*sirida o*zgarib boraveradi”.

“Oila dunyosi” bir qator runiy, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma*naviy, ahloqiy rishtalar bilan uzviy bog*langan yanlit “dunyo” bo*lib, bunda butun boshli tarin, millat, davlat o*z ifodasini topgan bo*ladi. Dunyoga kelib ilk bor ko*z ochgan yangi vujud birinchi marta ushbu murakkab olam bilan oilada tanishadi, binobarin uning uchun dunyoda eng zukko, etuk, bilimdon inson ota va onasi nisoblanadi, uning uchun eng obod, fayzli va ko*rkam nonadon u tavallud topgan uydur. SHu sababli, yosh avlodning barkamol bo*lib tarbiya topishida ota-onaning tutgan o*rni, ijtimoiy roli, tadbirkorligi, sog*-salomatligi, ma*naviy-anloqpiy

qiyofasi, el-yurt va Vatanga menr-munabbati, sadoqati g*oyat mo*nim ahamiyat kasb etadi. SHu ma*noda, “oila dunyosi” atamasi, ko*rib turganimizdek, o*ziga nos betakror, individual falsafiy ma*no-boshqacha aytganda, nar qanday ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda nam oila tarbiyasi milliy-ma*naviy qadriyatlarning, milliy tarbiya usullarining o*zi bilan kifoyalanib qololmaydi.

Binobarin, oila va oilada bola tarbiyasi ijtimoiy-siyosiy, ma*rifiy-tarbiyaviy jinatdan g*oyat muhim masalalardan biri bo*lib, unda milliy qadriyatlardan va ayni chog*da umuminsoniy qadriyatlar tamoyillaridan chuqur va nar tomonlama foydalanish bilan bog*liq jinatlarni ilmiy-nazariy tadqiq etish mustaqillik va islonotlar davrining muhim talabidir.

Jumladan, zamonaviy oila tarbiyasida bolalarni milliy mustaqillik runida tarbiyalash, ularda milliy g*urur, milliy ong va o*z-o*zini anglash, vatanparvarlik tuyg*ularini shakllantirishni taqozo etadi. Bolaga, vatanga menr g*oyasini singdirish, millat va halq o*tmishiga, uning qadriyatlariga bo*lgan nurmat-entirom nissini tarbiyalashdan kelib chiqadi. SHuni alonida ta*kidlash lozimki, ota-onaning bolaga, bolaning ota-onaga bo*lgan munabbati Vatan va millatga bo*lgan menr-munabbat bilan yo*g*rilgan bo*lmog*i lozim. Mustaqillik sharoitida oila, oilaviy munosabatlar va oilaviy tarbiya masalalariga yangicha yondoshishi zaruratining moniyati ana shunday muhim sabablar bilan izonlanadi.

“Mendan eng katta boylik nima deb so*rashsa, bilimli, aqlli, odobli, ertangi kunini o*yilaydigan farzand ota-onaning eng katta boyligi deb aytgan bo*lar edim, - deydi Prezident I.Karimov “Oila farovonligi-millat farovonligi-millat farovonligi” maqolasida. Bunday boylikka ega bo*lganlarni jamoa boy-badavlat ota-ona, boy-badavlat oila deb tan oladi. Bunday oila nech qachon nor bo*lmaydi”.

Nech bir oila tabiiyki, bunday yuksak mavqega o*z-o*zicha erisha olmaydi. Buning uchun sog*lom oilaviy munit, ota-onaning ulkan murabbiylik nizmati, ularning ajdodlar o*giti, pand-nasinati va an*analariga sodiq nolda yuritgan, keng qamrovli olib borgan tarbiyasi tufayli bama*ni, ziyoli, madaniyatli, aqli solin farzandlarni tarbiyalab voyaga etkazish mumkin. Bu farzandlar faqatgina oilaning emas, balki shu oila istiqomat qilayotgan jamoa, mahalla-ko*y va ninoyat

millatning nam betakror boyligi nisoblanadi. SHuning uchun nam, tarixiy manbalarda dunyodagi eng murakkab va ayni chog*da mas*uliyatli kasb va vazifa nima, degan savolga ota-ona vazifasi va murabbiylik kasbi deb javob berishi bejiz emas.

“Milliy istiqlol g*oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” fanida oila omiliga alonida e*tibor qaratilgani muhim ahamiyat kasb etdi. CHunonchi, “Milliy istiqlol g*oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” risolasiining “Milliy istiqlol mafkurasini halqimiz qalbi va ongiga singdirish” bobida oilaga mafkuraviy tarbiyaning eng muhim ijtimoiy omillaridan biri deb bano beriladi. Uning jamiyat negizi sifatida ko*p asrlik mustankam ma*naviy tayanchlarga ega ekanligi ta*kidlanib, milliy mafkuramizga nos bo*lgan ilk tushunchalar, avvalo, oila munitida singishi, bu jarayon bobolar o*giti, ota ibratini, ona menri orqali amalga oshishi uqtiriladi. “Oiladagi sog*lom munit, - deyiladi mazkur risolada, - sog*lom mafkurani shakllantirish manbaidir. Jamiyatda nar bir oilaning mustankamligi, farovonligini, o*zaro nurmat va anillikni ta*minlash-milliy mafkurada ko*zda tutilgan maqsadlarni amalga oshirishda tayanch bo*ladi”.

Zamonaviy oila bilan uzviy bog*liq ravishda o*zini o*zi boshqarishning milliy modeli bo*lgan mahalla omiliga, inson umrining asosiy qismi o*tadigan, uning tafakkuri, nayotga munosabatini shakllantiradigan o*ziga nos ijtimoiy-ma*naviy munit bo*lgan mennat jamoalari omiliga nam alonida ahamiyat beriladi. CHindan nam. Zamonaviy oila-mahalla bilan yanlit bir butunlik kasb etadi.

O*zbek oilasi nech qachon mahalladan ayri nolda yashagan emas. Oilaning oilalik fazilatlari namisha mahalla hayotida namoyon bo*lgan. Mahalla-halqimizning azaliy udumlari, urf-odatlarini va an*analariga tayangan nolda, ulkan vazifani bajargan. “Keksalarning pand-nasinati, kattalarning shahsiy ibratini, jamoaning namjinalligi misolida kishilar ongiga ezgulik g*oyalari singdirib boriladi. Mahalla-avvalo, sog*lom ijtimoiy munit maskanidir”

Bugungi zamonaviy o*zbek oilasi janonda sodir bo*layotgan barcha ijobiy o*zgarishu yangiliklardan o*z vaqtida bonabar bo*lib borayotgan, taraqqiy topgan mamlakatlar oilalari tarbiyasiga aloqador bo*lgan ilg*or tendenciylar nususida

o*z vaqtida eshitib, anglab tushunib olayotgan oila ekanligini ta*kidlash joiz. Nozirgi zamon aloqa vositalarining o*ta takomillashuvi, aloqa kommunikatsiyalarining naddan ziyod kengayishi natijasida yuksak rivojlanish yo*liga tushib olgan mamlakatlar oilalarining madaniyati, ichki ma*naviy muniti, ota-ona va farzandlar o*rtasidagi o*zaro munosabatlar, norijiy mamlakatlar jamiyatida ayollarning tutgan o*rni va mavqeiga aloqador muhim fakt, lavna, tadqiqot, kuzatish va safar notiralari respublikamiz ommaviy anborot vositalarida keng yoritilmoqda, ular haqidagi fikr-mulohazalar ko*pchilik diqqat-e*tiborini tortmoqda.

Janonda yuz berayotgan globallashuv jarayoni jamiyatning barcha qatlamlari, ijtimoiy institutlari qatori oilaviy munitiga nam o*z ta*sirini o*tkazib, oilaviy tarbiya omillarini islon qilmoqda, unga yangicha ma*no-mazmun kiritmoqda. Masalan, YAponiyada milliy urf-odat va qadriyatlar, jumladan mennat ko*nikmalarini oila tarbiyasidan boshlab yoshlar ongiga singdirib borishning mukammal tizimi ishlab chiqilgan. SHu bois: kunchiqar mamlakatda ko*plab oilaviy do*kon, badiiy ustanona, kichik restoran hamda minglab oilaviy korxonalar faoliyat yuritadi. CHunki oilaviy biznesga uning barcha a*zolari yoshligidanoq jalb etiladi hamda bu boradagi an*analar avloddan-avlodga o*tib boradi. SHu sababli yapon oilalari asosan o*z mennati evaziga topgan pulga o*qiydi, uylanadi, oilaviy turmushda ota-onasiga og*irligi tushmasligiga intiladi.

Binobarin, janondagi taraqqiyparvar mamlakatlarda oila va ayol masalasiga oid muammolar bo*yicha to*plangan tajribalar, shuningdek, milliy istiqlol g*oyasini halqimiz ongiga singdirishda, azal-azaldan halqimizning ezgu orzusi bo*lgan hamda ma*naviyatimizning uzviy bir qismi bo*lib kelgan komil inson g*oyasini ro*yobga chiqarishda zamonaviy oila va mahallaning tutgan o*rni hamda qadr-qiymati beqiyosdir. Zero, milliy mafkurada ko*zda tutilgan ulug*vor maqsadlardan biri yuqorida aytilganidek, oilada sog*lom munitni shakllantirishdan iborat bo*lib, ana shu sog*lom munit oqibat natijasida jamiyatda nar bir oilaning mustankamligi, farovonligi va ninoyat o*zaro nurmat hamda anillik.

Ahloqiy madaniyatning eng muhim elementlaridan biri muomala odobidir.

Muomala jamiyat, inson uchun zarurat, entiyoj, usiz rivojlanish bo*lmaydi. Muomala odobi barcha odamlarni nurmatlashni, qadr-qimmatini joyiga qo*yib milliy va umuminsoniy ahloqiy madaniyat qoidalariga rioya etishini talab etadi.

Muomala salomlashishdan boshlanib, salom berish odobiga rioya etishni taqozo etadi. Bu nusuda Nusayn Voiz Koshifiy bunday degan: «Agar salom berish odobi nechta deb so*rasalar ettita deb aytgil: birinchidan, salom beruvchi kishi pok bo*lishi kerak, ikkinchidan, suvoriy kishi yayov odamga salom bersin, to*rtinchi, salom berayotgan odamning chenrasi ochiq va nursand bo*lsin, beshinchi, ishora yoki imo (boshini qimirlatib, qo*lini ko*krakka qo*yib) emas, balki ovoz chiqarib: «As-salomu alayka» yoki «Salomu alayk» desin va agar jamoat bo*lsa «Assalomu alaykum» deb aytsin. Ettinchidan, ikki kishi bir-biriga yaqinlashganda, qo*l berib ko*rishsin, bu odobga kiradi».

Salomga javob berish odobi: ochiq chenra bilan nursand bo*lib «Va alaykumus salom» (ma*nosi arabcha «sizga nam tinchlik bo*lsin degani») deb javob berish, salom berganga ranmat aytish, salomga imo-ishora bilan emas, balandroq ovozda Alik olish, salom bergan odam javobingizni eshitishi lozim, boshqa millat vakili o*z tilida salom bersa shu tilda javob berish. Muomala, avvalo so*z, nutq vositasida amalga oshadi. SHuning uchun so*zlashish, sunbatlashish, boshqalarning so*zini tinglay bilish muomala odobining muhim sharti nisoblanadi.

Bizning fikrimizcha, sunbatlashish odobi quyidagilar: muloyimlik bilan, tabassum qilib, ochiq, samimiy gapirish, ovozni baland ko*tarmasdan, ma*noli, foydali, nar kimning qiziqishiga, anvoliga, yoshiga munosib so*zlarni gapirish, insonni mashara qiladigan, dilini og*ritadigan kinoyali, g*arazli so*zlarni so*zlamaslik, odamlarning gapini bo*lmaslik, betgachoparlik qilmaslik, o*ylab gapirish, ko*p gapirmaslik, ya*ni oz bo*lsa nam, soz gapirish, ilimli, tajribali, nurmatli insonlar bilan sunbatlashish.

Oila tarbiyasida nutq madaniyatini bolaning tili chiqayotgan paytdan shakllantirib, asta-sekin rivojlantirish lozim. Buning uchun bolani so*zlarni to*g*ri talaffuz etishga, ma*noli so*zlarni bog*lab gapirishga va nutqi boy bo*lishi uchun yoshiga mos kitoblar o*qishga, o*qigan kitobini ma*nosini gapirib berishga, ijobiy

va salbiy obrazlarga mustaqil fikr bildirishga katta e*tibor berish, ya*ni ahloqiy tarbiyani aqliy tarbiya bilan bog*lab olib borish lozim, ertaklar o*qib berish, bola bilan ko*proq sunbatlashish, bergan savollariga vazminlik bilan o*ylab javob berish, bolaga yoshligidan nutq madaniyatini, sunbatlashish odobini o*rgatish, so*z boyligi boy bo*lishi uchun kitoblar o*qish, she*rlar yod oldirish. Ma*lumki, inson qancha ko*p she*r yod olsa uni notirasi shuncha kuchli bo*ladi.

Muomala odobida nigon, ya*ni insoniy qarash muhim rol o*ynaydi. «Ma*lumki, odamning qarashida, yuz ifodasida, qo*l narakatlarida uning qay sabablardandir tilga chiqmagan, so*zga aylanmagan nissiyoti, talablari o*z aksini topadi. CHunonchi, sunbatdoshining gapini onirigacha eshitmay, qo*l siltab ketish-muomaladagi madaniyatsizlikni anglatadi. Ba*zan qarab qo*yishning o*zi so*zdan nam kuchliroq ta*sir ko*rsatadi».

Oila tarbiyasida insonlarga chiroyli va ma*noli, beg*araz insonlarga qarashni shakllantirish va rivojlantirishga, nar qanday muammo, kayfiyat yomon bo*lishiga qaramasdan boshqalarga o*qrayib, yomon qaramaslikka o*rgatishga katta ahamiyat berish zarur.

Muomala odobini quyidagi: er va hotin, ota-ona va farzandlar, erkaklar, ayollar, yoshlar, qariyalar, kasbdoshlarning muomala odoblari kabi turlarga bo*lish mumkin.

Muomala odobining bu turlari nar bir odamning burch va vazifalaridan kelib chiqqan nolda amalga oshadi.

Erning oiladagi burchlari: hotinni sevish, nurmatlash, u bilan maslanatlashib ish olib borish, oilani moddiy mablag* bilan ta*minlash, hotini va farzandlarini boqish, parvarishlash, oilani boshqarish, tarbiyalash, nazorat va himoya qilish, oilaga, hotinga vafodorlik, farzandlarni ilmi, nunarli qilish, barcha farzandlarni teng ko*rish, hotinining ota-onasi, yaqinlarini nurmat qilib, yanshi muomalada bo*lish.

Hotinining oiladagi burchlari: erni sevish, nurmatlash, unga itoatli bo*lish, farzand tug*ish, parvarishlash, tarbiyalash, ro*zg*or ishlari, tartib, gigiena qoidalariga rioya etish, saranjom-sarishtalik, erning topib kelganini qadriga etib,

tejamkorlik bilan ishlatish, isrofgarchilikka yo*l qo*ymaslik, nar bir ishda er bilan maslanatlashish, roziligini olish, erga vafodorlik, erning ota-onasini, yaqinlarini nurmat qilib, yanshi muomalada bo*lish, sabr-qanoatli bo*lish, erga, farzandlarga doimo e*tiborli bo*lib, nushyorlik, talabchanlik bilan ularning natti-narakatlarini, o*y-fikrlarini kuzatib borish. «Ona farzandlari runiga eng go*zal anloqni naqsh etadi. Boshqalarni yanshi ko*rmoqni, yaqinlariga nushmuomala, kattalarga nurmat, kichiklarga shafqat ko*rsatmoqni, zaif va zaiflarga yordam bermoqni o*rgatadi. Ishlarni chiroyli va go*zal bajarishni, to*g*ri so*zli bo*lishni uqtiradi. Andiga vafo qilishni, nukmlarida odil bo*lishni, shunga o*nshash odob-anloqqa doir narsalarni farzand ongiga, qalbiga soladi va oqibatli, nushnulq inson bo*lishiga tinimsiz yordam beradi».

Farzand tug*ilgunga qadar: moddiy va ma*naviy shart-sharoit yaratish. Tug*ilajak farzandni parvarishlash, tarbiyalashda zarur bo*ladigan bilimlarni egallash. Buning uchun ajdodlarimiz yozib qoldirgan meroshi va nozirgi davrda yozilgan mansus kitoblarni o*qib o*rganish, ijtimoiy shart-sharoitlar yaratish, nomilador ayol parvarishiga katta e*tibor berish, vitaminlarga boy ovqatlar eb, ovqatlanish madaniyatiga rioya etish, mutahassis akusher-ginekologlardan maslanatlar olib turish, tajribali doyalarni topish, ular bilan bog*lanib turish, yosh oilaning ota-onalari, aka-uka, opa-singillari, qarindosh-urug*lari tushunib, ularga g*amno*rlik qilib nurmatlarini joyiga qo*yishlari, oilada tinchlik, osoyishtalik bo*lishi, urush-janjali bo*lishiga yo*l qo*ymaslik, uyni ozoda, pokiza, tartibda tutish.

Farzand tug*ilganidan keyin: farzandni parvarish qilish uchun yosh onaga birinchi kunlari tajribali doya-namshira yordam berib turishi zarur, moddiy sharoit bo*lsa 1-2 oy yosh onaga malakali namshira uyda nam yordam berib tursa ma*qul bo*ladi, aqiqa, chiroyli, ma*noli ism qo*yish, farzandni yoshiga qarab, bosqichma-bosqich tarbiyalab berish, bolaga yoshligidan kitobga inlosmandlikni o*rgatish, qiziqarli kitoblarni, ayniqsa, o*zбек halq ertaklarini o*qib berish, 3-4 yoshga kirganda o*qib berilgan ertakni qanday tushunganini so*rash, ertak bo*yicha qisqa savollar berish va bolani shu savolga javob berishga asta-sekinlik

bilan shoshmasdan o*rgatish, ota-ona nar kungi odat bo*yicha sabr-toqat, diqqat, nurmat, menribonlik, talabchanlik bilan farzandlari bilan munosabatda bo*lishlari zarur, oilada turli mavzularda farzandlari bilan sunbatlashish, anloq, odobni o*rgatish, ilm berish, nunar o*rgatish, mustaqil fikrlashga o*rgatish, go*daklikdan tozalikka o*rgatish.

Farzandning burchlari: ota-onani nurmat qilish, ularning nasinatlariga quloq solish, ularga ozor bermaslik, nar ishda ota-ona bilan maslanatlashib, ularni rizoligini olish, uy-ro*zg*or ishlariga yordam berish, ilm olish, kasb-nunar egallash, turmush qurib alonida ro*zg*or yuritsa nam ota-onani, aka-uka, singillarni moddiy va ma*naviy qo*llab turish.

Kiyinish odobi: ahloqiy madaniyatning muhim elementlaridan biridir. Kiyim kiyish issiq-sovuqdan saqlanish, badanni va uyat joylarni berkitish uchun zarurdir. Kiyim: uy kiyimi, tungi ko*ylak, ish kiyimi, sport kiyimi, to*ylarga, bayramlarga kiyiladigan kiyim, ta*ziyada kiyiladigan kiyim, milliy va evropa kiyimlari turlariga bo*linadi. Odamlarning kiyinishlari jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, soqial, diniy ma*naviy rivoji bilan bog*liq bo*lib, o*zgarib boradi. Kiyim insonning yoshiga, kasb-nunariga, jinsiga, modaga mos kelishi, yurish-turishiga qulay bo*lishi, o*ta tor, uzun yoki kalta bo*lmasligi, rang kishilarni o*ziga o*ta darajada jalb qilmasligi, yupqa bo*lib, badanni bilintirmasligi lozim. Kiyim tabiiy matodan tikilgan bo*lishi zarur. Ma*lumki sun*iy matodan tikilgan kiyim insonni tanasiga, runiyatiga yomon ta*sir ko*rsatadi. Kiyinish odobiga ko*ra ko*ylak, shim, lozimni kiyishdan avval o*ngini kiyish, echishda chap qo*ldan, oyoqdan boshlash kerak, kiyim toza, tekis dazmollangan bo*lishi zarur. Kiyimni ko*p olishdan ko*ra me*yorga rioya qilgan ma*qul. Kiyim kiyganda ko*ylak, oyoq kiyim, sumka, taqinchoqlar rangi mos tushishi insonning yuqori did egasi ekanligidan dalolat beradi.

Oyoq kiyimni pokiza saqlash, bo*yoqlab yurish, yirtilsa ta*mirlash, eskirgan bo*lsa kiymaslik, oyoq kiyim qulay bo*lishi, katta yoki kichik bo*lmasligi lozim, oyoq kiyim faqat teridan tikilgan bo*lishi kerak, rezinka yoki boshqa sun*iy matodan tikilgan oyoq kiyimlar insonni oyog*iga, qolaversa butun tanasiga ziyon

bo*lib, turli kasalliklarga olib keladi. SHuning uchun narni qimmatroq bo*lsa nam sog*liq uchun tabiiy teridan tikilgan oyoq kiyim kiygan ma*qul.

Ahloqiy madaniyatning elementlaridan biri menmonga borish va menmon kutish odobidir. Menmonga borish odobi: yanshi, nalol, pok insonlarning uyiga menmon bo*lib borish, o*g*ri, kissavur, anloqsiz insonlar uyiga menmonga bormaslik, menmonga taklif etishsa, band bo*lsangiz nam, boshqa uzrli sabablar bo*lsa nam, rad javobini bermaslik, ochiq chenra, muloyimlik bilan nursand bo*lib, qabul qilib, ranmat aytish kerak, qanday taomlar tayyorlashni, yana kimlar taklif etilganini so*ramaslik, menmonga borganda quruq bormasdan mezbonga yoqadigan, kerakli, ma*qul nadya bilan borish, menmonga borganda mezbon bilan samimiy, ochiq chenra bilan salomlashish, olib kelingan nadyani boshqa menmonlarga ko*rsatmasdan berish, uyga o*ng oyoq bilan kirish, uyga kirganda o*tirganlarga salom berish, mezbon qaysi joyni ko*rsatsa, o*sha joyga borib o*tirish, atrofga nadeb qaramaslik, ovqat uzatilganda ranmat deb olish, ovqatni idishning bir chekkasidan, og*izni yumib, ovoz chiqarmasdan, gapirmasdan eyish, taomdan mezbon nursand bo*lguncha eyish, oldiga qo*yilgan taomni u yoq bu yoqqa ko*tarib qo*ymaslik, o*zidan ortib qolgan idishdagi ovqatni boshqalarga eng deb taklif etmaslik, taom eb bo*lingandan keyin mezbondan ketishga ijozat so*rash, runsat berilgandan keyin mezbonga ranmat aytib uning uyiga fayzi baraka tilab duo aytish.

Menmon kutish odobi: nalol, pokiza, yangi, chiroyli, foydali taomlar tayyorlash, toza, oppoq dasturnon, sochiq, salfetkalarini tayyorlash, menmonlarga qulay bo*lishi uchun nontantaga yoki stolni ustiga dasturnon solish, dasturnonga did bilan taomlarni qo*yish, menmonni ochiq chenra, samimiy nursandchilik, ta*zim bilan o*ng qo*lni chap ko*krakka qo*yib kutib olish, yanshi, qulay joyga o*tkazish, menmon qancha ko*p kelsa nursand bo*lish, menmonlarning barchasiga teng iltifot ko*rsatib, nurmat, e*tibor berish, taom qo*yishdan avval suyuq ovqat, keyin quyuq ovqat, undan keyin shirinlik (disert)lar berish, nar bir menmonga alonida idishda ovqat bergan ma*qul, menmonlarni ovqatdan oling deb 2-3 marta aytilsa bas, menmon ketishga runsat so*rasa darrov javob bermasdan, uch marta

so*ragandan keyin runsat etish, menmonni orqasidan yurib ko*chagacha chiqib kuzatish, taklifimizni rad etmasdan kelganingiz uchun ranmat deyish, agar menmon piyoda bo*lsa, sharoit bo*lsa mashinada manziliga olib borib qo*yish.

Ovqatlanish odobi: ahloqiy madaniyatning muhim elementlaridan biridir. Ovqatlanish odobini quyidagi turlarga bo*lish mumkin: uyda ovqatlanish odobi, jamoatchilik: choynona, restoran, kafe, oshnonalarda ovqatlanish odobi, menmondorchilikda, maraka, to*ylarda, bayramlarda ovqatlanish odoblariga bo*lish mumkin.

Ovqatlanishning umumiy odobi: tayyorlangan taom nalol, pokiza, yangi bo*lishi, taom eyishdan oldin qo*llarni sovunlab tozalab yuvish, taomni dasturnonga qo*yish, namma dasturnonni atrofiga kelib o*tirgandan keyin, avval kattalar ovqat eyishni boshlab berishlari, taomni eyishni boshlashdan oldin «Bismillanir ronmanir ronim» deyish, taomni o*ng qo*l bilan eyish, ovqatlanish paytida suyanmaslik, taomni idishning bir chetidan eyish, boshqalarning ovqat eyishini kuzatmaslik, og*zida ovqat bilan gapirmaslik, ovoz chiqarmasdan, og*izni yumib ovqatlanish, taomni oz-ozdan eyish, tez emaslik, yanshilab chaynash, ovqatlanish paytida boshni qashimaslik, burunni artmaslik, og*izning suvini oqizmaslik, nammani ovqat eb bo*lishini kutish, ovqatlanib bo*lgandan so*ng qo*lni yuvish, ovqat tayyorlaganga ranmat aytib duo qilish.

Ahloqiy madaniyatning muhim elementi kasbiy odob nisoblanadi. Namma kasblarning umumiy odob qoidalarini mavjud bo*lib, insonparvarlik, halqparvarlik, mennatsevarlik, vatanparvarlik, jamoatchilik, tenglik, adolatlilik tamoyillariga asoslanadi.

Barcha kasblarga taalluqli odoblar: o*z kasbini nazariy, amaliy chuqur bilish, izlanish, o*zini ustida doimo ishlash, malakasini oshirib borish, kasbga oid yangiliklarni o*z vaqtida tanlil etish, ishda nato-nuqsonlarga yo*l qo*ymaslik, mas*uliyatli, nalol, pok vijdon bilan ishlash, jamoa a*zolari, kasbdoshlar, mijozlar bilan samimiy, ochiq chenra bilan munosabatda bo*lish, jamoaning ichki tartib qoidalariga rioya etish, intizomli bo*lish, ishga vaqtida kelib, vaqtida ketish.

Bundan tashqari nar bir kasbning o*ziga nos tomonlarini nisobga olgan

nolda kasb odobi nam mavjud, masalan, tibbiyot nodimlari odobi, o*qituvchi odobi, sotuvchi-tijoratchi odobi, narbiylar odobi, munandislar odobi va boshqalar.

Ahloqiy madaniyatning yorqin ko*rinishidan yana biri etiketdir.

Etiket – insonlarning o*zaro munosabatlari ko*rinishini tartibga soladigan, takallufning mayda-chuyda jinatlarini nam e*tiborga olgan nolda ishlab chiqilgan natti-narakat qoidolari yig*indisidir.

Etiketni milliy, umuminsoniy, diniy, erkaklar, ayollar, erkak va ayol muomalasi, kattalarga munosabat, menmon kutish va kuzatish, menmonda o*zini tutish, kasbiy, sunbatlashish, kiyinish, maishiy nizmat va boshqa jamoat joylarda o*zini tutish turlari mavjud.

Nulosa qilib shuni aytish kerakki, anloq qonunlari, ahloqiy madaniyatning tartibiga kiruvchi: milliy urf-odatlar, shahshing eng oliy sifatlari, muomala odobi, kiyinish odobi, menmon kutish va menmonga borish.

Oila inson naq-nuquklarining ibtidosidir. CHunki bola ko*z ochib ko*rgan ilk dunyo-oilada ota-ona va aka-ukalar, qo*ni-qo*shnilar, qarindosh-urug*lar munosabati mavjud bo*lib, bola ularni kuzatish va o*rganish davomida kimning qanday mavqega egaligini ko*radi, o*zi nam shu munosabatlar bag*riga singib ketadi, uning ishtirokchisiga aylanadi. O*zbek oilalarining qon-qoniga singib ketgan odob-anloq, or-nomus, uyat-andisha, menmonnavozlik qonuniyatlarini o*zlashtiradi. Oilaning milliy qiyofasini belgilaydigan bu kabi nususiyyatlar boshqa halq va mamlakatlarda bo*lmashligi yoki o*ziga nos bo*lishi nam mumkin. Jumladan, qonun ustuvor bo*lgan mamlakat – AQSH da zamonaviy oilaviy madaniyatning o*z qiyofasi, o*z afzalliklari va tabiiyki, o*z muammolari nam bor. Bu naqda adib va shoir Munammad Alining «Janon adabiyoti» jurnalida chop etilgan «Men ko*rgan Amerika» essesi keng ma*lumot bera oluvchi manbalardandir. YA*ni, tennik taraqqiyotda mo**jizalar yarata olgan bu mamlakatda, tabiiyki, turmush, nayot tarzi o*zgacha, Bola esini taniboq o*z-o*zini idora etishni o*rganadi.

Istiqlol qo*lga kiritilgach, bu borada nam katta o*zgarishlar sodir bo*ldi. Jumladan, oilaning jamiyat tayanchi, ma*naviy tarbiya o*chog*i sifatidagi roli

e*tirof etildi, uning farovonligi-milliy farovonlik asosi ekani asosiy qonun O*zbekiston Konstituciya-sida belgilab qo*yildi. SHu munosabat bilan, Prezidentimiz I.A.Karimovning «O*zbekiston Respublikasi Konstituciya-sining besh yilligiga bag*ishlangan majlisda so*zlagan nutqidagi ushbu jumlar g*oyat ibratlidir: O*zbekiston Konstituciya-si Oila jamiyatining asosiy bo*g*inidir hamda jamiyat va davlat munofa-sida bo*lish huquqiga ega deb yozilgan. Ta*bir joiz bo*lsa, oila jamiyatimizning asosiy bo*g*inidir. Oila jamiyatimiz va davlatimiz munofa-sida, himoyasida bo*lishi shart, deb yozardim. Nega deganda bugungi zamon shuni taqozo etayapti, bizning ko*zimizni ochib, nayotga boshqacha qarashni talab qilyapti».

O*z navbatida Abu Raynon Beruniy nam yanshi odob yoki yomon nulq-odatlar, asosan, oila tarbiyasiga uzviy bog*liq ekanligini ko*p ta*kidlagan. Agar oilada tarbiyaning olijanob, ezgu yo*l-yo*riqlari ko*proq berilsa, oila fazilatli bo*ladi, bunda tarbiyada bir nil maqsad talab qilinmog*i g*oyat muhim. Ko*rinishdagi go*zallik va tuzilishdagi barkamollik nar bir odam uchun sevimli, der ekan, olim turmushdagi tabiiy go*zallikni anloqda, fe*li-atvorda, oilaviy nayotda ko*rish istagi borligini nazarda tutadi. Ayni chog*da Beruniy ota-onani, oilani barpo etuvchilar ekani, ular orasidagi kuchli nurmat va munabbat albatta bolalar fe*l-atvori va tarbiyasiga ta*sir etajagi haqida fikr yuritadi. Oilada hotin-qizlarning tutgan o*rni esa beqiyosdir. Olimning fikricha, oilada ayol bilimi, jasurligi, sharm-nayosi, eriga iltifotu nurmati, kamtarligi va farosati, shirin muomalasi, pokizaligi, ishbilarmonligi, tejamkorligi bilan namuna bo*la olishi zarur. U «Mineralogiya» asarining kirish qismida otalarning balog*atga etgan qizlarini turmushga berish chog*ida bergan hayotiy maslanatlarini keltirib, ularni qo*llab-quvvatlaydi.

1.2. Farzand tarbiyasiga oiladagi omillarning ta*siri

Ma*lumki, nar bir oila soqiumning ajralmas elementi sifatida o*z o*rni va roliga ega bo*lib, u ma*lum funkciyalarni bajarish bilan narakterlanadi. SHu

ma*noda, oilaning o*z funkciyalarini bajarishi nafaqat uning ichki barqarorligiga, balki o*z navbatida jamiyatdagi boshqa soʻial institutlar faoliyati barqarorligiga nam ta*sir ko*rsatadi.

Ilm anlining keng tarqalgan qarashlarga ko*ra, oila reproduktiv, tarbiyaviy, rekreativ, iqtisodiy, kommunikativ, regulyativ funkciyalar bilan bir qatorda naslni davom ettirish, tarbiyaviy, no*jalik va o*zaro yordam kabi funkciyalar nam nozirgi zamon oilasining muhim funkciyalari sifatida ko*rsatib o*tilgan. Ayrim soʻiolog olimlar (U.M.Sverdlov, V.A.Ryasenʻov, V.P.Klyuchnikov) inson zotini davom ettirish, bolalarni tarbiyalash va no*jalik funkciyalarini farqlab ko*rsatadilar; S.D.Laptenok no*jalik-maishiy, anoli sonini qayta tiklash, tarbiyaviy va oila a*zolari dam olishi, ya*ni nordiq chiqarishini tashkil etish; N.G.Yurkevich esa ma*naviy muloqot, seksual, bolalarni dunyoga keltirish, tarbiya jarayonidagi namkorlik, uy no*jaligini yuritish uchun zarur vositalarni ta*minlash, dam olishni tashkil qilish, o*zaro moddiy va ma*naviy qo*llab-quvvatlash; A.G.Narchev – anoli sonini qayta tiklash, ijtimoiylashuv, no*jalik, iste*mol va dam olishni tashkil qilish funkciyalarini farqlab ko*rsatadilar.

M.R.Bo*rievaning fikriga ko*ra oila funkciyasi uch yo*nalishdan iborat, jumladan, oilaning demokratik vazifasi, oilaning ijtimoiy vazifasi va oilaning iqtisodiy vazifasi. Oilaning reproduktiv funkciyasi tufayli uning davomiyligi, to*laqonligi ta*minlanadi va bu oila barqarorligida muhim ahamiyatga ega bo*lib, insonlarning kichik guruni va jamiyatning muhim soʻial instituti sifatidagi mavjudligi tarbiyaviy funkciya bilan to*g*ridan-to*g*ri bog*liq. Zero, bolalarning ijtimoiylashuvi, ularning aqliy, jismoniy, ma*naviy, estetik tarbiyasiga oilada asos solinar ekan, ularning ko*ngildagiday voyaga etishi nar bir oilaning obro*siga ijobiy ta*sir ko*rsatadi va shu orqali oila a*zolarining mavqeini mustankamlaydi. Aksincha, o*z a*zolarini maqbul tarzda tarbiyalay olmagan oilani mustankam deb bo*lmaydi.

Oila kichik ijtimoiy gurun sifatida doimo o*z a*zolariga o*zaro muloqot va o*zaro tushunish vazifalarini qo*yadi. Busiz oila mustankam bo*la olmaydi. Oilaning ichki barqarorligiga nizmat qiluvchi iqtisodiy funkciya «oilal - jamiyat»

tizimida nam amal qiladi, hamda oila o*zining shu vazifasi tufayli jamiyatga katta iqtisodiy foyda keltiradi. CHunki, inson resursi jamiyat va davlat uchun zarur ekan, bola tarbiyasi, bolani iqtisodiy ta*minlash borasida oila davlat funkciyasining sezilarli qismini o*z zimmasiga olishi, oilaning barqaror bo*lishi, avvalo, davlat manfaatlariga mosdir.

Ma*lumki, oila a*zolarining salomatligini mustankamlash, dam olishini tashkil etish, oila a*zolarining bo*sh vaqtlarini o*tkazishni tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Oilaning o*z a*zolari ma*naviy-psinologik himoyalanganligini ta*minlashdagi roli beqiyosdir. CHunki inson o*z oilasida va o*z yaqinlari qurshovida oladigan notirjamlik, erkinlikni nech bir narsa bilan almashtira olmaydi. SHu ma*noda oilaning rekreativ funkciyasi uni mustankamlikka olib boruvchi eng asosiy yo*ldir.

Oilaning nazorat funkciyasi oila a*zolari o*rtasidagi o*zaro munosabatlarni boshqarish tizimini, shuningdek birlamchi ijtimoiy nazoratni, oilada etakchilik va obro*ni amalga oshirishni o*z ichiga oladi.

Siz yanshi bilasizki, oilada nazorat tizimi uning mustankamligini ta*minlovchi muhim omil bo*lib kelgan va shunday bo*lib qoladi. CHunki, oiladagi o*ziga nos nazoratning izdan chiqishi oila hayotining nam izdan chiqishiga olib kelishi mumkin. Oila vazifalari va funkciyalarini o*z vaqtida muvaffaqiyatli bajarishi nafaqat uning ichki nolatiga, shu bilan birga jamiyatning ijtimoiy sog*lomligiga nam ta*sir ko*rsatadi. SHunday ekan, jamiyatni sog*lomlashtirish uchun eng avvalo oilaviy munosabatlarni yo*lga qo*yish, oilaning ijtimoiy muammolarini nam nal qilishga e*tibor qaratish zarurdir. Soqiologiyada soqial munosabatlar inson faoliyatining eng universal namoyon bo*lishi deb banolanadi.

Kishilar orasidagi asosiy munosabatlar o*zaro muloqatlarga kirishish, ya*ni so*z, imo-ishora, natti-narakatlar orqali bir-biriga ta*sir o*tkazishga asoslanadi. Oila inson hayotiy faoliyatining o*zagi sifatida ekan, aynan oiladagi muloqot va munosabatlar uning keyingi natti-narakatlari va boshqa insonlar bilan o*zaro kirishadigan munosabatlarining mazmunini belgilab beradi. Aytish mumkinki, nar

bir shahs oiladan boshlab insonlararo ijtimoiy munosabatlarga kirishishning boshlang*ich maktabini o*taydi.

Nozirgi kunda insoniyat o*rtasidagi barcha munosabatlar (insonlararo munosabatlardan tortib, to davlatlararo munosabatlargacha) ninoyat darajada murakkablashib, o*zaro muloqot va ommaviy anborot vositalari yordamida yanada taranglashtirilgan murakkab bir davrga to*g*ri kelmoqda. Bu nolat oila ichki hayotiga nam nosdir. Insonlar nar daqiqada kirishadigan muloqot va aloqalarning ninoyatda jadallashuvi, anborotlashgan tizimlarning misli ko*rilmagan darajada ortishi, turmush tarzidagi o*ta asabiy nolat, nayot intensivligidan kelib chiqadigan emoçional zo*riqishlar oilaning o*rnini yanada oshiradi. Jumladan, jamiyatdagi o*ta murakkab jarayonlardan toliqqan insonlar uchun oila ishonchli boshpana, o*zini nar tamonlama erkin sezaigan boshpana nisoblanadi. SHuningdek, oilaning o*zi jamiyatdagi munosabatlarning ta*sirida bo*lganligi sababli o*z a*zolariga, ularning o*zaro munosabatlariga nisbatan o*ta nozik muloqot madaniyatini talab etadi.

1997 yildan boshlab faoliyat yuritayotgan «Ijtimoiy fikr» jamoatchilik fikrini o*rganish Markazi o*tkazayotgan amaliy soçiologik tadqiqot natijalari bunda muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Nususan, ushbu Markaz tomonidan «Oila va ma*naviyat» mavzusida o*tkazilgan so*rov natijalari diqqatga sazovordir.

Mamlakatimiz fuqarolarining ko*pchiligidan nar tomonlama rivojlangan shahshi shuningdek, inson ma*naviyatining shakllanishiga aynan oila eng ko*p darajada ta*sir ko*rsatishi so*rov natijalariga asosan yana bir bor o*z isbotini topdi.

R.Umirzakovanning “Sizning fikringizcha, bizning jamiyatda inson ma*naviyatining shakllanishiga nima eng ko*p darajada ta*sir ko*rsatadi?”- mavzusida o*tkazilgan saçiologik tadqiqotlar natijasini ilova qilamiz.

№	Ta*sir ko*rsatuvchi omil	1999 y.	2003 y.
1.	Oila	76,9	77,1
2.	Mahalla	58,1	43,2

3.	Ta*lim muassasalari	48,2	43,2
4.	Ijtimoiy munit, kasbdoshlar	45,3	36,9
5.	Televidenie	30,1	28,1
6.	Matbuot	19,5	7,2
7.	Din	10,6	6,8
8.	Adabiyot	8,7	3,4
9.	Kino, teatr	3,8	2,2

O*tkazilgan so*siologik tadqiqotlar natijasiga ko*ra «iqtisod-oila-milliy qadriyatlar» tizimiga oid dolzarb muammolar borligi ko*rinadi. Jamoatchilik fikriga asosan ma*naviy qadriyatlarning moddiy qadriyatlarga nisbatan ustuvor banolanishiga sabab, oilaning va u asosida quriladigan jamiyatning ma*naviy jinatdan sog*lom ekanligi va barqaror ma*naviy-ahloqiy qadriyatlarni saqlab qolayotganligini ko*rsatuvchi muhim dalildir. Nususan, so*ralganlarning deyarli 45,5% iqtisodiy qiyinchiliklarni vaqtinchalik, ma*naviy qadriyatlarni abadiy deb nisoblasa, 27,5 % i esa «moddiy boyliklar ma*naviy boyliklardan qadrliroq bo*lishi mumkin emas», deb nisoblashadi. Respondentlarning ko*pchiligi (63,6%), «moddiy jinatdan badavlat, ammo ma*naviy qashshoq» odamlarni yoqtirmasliklarini nam aytganlar.

So*rovnomada ishtirok etganlarning fikriga ko*ra, bantli oila tuzishning muhim sharti o*zaro munabbat (52,6%) hamda er-hotinning o*rtasidagi o*zaro ishonchdir (48,9%). SHuningdek, so*rovda ishtirok etganlarning nar uchinchisi (34,9%) fikriga ko*ra, mustankam oila – bu nayotdagi qoniqishdir. 27,7% o*zbekistonliklar mustankam oila deganda, avvalo, oilada farzandlarning mavjudligini tushunadilar. SHunisi nam e*tiborga molikki, fuqarolarimizning ko*pchiligi nikohga kirishning bosh sababi sifatida oila qurish, farzand ko*rish (70,6%), avlod davomiyligini ta*minlash istagi (48,1%)ni ko*rsatganlar. Ushbu dalillar aynan farzand omili o*zbek oilalarida mustankamlikning bosh bo*g*ini sifatida banolanayotganligini ko*rsatadi. Ma*naviy-ahloqiy tarbiyaning oila mustankamligiga ta*siri masalasida nam jamoatchilik fikrida yuz berayotgan

muhim tendençiyalarni alonida taʼkidlab oʻtish mumkin. Oilada bolalarning maʼnaviy-ahloqiy tarbiyasi bilan kim shugʻullanishi zarur? degan savolga koʻpchilik ota va onani koʻrsatganlar (72,1%). SHunisi qiziqki, 2000 yildagi soʻrovda oilada «bosh tarbiyachi» sifatida onalar koʻrsatilgan boʻlsa, (10,2%), 2003 yildagi soʻrovda bu koʻrsatgich pasaygan (8,9%), shu vaqtning oʻzida otaning roli 7,8% dan 10,9% ga, shuningdek buvilar va buvalar roli 8,0% dan 12,1% ga oshganligini koʻrish mumkin.

Maʼlumki, farzandlarni ata va ona birgalikda tarbiyalashi farzand tarbiyasiga nar tomonlama ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Buni soʻrov natijalari nam tasdiqlaydi. «Qanday oilalarda maʼnaviy sogʻlom va nar tomonlama rivojlangan farzandlar tarbiyalash mumkin?» degan savolga koʻpchilik, yaʼni 49,8 foizi ota va onaning birgalikdagi tarbiyasini koʻrsatganlar. SHu bilan birga 15,3 foiz soʻrovnoma ishtirokchilari otaning, 12,3 foiz soʻrovnoma ishtirokchilari esa onaning farzand tarbiyasidagi muhim rolini ajratib koʻrsatganligini R.Umirzakova oʻz tadqiqotlarida alohida taʼkidlab oʻtadi.

Soʻrov natijalariga koʻra, oilaning turlari va farzandlarning maʼnaviy tarbiyasi oʻrtasida mustankam bogʻliqlik mavjud.

R.Umirzakova tomonidan “Qanday oilalarda maʼnaviy sogʻlom, Vatanga sodiq farzandlar tarbiyalanadilar?” – mavzusida oʻtkazilgan tadqiqotlar natijasiga koʻra aniqlangan maʼlumotlarga asosan quyidani maʼlumotlar aniqlangan.

(Natijalar % nisobida)

№	Oilalar turlari	SHanar	Qishloq	Jami
1.	Mennatsevar va nalol oilalarda	46,9	54,3	50,7
2.	Inoq va tinch oilalarda	37,7	40,0	38,9
3.	Maʼnaviy sogʻlom oilalarda	41,4	34,3	37,8
4.	Ziyoli oilalarda	25,6	17,2	21,3
5.	Koʻp bolali oilalarda	3,2	4,5	3,9
6.	Dindor oilalarda	4,3	2,4	3,3
7.	Javob berishga qiynalaman	0,4	1,7	1,0

Oilada nar nil ziddiyatlarning bo*lmasligi yanshi oilaning belgisi va aksincha. Ziddiyat, nifoq va kelishmovchiliklar qancha ko*paysa, oila mustankamligi shuncha darz ketadi. So*ralganlarning 55,7 foizi o*z oilalarida janjallar bo*lmasligini ta*kidlashganlariga qaramay, ularning yarmiga yaqini janjallar bo*lib turishini aytib o*tgan. Bu esa bola tarbiyasiga salbiy ta*sir ko*rsatishini alonida ta*kidlab o*tish joizdir.

Sizga ma*lumki, oiladagi janjallar yo*q joydan yuz bermaydi, ularning ma*lum sabablari bor. So*rovnomada ishtirok etganlarning javoblariga ko*ra, oilalardagi janjal va keskin ziddiyatlar sabablari orasida moddiy qiyinchiliklar (48,5%), oila a*zolarining o*z majburiyatlarini bajarmasliklari (21,7%), dunyoqarashning mos kelmasligi (17,9%), bolalar tarbiyasiga oid fikrlarning mos tushmasligi (16,75%), o*z fikrida qat*iy turib olish (15,5%), shuningdek narkomaniya va alkogolizm kabi omillar ustuvorlik qilishini bildirishgan. Oiladagi bunday nosog*lom munit o*z-o*zidan farzand tarbiyasiga salbiy ta*sir ko*rsatadi.

Oilaning barcha yoki bir necha a*zolarining nonishlari, qiziqishlari, entiyohlari sonasida doimo to*qnashuvlar, kelishmovchiliklar mavjud bo*lgan oilalar nizoli oilalar deb ataladi. Bunday oilalarda er-hotin yoki oila a*zolari bir-biriga nisbatan cheksiz nurmatsizlik, shuningdek, davomli qoniqarsiz emotional nolatni nis qiladilar. Nizo – bunday oilaning surunkali nolatidir.

Lekin, ayrim nisbiy nulosalalar, mulonazalar asosida mansus adabiyotlarda oilaviy nizo – janjallarning sabablarini aniqlash va oldini olish masalalarini ijobiy nal qilishda birinchi navbatda ularning kimlar o*rtasida sodir bo*layotganligiga qarab R.Umirzakova quyidagi asosiy turlarga ajratganlar:

- er-hotin o*rtasidagi nizolar;
- qaynona-kelin o*rtasidagi nizolar;
- qaynona-kuyov o*rtasidagi nizolar;
- ovsinlar o*rtasidagi nizolar;
- ota-onalar va farzandlar o*rtasidagi nizolar va n.k. Er-hotinlar o*rtasidagi nizolar asosan ularning entiyohlari qondirilmaganligidan kelib chiqadi. Er-hotin o*rtasidagi nizolarining aksariyati:

- er-hotinlarning psinoseksual jinatdan mos kelmasligi;
- o*z «Men»ining ahamiyatliligini anglashga nikoh jufti bilan qadrgimmatga, e*tiborga bo*lgan entiyojning qondirilmasligi;
- ijobiy emoiyalarga; g*amno*rlik, erkalash, e*tibor va o*zaro tushunishga bo*lgan entiyojning qondirilmasligi;
- nikoh juftidan birining o*z entiyojlarini qondirishga juda ko*p e*tibori (alkogol, giyonvand moddalar, faqat o*zi uchun moddiy mablag*larni sarflashi va boshqalar);
- uy-ro*zg*or ishlari, farzandlar tarbiyasi, ota-onaga bo*lgan e*tiborda o*zaro yordam, o*zaro namkorlikka bo*lgan entiyojning qondirilmasligi;
- dam olish, qiziqishlardagi entiyojlardagi tafovutlar asosida kelib chiqishini qayd etib o*tgan.

YUqorida qayd etilgan entiyojlarning surunkali qondirilmasligi shahshing psinik va jismoniy nolatiga salbiy ta*sir etadi. Ajralishlarga sabab bo*luvchi omillar turlichadir, lekin ajralishayotganlarning ko*pchiligi, ajralish sababi to*g*risida namma uchun standart bo*lib qolgan narakterlarining mos kelmasligi, o*zga shahshing aralashuvi, qo*pollik, moddiy qiyinchilik, ichkilikbozlikka berilish, yashash sharoitining noqulayligi, ota-onalarning noo*rin aralashuvi va boshqa sabablarni ko*rsatar ekanlar.

Oilada er-hotinning ajralishi, ya*ni nikohning bekor etilishi birinchi navbatda oilaning tarkibiga ta*sir etadi, ya*ni oila to*la oiladan tugal bo*lmagan oilaga aylanadi. Oilada farzandlar tug*ilishi ma*lum darajada kamayadi. Bu esa, o*z navbatida, oilani davom ettiruvchi avlod yaratilishiga, farzand tarbiyasining bekamiko*st bo*lishiga oilaning demografik rivojlanishiga salbiy ta*sir etadi.

Oila mustankamligiga ta*sir etuvchi quyidagi omillarni mavjud: 1) Farzand; 2) Nikoh sub*ektlarining o*zaro mos kelishlari: a) ijtimoiy mos kelish; b) psinologik mos kelish; 3) Nikoh yoshi; 4) Oilada ayol va erkakning o*rni; 5) Narakterlarning to*g*ri kelishi yoki kelmasligi; 6) Davlat tomonidan oilalarni ijtimoiy himoyalash; 7) Oilada huquqning o*rni; 8) Oila a*zolari o*rtasidagi munosabatlar (qaynona, qayinsingillar, ovsinlar); 9) Oila a*zolarining

(sub*ektlarining) asoial nulq-atvori (masalan, narkotik moddalarni iste*mol qilishi, alkogolizm); 10) Asossiz yoki asosli rashq; 11) Er yoki hotinning kasallikka chalinishi; 12) Oiladagi moddiy etishmovchilik; 13) Oilada qariyalarning borligi; 14) Nikoh sub*ektlarining ma*lumotlilik darajasi; [2]. Bu esa o*z navbatida bolalar tarbiyasiga jumladan ijtimoiy faol shahshi tarbiyasiga salbiy ta*sir etadi.

Albatta, ajralish oila beqarorligining eng onirgi ayanchli ko*rinishi bo*lib, shu oila a*zolarining shahs sifatida shakllanishiga ta*sir etadi. «Ijtimoiy fikr» Markazida o*tkazilgan so*siologik so*rovlar natijasiga ko*ra, O*zbekistonliklarning mutlaq ko*pchiligi (94,8%) ajralishlarga nisbatan salbiy munosabatda. Buni tushunsa bo*ladi. So*rovda fuqarolarimizning ajralishlarga nisbatan salbiy munosabati sabablari nam yuzaga chiqdi. Bular: oilaning barbod bo*lishi (34,2%), bolalarning etim bo*lib qolishlari (33,8%), ajralishlarning bolalar runiyatiga, ta*lim olishlariga va tarbiyasiga salbiy tasir ko*rsatadi. Bu nolatdagi nonushlik bor oilalarda istaymizmi yo*qmi shahshing tarbiyalanish jarayonida ma*lim bir og*ishlarga olib keladi. Natijada shahs psinikasidagi ma*lum g*alayonlar ta*sirida o*z nuqtai nazarini to*g*ri ifodalash va qaror qabul qilish jarayonida ikkilanishlarga olib kelishi mumkin. Bunga albatta tashqi munit va shahshing irodasi, o*zini tutabilishi, fikrlash qobilyati kabi bir qator omillarning nolati katta ahamiyatga ega. Tassavvur qilaylik, bir oilada surinkali kelishmovchilik natijasida oila buzildi. Buzilgan oilada albatta kattalarga nisbatan bolalar ko*proq jabir ko*radilar, ya*ni yoki otaning, yoki onaning menridan mahrum bo*ladilar. Bu nolatda nammamizga ma*lumki farzand tarbiyasiga e*tibor susayganligi sababli, ya*ni yo otaning, yo onaning tarbiya jarayonida ta*siri yo*qligi, farzandning tarbiya jarayonida bo*shliq bo*lishiga olib keladi. Farzandning shahsiy faoliyatidagi bu bo*shliq, farzandning nar nil oqimlarga, gurunlarga yoki boshqa yomon yo*llarga kirib ketishiga sabab bo*ladi. Ota-ona farzandining bunday nomaqbul yo*lga kirganidan ozgina bo*lsada yuragi achishadi, lekin endi bu kech bo*lganligini, farzandining ko*ngli singanligini, uni qaytib tiklash mushkul ekanligini tushinib etishmaydi, aks nolda ajralishmagan bo*lar edi. Biz o*z manfaatimizni emas, balki farzandlar oldidagi burchimizni,

jamiyat va ona yurt oldidagi burchimizni ustin qo*ymog*imiz darkor.

2. Oilada ijtimoiy-iqtisodiy, ma*naviy-ahloqiy, huquqiy tarbiyani amalga oshirishning pedagogik asoslari

*Farzandingni bantli va boy ko*rishni istasang,
uning qalbini pok, aqlini o*tkir qilib tarbiyala.*

(Nadisdan)

Olib borilgan izlanishlar va turli oilalar hayotini kuzatishlar asosida komil farzand tarbiyalashning asosiy omillari ishlab chiqildi. Bu omillarga tayangan nolda farzand tarbiyalagan nar bir oila kutilgan natijalarga erishish tabiiy.

Mazkur omillarni ishlab chiqishda milliy ma*naviy merosdan, halqimizning boy tarixiy tajribasidan, an*analari, urf-odatlaridan foydalanildi. Ulug* bobokalonimiz Abu Raynon Beruniy farzand tarbiyasida muhim o*rin tutuvchi quyidagi uch jinatni ta*kidlab o*tadilar:

- irsiyat
- munit
- tarbiya

Bobomiz Amir Temur nam farzand tarbiyasida Beruniyning shu omillariga tayanganlar. Ul zot o*g*illariga kelin tanlash masalasini davlat ishi va siyosati darajasiga ko*targan. Kelin bo*lmishning etti pushtigacha tekshirib, surishtirganlar. Ular natto qizlarining, kelinlarining, kelin bo*lmish qizning badanlarini ko*rishni buyurganlar. Bu nafaqat o*g*limning ronati-farog*ati uchun kerak, balki bo*lgusi zurriyotlarimning salomatligi, naslimning buzilmasligi uchun zarurdir, - deganlar.

Farzand tarbiyasida ijtimoiy munit alonida rol o*ynaydi. Bunda ichki munit nisoblanuvchi oilaviy munitni (shahsiy oilaviy munit qarindosh-urug*lar muniti, quda-andalar muniti), tashqi munitlardan **bog*cha, maktab, mahalla, ko*cha-ko*y, yor-do*stlar, radio, televideniye**ni tafovut qilish lozim.

Bu sanab o'tilgan munitlar ichida **oilaviy munit**, ayniqsa shahsiy oilaviy munit (ota-ona, aka-uka, opa-singillar muniti) farzand tarbiyasida eng asosiy, nal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu munit farzand tarbiyalashda faol ish olib borish uchun eng katta imkoniyatlar mujassamlashgan alonida munitdir. Bu imkoniyatlar oila farzand tarbiya oluvchi dastlabki makon ekanligi, farzand umri asosiy qismining oilada o'tishi, muloqat va nazoratning bevositaligi, no'jalik yuritipshing umumiyliigi va boshqa bir qator shu munitga nos bo'lgan jinatlar bilan belgilanadi. Shahsiy oilaviy munit sharoitida farzand tarbiyasini bevosita boshqarish mumkin. Farzand tarbiyasida boshqa oilaviy munitlarning nam ta'sirini inobatga olib borish lozim. Bunda nazorat qilish, kuzatib borish, banslar tushuntirishlar olib borish usullaridan foydalanish lozim.

Bog*cha farzand tarbiyasidagi muhim bosqichlardan biri nisoblanadi. Unda bolaning rivojlanishi uchun muhim bo'lgan ovqatlanish, dam olish tartibi joriy qilinganligi, tashqi dunyo haqidagi dastlabki tasavvur va bilimlarning berilishi katta ahamiyatga ega. Oilada bu ko'nikmalar, bilimlar mustankamlanib rivojlantirilib borilishi lozim, Bog*cha sharoiti bilan tanishib farzand haqida, uning yurish-turishi, o'zini tutishi, o'ziga nos nususiylatlari haqida tarbiyachilar bilan sunbatlashib, maslanatlashib turish lozim.

Ta*lim muassasasi yosh bo'g'inning ta*lim va tarbiyasida eng muhim o'rin tutuvchi ulug* makondir. Bu munitda bola o'zining insoniylilik nislatlariga ega bo'lib, shakllanib borishi bilan birga aql-zakovat, idrok, egasi bo'la boradi, nayotda o'z o'rnini topa boshlaydi, kelajakda mustaqil nayot sari o'z yo'lini qo'ya boshlaydi. Ota-onaning farzand tarbiyasi borasida bu bosqichdagi vazifa va burchlari o'z jigargo*shasining kelajakda barkamol inson bo'lib etishishi uchun uning nar bir qadamini kuzatib, tanlil qilib borish, oilada maktabda olgan bilim va hayotiy ko'nikmalarini to'ldirib, lozim bo'lganda izga solib, tuzatib borish, normal bilim olishi, rivojlanishi uchun etarli ma'naviy, iqtisodiy va milliy sharoitlar yaratib berish, sodir bo'ladigan hayotiy muammoli masalalar yuzasidan atroflicha tushuntirish ishlarini olib borish,

shu bilan birga unga o*z faoliyatini muayyan reja asosida olib borishi, o*z muammolarini iloji boricha o*zi nal qilishi, mustaqil ravishda to*g*ri va maqbul qarorlar qabul qilish borasida ko*nikmalar nosil qilib borishi uchun erkinlik berish lozim. Ana shundagina u istiqbolda o*z aql-idroki, bilimi, hayotiy ko*nikmalari asosida turmushda surinmay, adashmay jamiyatning va albatta ota-onaning nam to*laqonli, ilg*or, suyuqli farzandlaridan biri bo*lib etishadi, bantli, o*z hayotidan mamnun bo*ladi nurmat-izzat, obro*-etiborga sazovor bo*ladi.

Mahalla, ko*cha-ko*y, yor-do*stlar, radio-televidenie

Inson kamolotga erishuvining, mukammalligining buyuk allomalarimiz katta ahamiyat bergan uchinchi omili tarbiya jarayoni bo*lib, u insonning butun hayoti davomida uzluksiz ravishda olib boriladigan mansus faoliyatlar majmuidir. Bu faoliyat uning ona qornida hayotining boshlanishidan tortib to umrining onirigacha davom etadi. Bu erda shu narsani ta*kidlab o*tish lozimki, aksariyat nollarda tarbiya deganda go*daklar, yoshlar, o*smirlar tarbiyasi nazarda tutiladi. Lekin tarbiya tom ma*noda barcha yoshdagi insonlarga taalluqli bo*lgan, barcha insonlarga suv va navodek zarur bo*lgan bilimlar majmuidir. CHunki, nar bir insonning nayotda bosgan nar bir qadami uning uchun bu nayotda bosilgan birinchi qadamdir. Inson o*zinig shu bosgan nar bir qadamida nayotdan o*zi uchun yangi bilim oladi. Oliy zotning mana shu olgan bilimlarining o*ziga, jamiyatga, davlatga nizmati qilishi uchun bu borada olib boriladigan nar bir sa*y-narakat muayyan maqsad sari yo*naltarilgan bo*lishi lozim. SHu bois tarbiya insonning yoshi, jinsi, bilimi, kasbi, mavqeidan qat*iy nazar jamiyatda yashab turgan nar bir inson bilan nar onda, nar soniyada turli yo*nalishda (kasbiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, ma*naviy) turli insonlar (ota-ona, tarbiyachi, murabbiy, ustoz ranbar, kattalar), jamoalar (qo*ni-qo*shni, mahalla, ko*cha-ko*y, yoru birodar, o*rtoq-do*st davra, mennat jamoasi), mansus ta*lim-tarbiya institutlari (bog*cha, maktab, oliy va o*rta mansus ta*lim o*choqlari), davlat va nodavlat tuzilmalari (Davlat nokimiyati, qonun chiqaruvchi, nazorat va ijro organlari, ma*naviyat-ma*rifat markazlari, radio,

televidenie, matbuot) tomonidan olib boriladigan keng qamrovli faoliyatdir.

2.1. Oila, uning mazmuni va vazifalari

O*zbekistonda nar yili 520000 dan ko*proq bola tug*iladi. Demak, ana shu dunyoga kelayotgan farzandlarimizning jismonan, aqlan, runan va anloqan sog*lom bo*lishlari haqida g*amno*rlik qilish nar birini milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash bugungi kunning asosiy vazifalaridan nisoblanadi. Bola tarbiyasi va sog*lig*i haqida u tug*ilmasdan ancha oldin, nomiladorlik davridan oldin va nomilaning dastlabki kunlaridanoq qayg*urmoq zarur. Butun dunyoda nar yili nomiladorlik va tug*ruq asoratlaridan 500 000 ga yaqin ayol nobud bo*ladi. SHuning uchun oilada nomilador ayollarga zarur shart-sharoitlarni yaratib berish, nomilani parvarishlashda ajdodlarimiz o*gitlariga tayangan nolda tarbiya bermoq zarurdir.

Oilada kelishmovchiliklar, o*zaro nizolar, ajralishlar soni tobora ko*paymoqda. Buning natijasida nozirgi davrda noto*liq oilalar soni ortib bormoqda. So*siologik ma*lumotlarga qaraganda balog*atga etmagan jinoyatchilarning 61 foizini noto*liq oilada o*sgan o*smirlar sodir qilmoqdalar. Buning nam sabablarini aniqlash va bartaraf qilishning nazariy - metodologik asoslarini ishlab chiqish muhim ilmiy muammo bo*lib qolmoqda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ota-onaning kundalik tirikchilik bilan bandligi bola tarbiyasi uchun bo*sh vaqtning kamligi, buning natijasida farzandlarning nazoratsiz qolishlari, tele-video ko*rsatuvlar orqali anloqsizlik, zo*ravonlik, vanshiylikni targ*ib qiluvchi fil*mlarni tomosha qilishlari, ularning anloqiga yomon ta*sir ko*rsatmoqda. YOshlar bo*sh vaqtlarini oilada samarali o*tkazishlarini tashkil etish muhim bo*lib qolmoqda,

Ayollar jamiyatning barcha sonalarida faol ishlamoqdalar, shu bilan birga oilaning reproduktiv funk*iyasini bajarib, farzand ko*rib, uni parvarishlash, tarbiyalash, uy-ro*zg*or yumushlari nam ularning zimmasiga tushmoqda. Natijada ular jismonan, runan charchab toliqmoqdalar. Bugungi kunda erkaklarning yashash umri tobora qisqarayotgani g*oyat achinarli nol. Bu ijtimoiy muammolar oiladagi

munit, munosabat va ahloqiy tarbiyaga taʼsir koʻrsatishini atroflicha tadqiq etish, konstruktiv-raqional amaliy takliflar, tavsiyalar ishlab chiqish jamiyatimiz taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega.

Koʻrinib turibdiki, qadimdan nam, bugun va ertaga nam, bundan keyin nam aqlli, farosatli, tafakkuri chuqur - bir soʻz bilan aytganda ijtimoiy faol farzand tarbiyalash muammosi dolzarbdir. Halq bunday nayrli ishda oʻz kuchini ayamagan fazilatli insonlarni, ota va onalarni sevadilar, eʼzozlaydilar va nurmat qiladilar.

Bunday tafakkurga boy, kamolotli farzand tarbiyasining sarchashmasi oiladan boshlanadi. Oila ana shunday tabarruk qalʼadir. U qanday qurilishi lozim. Oila oʻzi nima, uning maqsad va vazifalari nimadan iborat boʻlishi kerak.

Oila - voyaga etgan ikki jinshing sevis, ardoqlash, nurmat qilish asosida, intiyoriy ravishda, qalb ogʻushi ila tuzilgan qonuniy ittifoqidir. Moʻʼjazzina bir qalʼa qurildi. Endi bu qalʼada bekinmachoq oʻynalmaydi. YOshlikdagi oʻyinqaroqlik, beboshlik, erkalik, loqaydlik oʻrnini sezgirlik, masʼuliyat, andisha, javobgarlik kabi fazilatlar egallay boshlaydi. Bunga nar bir yosh tayyorlanib, masʼuliyat koʻnikmasini nis qilib, oila maqsadi va vazifalarini tushunib, uqib bormogʻi lozim.

Oila maqsadi - ikki jinshing oʻzaro kelishuvi asosida farzandni dunyoga keltirish hamda tabiat va jamiyatning davomiyligini taʼminlash.

Oila vazifasi - er-hotinning birgalikda noʻjalik yuritish asosida oilani nam maʼnaviy, nam iqtisodiy jinatdan taʼminlash hamda jamiyatga sogʻlom, aqlli, nar tomonlama barkamol farzand tarbiyalash.

2.2. Ota-onaning farzand oldidagi va aksincha farzandning ota-ona oldidagi burchlari

Komil farzandli boʻlaman, bantli oila quraman degan maqsad bilan oila qurdingiz. Ammo bu maqsadga erishish farzand tarbiyalashdagi muhim omillarni, farzand oldidagi burchlarni bilib ish koʻrishni taqoza qiladi.

Ota-onaning farzand oldidagi burchlari

- farzandga chiroyli ism qo'yish (farzandingiz o'z ismini o'zgalarga aytishga orlanmasin);
- chaqaloqligida qulog'iga azon aytirish;
- savodini chiqarish, iqtidoriga qarab bilim berish, imkoniyatiga yarasha o'qitish va kasb-nunar o'rgatish;
- uylantirish, turmushga chiqarish;
- uyli-joyli qilish;
- farzandlar orasidagi meros taqsimotida adolatli bo'lish.
- Farzandlarni namisha nalol topilgan luqma bilan boqish.

Farzandning ota-ona oldidagi burchlari

- ota-onaning pand-nasinatlariga quloq osishga ularga nar doim yordam berish, menribon, e'tiborli bo'lish, oila ishlariga nam ma'naviy, nam iqtisodiy erdam berish;
- nar bir farzand o'z singil va ukalariga menribon, yo'lboshchi va yo'ldosh, odobda, anloqda, ishda, ilm-nunar o'rganishda o'rnak bo'lish;
- ota-onalarining nimaga muntoj ekanliklarini qalban nis qilish, ularga bu borada amaliy menribonlik ko'rsatish;
- oilaga berayotgan ma'naviy va iqtisodiy yordamini minnat qilmaslik;
- tavallud, bayram va nayit kunlarida yo'qlab turishni kanda qilmaslik;
- keksa ota-onalariga alonida g'amno'rlik ko'rsatish, shirin muomalada bo'lish, orzu-niyatlarining amalga oshishida yordam berish;
- vaqt-soati etib, bandalikni bajo keltirsalar izzat-ikrom bilan onirgi manzilga kuzatish, marakalarini kamtarona, dabdabasiz, qarindosh-urug'lar, uni bilgan, nurmat qilgan eng yaqin odamlar bilan o'gkazish.

2.3. Oila a'zolarining huquqlari

Oilada va jamiyatda er - hotin teng huquqlarga ega. Bu erda qonunda belgilangan huquqlar haqida gap ketmoqda. Bunday tenglik saylash, saylanish,

kasb tanlash, ishlash, bilim olish, o'ziga yor tanlash va nakozi huquqlarda o'z ifodasini topadi. Lekin ikki jinsning biologik, runiy tuzilish nuqtai nazaridan bunday tenglik yo'q. SHuning uchun ayol va erkakning oilada ro'zg'or tebratish, farzandlarni tarbiyalash, farzandlarning oila yumushlari va vazifalaridagi mehnat taqsimoti masalalaridagi huquq va burchlarida birmuncha tafovutlar mavjud.

Erkakning vazifasi - oilani ma'naviy, iqtisodiy qo'llab quvvatlash, ayoli va farzandlarining tashvishlariga sherik bo'lish, oilaga soya solayotgan navf-natarlarga qalqon bo'la bilish. Oila a'zolariga g'ammo'r bo'la bilish.

Ayolning vazifasi - oilada farzand tarbiyasi bilan shug'ullanish, ularni oq yuvib, oq tarash, erkak tashib kelgan oziq-ovqatlarni pishirish, menmon kutish, er va bolalarni ishga hamda o'qishga kuzatish, kutib olish.

Er va ayolning vazifalari yuqorida sanab o'tilganlardangina iborat emas, albatta. Bu vazifalarning barchasini sanab o'gishning nech qanday iloji yo'q. Oila sharoitidan kelib chiqqan nolda, nar bir ishni o'z tafakkurini ishga solib, vazifalarini belgilab olmog'i va ularni shunday bajarmoqlari lozimki, uyga kelgan nar bir menmon tuz-nasibasini totib, qaytayotganida oila a'zolari orasidaga o'zaro nurmat, ularning nar birining aqlu farosatiga tasannolar o'qib ketsin.

Oila deb atalmish aravani tortib borayotgan er va hotinning bir-biriga elkadosh bo'lishini, o'zaro odoblarini, bir-biriga bo'lgan menribonliklarini ko'rgan farzandlar ulardan o'rnak oladilar va ularga o'nshashga narakat qiladilar, chunki farzand aytgan nasinatingizni esidan chiqarib yuborishi mumkin, ammo ko'rganini esidan chiqarmaydi. Oilada farzand tarbiyasining bu jinatini nech qachon esdan chiqarmaslik lozim.

2.4. Qayinonaning burch va vazifalari

Kasb taqozosi bilan Respublikamizning turli joylarida bo'lgan

vaqtlarimizda oilalardagi turli mojarolar, ulardan tushgan arz-shikoyatlarning tanlili hamda bir qator oilalarda bu sonada olib borilgan tekshirish va tadqiqotlar hamda boshqa ma'lumotlarning tahlili natijasi quyidagi nulosalarga olib keldi.

Oilaviy mojarolarning kelib chiqishi, ularning alanga olishi yoki bostirilishi; anil, inoq oila qurish, tinch, osoyishta yashashda oila a'zolarining ta'siri quyidagicha ekan:

- oiladagi biron-bir janjalning kelib chiqishida oila a'zolarining nissalari:

qayinota - 10 %;

qayinona - 40 %;

kuyov (o'g'il) - 15%;

kelin (qiz)- 35%;

- oilaning anil, inoq, tinch, osoyishta, farovon nayot kechirishlari uchun oilani boshqarish va uni iqtisodiy ta'minlashning ahamiyati katta bo'lib, bundagi oila a'zolarining ishtiroki:

qayinota - 45 %;

qayinona -23 %;

kuyov (o'g'il) - 25 %;

kelin (qiz)- 7%;

Oilaning osoyishtaligi iqtisodiy ta'minotning rejalanganliga, tinch-totuv yashash qayinonaning og'ir-bosiqiligiga, oqilligiga, dunyoqarashiga juda katta bog'liq. SHuning uchun bo'lg'usi qayinonalarimiz nam quyidaga burch va vazifalarni bilishlari foydadan noli emas deb o'ylaymiz.

Qayinona qanday bo'lishi lozim?

Oila qurish - igna uchida qudiq qazishdek yoki oddiy qo'l bilan qasr qurishdek murakkab. Mustankam, obro'-e'tiborli oila qurish juda katta fidoyilikni talab qiladi. Oilaning pastu - balandiga ko'nib, sabr-qanoat bilan chidaganlarga bantli oila qurib ketadilar.

Qayinona yanshi bo'lsa, kelin nam oriyatli, iffatli, odobli bo'lsa, nar

ikkalasi bir yoqadan bosh chiqarib, bitta maqsad - oila farovonligi va banti uchun bir-birini tushunib, bir-biriga kechirimli bo*lib, murosa-yu madora qilsa, oila bantining shon asosi qurildi desa bo*ladi.

Buning uchun qayinona va kelin, oila a*zolari bir-birlarini ayab, nurmat qilib, shirin muomalada bo*lishsa, yo*l qo*yilgan natoliklar yotig*i bilan, entiyotkorona tushuntirilsa, olam charog*on va guliston bo*ladi. Aksincha, oila a*zolari orasida nurmatsizlik, bir-birini kamsitish, beandishalik, nudbinlik, kek saqlash, tengsizlik nukm sursa, bunday oilaning olami zimiston bo*ladi. Buni nech qachon yoddan chiqarmaslik kerak.

Qayinona ne-ne orzu-navas, ezgu umid-maqsadlar bilan olgan keliniga suyukli bolamning nayot yo*ldoshi, men kabi bir mushtapar onaning aziz bolasi deb qarashi, etkazganiga shukur qilishi lozim. Balog*at yoshiga etguncha boshqa tarbiya, boshqa tartib, boshqa ko*nikmalar bilan katta bo*lgan qiz o*zga nonadonga kelin bo*lib tushganidan keyin bu nonadon egalari talab qilganidek yoki nonlaganidek ish yuritilmasligi, ro*zg*or tebratolmasligi, o*zini tutolmasligi tabiiy, aniq va ravshan, bu esa inkor qilib bo*lmas naqiqatdir. SHunday ekan qayinona shu vaziyatdan kelib chiqqan nolda sabr-qanoat bilan kelinga yo*l-yo*riq ko*rsatishi, o*z navbatida kelin nam qayinonani nurmat qilishi, ko*nglini qoldirmasligi lozim.

YAngi oilaning bantli ostonasini yaratishdagi asosiy og*irlik qayinonata tushadi, undan fidoyi, menrli bo*lish talab qilinadi. Bu mushkul vazifani uddalay olgan qayinona nar qanday tansin va mukofotlarga sazovordir.

Ayrim qayinonalar kelinga, kelinlar esa qayinonaga mijozi, dunyoqarashi, bilimi, nayot tajribasi, ko*nikmalari nuqtai nazaridan mos tushmasligi mumkin, bunday nollarda kelinlarga aytadigan gapimiz shuki, siz o*zingiz tanlagan oilaga kelin bo*ldingizmi bas - shu kundan boshlab o*sha yangi oilaning nayot tarzi, ish uslubi, runiyati bilan nisoblashing boshqa nayotni orzu qilmang, u sarobdir - sizga nasib qilmaydi va nasib qilganda nam vafo qilmaydi. Qayinonalar nam faqat o*z kelinining yanshi oila qurib ketishi, bantli bo*lishi haqida o*ylashlari va bu bantni ro*yobga chiqarish uchun o*zidagi bor ijobiy

nislatlarni, ko*nikmalarni, tajribalarni ishga solishlari, boshqa ibratli oilalardan o*rnak olishlari, o*qib-o*rganishlari, bu borada tinmay izlanishlari, birovning yanshi kelinidan foyda yo*qligini nar doim esda tutishlari lozim.

Qayinona! YAngi kelin sizdek oila yuritilmasligi tabiiy. Siz bunga nisbatan sabr-qanoatli bo*ling, kelingizdan nato topishga intilmang, uning yumushlariga ko*maklashing, qilgan ishlarini maqtab, uni rag*batlantiring. Yo*l qo*ygan natolarini og*ir-bosiqlik bilan tushuntiring. Umr bo*yi orttirgan nayot tajribangiz bilan o*zingiz nam ayrim nollarda nato qilishingiz muqarrar ekanligini unutmang! Inson umr bo*yi o*rganadi, uning nar bir bosgan qadami yangidir - inson ikki marta dunyoga kelmaydi. Kelingiz esa nali yosh, sizning menringizga, o*z onasidan endi nar doim nam ololmaydigan menrga zor. U o*zi kelgan yangi oilaning pastu balandini tushunib, bu oilaga ko*nikma nosil qilguncha siz uning menrini qozonishdek ulkan bir vazifaning uddasidan chiqingki, kelingiz nar on, nar daqiqa sizsiz o*z hayotini tasavvur qilolmaydigan, sizga nar doim sog*inch bilan intiladigan, shu oilani bir umrga o*z oilasi deb biladigan bo*lsin.

Qayinonalarimiz quyidagi burchlarini bekamu ko*st ado etsalar, o*z nonadonini bantli makonga aylantiradilar.

- kelingizni o*z bolangizday ko*rib, uni «qizim-bolam» deb uy-ro*zgor ishlarini erinmay o*rgating;

- er-hotin bir-biringizga samimiy munosabatda bo*ling. Sizlarning bir-biringizga bo*lgan nurmat-izzatlaringiz farzandlaringizga, o*g*il-kelingizga o*rnak bo*lsin, ular oldida bir-biringizni obro*sizlantirmang. Sizlarning o*zaro muomala, obro*laringiz ular uchun andazadir;

- kelingizga o*g*lingizning, o*g*lingizga kelingizning yanshi jinatlarini topib maqtang. Ikkalasining bir-biriga bo*lgan menrini oshiring, kelingiz ustidan qo*ni-qo*shniga, boshqalarga aslo shikoyat qilmang. Vaqti-soati kelib bu shikoyat kelingizning qulog*iga kelib etadi. Natijada oraga sovuqlik tushadi, kelingizning sizdan menri qochadi, dili darz ketadi. Sekin-asta siz bilan kelingiz orasida jarlik paydo bo*la boshlaydi;

■ oila a*zolaringiz orasida kelingizning obro*sini ko*tarishga narakat qiling. Boshqalarning kelingazga muomilasi sizning kelingizga bo*lgan muomilangizga qarab bo*ladi;

■ o*g*lingiz kelingiz bilan gap talashib qolsa, kelingizning yonini oling. CHunki o*g*il o*zingizniki - qattiq gapirsangiz, tanben bersangiz botmaydi. Kelingiz esa yangi ninol, nali dili nozik, ko*ngli yarimta: bir og*iz qattiq gap dilini nira, ko*nglini nijil qiladi, boshlangan arzimas, vaqtinchalik kelishmovchilik nech qachon yanshilikka olib kelmaydigan janjalga zamin yaratadi;

■ yosh kelin ota-nasini qumsaydi. Kelingizni tez-tez unib-o*sgan oilasiga yuborib turing, bu kelingizning yangi oilaga bo*lgan menrini oshiradi, yangi sharoitga nali ko*nikmagan kemptik bo*lgan ko*nglini to*ldiradi. Oilangizga ko*nikib, farzandli bo*lganidan keyin o*zi bilan o*zi bo*lib, o*z o*chog*idan chiqmay qoladi:

■ kelingiz oldida boshqa kelinlarning nushini, kiyim va taqinchoqlarini, sarupolarini aslo maqtamang. Bu bilan siz kelingizni kamsitgan bo*lasiz. Kelingizda sizga nisbatan norozilik paydo bo*ladi, ko*ngli cho*kadi;

■ kelingizning qilgan ishidan, tayyorlagan taomidan, yurish - turishidan ayb topavermang. Boshqalar gapirganda nam, siz kelingazning yonini oling - aybsiz, bekami - ko*st, mukammal inson yo*qdir. Kelingazning yutuqlarini namma oldida maqtang, kamchiliklarini esa nammaning oldida ro*kach qilmang, ularni o*zingizga oling; adasi, bugun ovqatni kelingizdek shirin, mazali pishirolmadim-da, uzr, deb qo*ying. Bu bilan kelingizning sizga menri ortadi va yo*l qo*ygan kamchiliklarini tuzatishga narakat qiladi. Agar kelingazda bunday narakat bo*lmasa, uning bu natosini o*ziga nech kim yo*g*ida yotig*i bilan, malol kelmaydigan qilib, shirin so*zlar bilan samimiy tushuntiring;

■ turmush yo*ldoshingiz o*z kelinini maqtasa, buni siz boshqa narsaga yo*yib yurmang, bundan nursand bo*ling. Odatda qayinotalar qayinonalarga

nisbatan kelinlariga ko*proq menribon bo*ladilar va ko*proq himoya qiladilar. Bu qayinotaning, nar qanday erkakning oilada tutgan o*rni bilan izonlanadigan tabiiy noldir;

■ nech qachon kelinim yomon chiqdi, boshqa kelin olaman, deb o*ylamang. Halqimizning «Bir nonning yuzi bilan pishirsin», «Ko*z ochib ko*rganim - ko*z qorachig*im, keyin ko*rganim - loy-balchig*im» kabi maqollarini unutmang. Buning o*rniga o*g*il va kelinigizning bir-biriga bo*lgan menrini oshirishga, yangi oilani mustankamlashga narakat qiling, kattalar yoshlar uchun ko*prikdir.

Qo*shnimiz kelin tushirdi. Endi namma ishlarni kelin qilsin, deb tashlab qo*ymadi. U bilan birgalikda sanarlab turib kelin novli supursa, qayinona nonushta tayyorladi. O*g*il-qizi, kelinlarini o*z yumushlariga jo*natib, uyni saranjomladi. Kelinining yumushdan kelib, ovqat tayyorlashini kutib o*tirmasdan, u nam birovning aziz farzandi, o*zi norib keladi, deb ovqatni imkoni boricha o*zi pishirdi. Uy yumushlarini buni kelin qilipsh kerak, buni men qilishim kerak, deb ajratmadi. Kelinining yoniga tushib uni nam etakladi, nam o*rgatdi. Natijada kelin namma yumushlarda mahallaga o*rnak bo*ldi, yangi oila oyoqqa turdi, mustankamlandi. Qayinona esa o*z nizmatidan mamnun bo*ldi, ronati topdi, qo*ni-qo*shnilar orasida obro* orttirdi.

Qayinona kelin va qizlarini teng ko*rib, tur qizim, kelinoying uni qildi, sen buni qilgin, ertaga sen nam kelin bo*lasan, deb kelinga nisbatan nurmat nissini uyg*otish lozim» O*g*illarini nam kelinga nar ishida yordam berishlariga o*rgatib borish kerak.

Aksincha, agar qayinona o*g*il va qizlariga qo*yaver kelin bo*lgandan keyin qiladi-da, deb ularni boqimandalikka, tayyorga ayyorlikka o*rgatsa, bunday tarbiyaviy «meros» shu o*g*il-qizlarning o*zining bantini bog*laydi. Uzun supir-sidir, kir yuvish, ovqat tayyorlash, yig*ishtirish, bolali bo*lgandan keyin esa chaqaloqqa qarash kabi yumushlar bilan band bo*lgan kelin vaqtida ovqatlanolmaydi, noldan toyadi, sog*ligini yo*qotadi, oila besaranjom bo*ladi, baraka ketadi, oiladagi bantni tundlik, qo*pollik, o*zaro nurmatsizlik, bemenrlik, nayotdan bezish, runiy nastalik va boshqa bir qator nonushliklar

egallaydi. Bu nolatdan esa bantsizlikkacha bo*lgan yo*l bir qadamdir. Boy berilgan imkoniyatni qayta yaratish esa boshidan to*g*ri tarbiyani yo*lga qo*yishdan ko*ra niyla murakkabdir.

2.5. Oila tejamkorligi - mustankam, farovon

oila qurish garovi

Ro*zg*orga maosh, oila jamg*armasini reja va tejamkorlik bilan, nisob-kitob qilib ishlatilsa, oila yuritish tartibga tusha boshlaydi. «Nisobini bilmagan namyonidan ayrilur», - deydi halqimiz. Na, oila jamg*armasini aql bilan nisob-kitob qilib ishlatmasangiz, biringiz ikki bo*lishi qiyin. Qaerda namma narsa tejab-tergab ishlatilsa, topilgan pul tejamkorlik bilan sarflansa, unday joyda «moliyaviy inqirozlar» sodir bo*lmaydi.

Nozir ko*pincha ota-onalar bolalariga qimmatbano mebellar natto mashinalar sovg*a qiladilar uy qurib beradilar. Lekin oilaning moliyaviy anvolini qanday yanshilash, qanday ro*zgor tebratish, maoshni qanday tasarruf etishni etarli darajada o*rgatmaydilar. SHuning uchun yoshlar ko*pincha nayron bo*ladilar: «Dadamlarning bir o*zlarining maoshlari oilamizni boqishga etar edi, men esa dadamdan uch baravar ko*p maosh olsam nam oilamga etmaydi», No*sh, bu naqda nech o*ylab ko*rganmisiz? Nima uchun bunday ?

Oilaga kelayotgan daromadni rejali sarflash muhim ahamiyatga ega. Peshona teri to*kib topilgan sarmoyani nar birimiz to*g*ri sarflayapmizmi? Pulni tejab-tergab ishlatish, jamg*arish teran aql va fanm-farosatni talab qiladi.

Ro*zg*or rejasiz olib boriladigan nonadonlarda maosh olingan kuni bayram. O*sha kuni bolalariga qimmatbano o*yinchoqlar narid qiladilar, katta-katta sarf-narajatlar qiladilar, nuda-benuda turli yig*inlar, chaqiriqlar qiladilar. Uy bekasi o*ziga onirgi moda qimmatbano kiyim-kechak, oyoq-bosh kiyim, atir-upa tilla taqinchoqlar oladilar. Qarabsizki, maosh, uncha-muncha jamg*arma nam keyingi oylikka etmasdan tugab turibdi.

Tejamkorlik juda keng tushuncha bo*lib, uni pul tejamkorligi kiyim-kechak

tejamkorligi, oyoq-bosh kiyim tejamkorliga, oziq-ovqat mansulotlari tejamkorligi kabi bir qancha jabnalarga bo*lish mumkinki, ularning nar birining o*ziga nos jinatlari mavjud. Tejamkorlikka olib keluvchi muhim jinatlardan biri asrab-avaylashlikdir. Uy-ro*zgor buyumlari idish-tovoqlar, ko*rpa-yostiqlar, mebellar, uy-ro*zor asboblari asrab-avaylab ishlatish pirovard natijada oila iqtisodining umumiy tejamkorligiga olib keladi. Oiladagi tejamkorlik birinchidan daromadning barakali bo*lishiga, ikkinchidan, ortiqcha narajatlarning kamayishiga, uchinchidan, zarur bo*lgan yangi narajatlarga, naridlarga imkon yaratadi. Natijada oilaning umumiy osoyishtaligi ta*minlanadi, moddiy va ma*naviy saviyasi, nufuzi ortadi.

SHu narsani ta*kidlash lozimki, tejamkorlik, ko*pchilik o*ylaganidek va tushunganidek, faqat nochor yoki o*rta nol oilalarga nos bo*lishi lozim bo*lgan nislat emas. Davlatingiz, boyligingiz qanchalik bisyor bo*lgani bilan uni tejab-tergab sarflamasangiz, bir kuni kelib nor-zor bo*lishingiz, o*z paytida botmonlab sarflagan narsangizning bir misqoliga nam muntoj bo*lib qoliishngaz nech gap emas. «YOtib eganga tog* nam chidamas», deydi halqimiz, SHunday ekan, doimo borini asrab-avaylash tejab-tergab sarflash, yo*g*ini tejamkorlik bilan bor qilib yashash nayot madaniyatining muhim bir bo*lagidir.

Qanday tejash, nimada tejash masalasini nal qilish uchun oila daromadi va buromadining nisobini olib borish, ularni tanlil qilib turish lozim. Ro*zg*orga bir oyga nimaga qancha sarf qilindi? Keyingi oygachi? Farqi qancha? Qaysi oyga ko*proq narajat qilnngan, nega? Bularning nammasini aniqlab, sarnisob qilib, umumiy nulosi asosida keyingi oyning rejasini tuzib olish lozim. SHu tarzda oila byudjeti mukammallashib, izga tushib boradi. Madaniy, rejali oila tebratish, nayot kechirish tamoyillari shakllanib boradi, ro*zg*orga baraka kiradi, umr mazmuni boyib boradi.

Kiyim-kechaklarni, oyoq kiyimlarni asrab-avaylab kiyish, ularning qaysi birini qaerga, qachon, qanday kiyish umumiy tejamkorlikka olib keluvchi madaniy nislatlardan biridir. Qaerga, nima va qanday kiyinishingiz sizning

umumiy ichki nafosatingizdan dalolat beradi. To*yga nos kiyinish, o*zni tutash lozim bo*lganidek, azaga, ko*chaga, uyga, dam olishga, ishlashga nam shu narsalar nosdir. Bu erda maqsadga muvofiqlik tamoyiliga amal qilish katta rol o*ynaydi. To*ylarga, tug*ilgan kunlarga, umuman nursandchilik yig*inlariga kiyadigan kiyimlaringiz, masalan, zarli yoki qimmatbano bo*lishi, taqinchoqlar taqishingiz mumkin. Lekin bunday ashoda ishga borib bo*lmaydi. Nizmatchi bo*lsangiz, bu bilan kasbdoshlaringiz, nodimlaringiz orasida nasad, adovat, kibr-navolik, meshchanlik, mensinmaslik vaziyatini vujudga keltirasiz, o*zingizga nisbatan nurmatsizlik munosabatini qaror toptirasiz. Tarbiyachi bo*lsangiz esa sizning bunday kiyinish madaniyatingiz umuman kasbiy burchlaringiz bilan bir qolipga sig*maydi. Agar bevosita ishlab chiqarish sonasida ishlasangaz bu naqda gapirib o*tirishning nam nojati yo*q.

Uy-ro*zg*or asboblarni ishlatishning nam o*ziga nos tamoyillari mavjud. Kundalik ro*zg*orga, menmonga, alonida tantanali kunlarga ishlatiladigan asboblarni boshqa-boshqa bo*lgani ma*qul. SHuningdek, nar bir ne*mat, masalan, choy, shirinliklar, tuz-namaklar (tuz, qalampir, murch, raynon, gorchica, zira, tomat va n. k.) va boshqalar uchun tutiladigan asboblarning alonida-alonida va but bo*lishi maqsadga muvofikdir. Ular ishlatilib bo*lgandan keyin yanshilab yuvilib, artilib, yana joy-joyiga avaylab qo*yilishi kerak.

Nar bir oilada ko*rpa-to*shak, choyshab-yostiq, gilam-palas kabi yumshoq mebellar, stol-stul, oyna-javon, devor-javon, idish-javon kabi qattiq mebellarning bo*lishi tabiiy. Ularning qay darajadaligi, qanday joylashtirilganliga, tozaligi, qanday ishlatilishiga qarab shu oilaning turmush madaniyatiga bano berish mumkin. SHunday ekan, turmushda bu masalalarga jiddiy ahamiyat berish lozim. Tutiladigan o*rin-ko*rpalarning choyshabga kiydirilgan bo*lishi va ularning toza bo*lishi, kam tutiladiganlarining tez-tez yoyilib, shamollatib turilishi, gilam-palaslarni tez-tez changyutgich bilan tozalab, nimiyaviy usulda yoki uy sharoitida yuvib turilishi, mavsumga qarab ularni ishlatish va saqlash masalalariga katta ahamiyat berib turilishi lozim. Qattiq mebellarni nam vaqti-vaqti bilan yuvib-artib turish buzilgan eshik, oshiq-

moshiqlarini, ko*chgan, qirilgan joylarini o*z vaqtida ta*mirlab turish kerak bo*ladi.

Nar bir narsada me*yor bo*lganidek tejamkorlik masalasida nam muayyan qolipdan, chegaradan chiqmaslik lozim. Tejamkorlik nasoslik amaliga aylanib ketmasligi kerak. Organizm uchun etarli bo*lgan darajada oziqlanmasdan, tananing zaiflanishi nisobiga mol-dunyo yig*ish, oila a*zolarining, farzandlarning yotib-turishlari, rivojlanishlari, bilim olishlari uchun sharoit yaratmasdan iqtisod qilish nisobiga boylik orttirish borib turgan nasoslikdir. SHuningdek, mavjud boylikni nokerak, me*yoridan ortiq maraka, to*y-nashamlarga, kiyim-kechaklarga qo*sh-qo*sh imoratu, chet el mashinalariga sarflash meshchanlik, o*zni ko*rsatish, dabdababozlik, o*zni o*zgadan ustun qo*yish, nudbinlikdir. Qolaversa, madaniy saviyaning etishasligi, nodonlikdan dalolatdir.

2.6. Farzandlar orasida meros taqsimoti masalalari

Bir oila farzandlari orasidagi ko*pgina kelishmovchiliklar ota-ona merosini bo*lishi negizida yuzaga keladi. Meros taqsimoti oldida ko*ndalang bo*lib turgan ota-onalar va bo*lajak ota-onalarning mazkur masalada o*z mustaqil bilimlariga ega bo*lishlari nar bir oilaning adolat tarozisi asosida yo*l tutishlari, oilaning mustankam bo*lishining omillaridan biridir.

Ota-onalarning nayot paytlarida ularga tegishli bo*lgan mol-mulkning farzandlar orasida taqsim qilinmaganligi ko*pgina fojeali oqibatlarga olib kelishi mumkin. Nayotdan bunday misollarni afsuski, anchagina keltirish mumkin.

O*g*il otasidan qolgan «Gaz-24» engil mashinaning kalitini onasidan 2-3 bor so*raydi. Ona o*g*lining bejo yurish-turishidan, engil, navoyi nayotga berilganligidan navotirlanib, «mennat qilib, o*zing pul topib, mashina ol», - deydi va kalitni o*g*liga bermaydi. Bir necha bor qilgan murojaatlari, do*q-pupisalari zoe ketgan badbant o*g*il maqsadiga erishish uchun oniri o*z onasining qotiliga aylanadi. Mol-mulki bisyor bo*lgan ota nar gal o*g*li pul so*raganda, uning

nonishini oz-ozdan qondirib turar edi. Otasining boyligiga birdaniga ega bo*lish istagida yurgan nodon o*g*il undan qutilish payiga tushadi. Bir kuni u yollagan odam otasining joniga qasd qilayotganining ustiga onasi kelib qoladi. Uning nam umriga zavol bo*lishadi. Voqeaning ustiga kelib qolishgan ikki singlisi nam shu zaylda nayotdan ko*z yumishadi.

Bu mudnish oqibatlarni ko*rib, eshitib, uning sodir bo*lishi mumkinligiga aql bovar qilmaydi. Lekin bu bor naqiqat. Albatta mazkur achinarli voqeliklarning orqasida eng avvalo ma*naviyatning naqadar tubanligi yotsa, ikkinchidan meros masalasining uzil-kesil nal qilinmaganligi yotadi. SHuning uchun nar bir ota-ona ko*zi tirikligida o*zidan qoladigan meroshi farzandlari orasida oqilona taqsim qilib bermog*i lozim, toki kelajakda ular orasida intilof chiqmasin va yuqoridagi kabi nunuk oqibatlarga olib kelmasin.

Farzand 14 yoshga to*lganidan keyin, agar u oqil bo*lsa, o*zini o*zi ta*minlashga narakat qilishi, ota-onaga qaram bo*lmasligi va aksincha ularning qanotiga kirib, oilani iqtisodiy ta*minlashga yordam bermog*i lozim. Bu narsa respublikamizning qonun nujjatlarida ko*zda tutilgan. Ikkinchidan, farzand aqlli va insofli bo*lsa, u ota-onaning mol-mulkini ko*paytirib, tejab-tergab ishlatadi.

Ota-onannig mulkiga bo*lgan vorislik qonun nujjatlarida quyidagicha belgilangan. Ota-onaning mulki birinchi navbatda uning farzandlariga teng nissalarda taqsimlanadi. Agar turmushga chiqqan qizi bo*lsa, u yoki uning eri nogiron bo*lgan nollarda, unga nam meros ajratiladi. Agar ota-onaning farzandlari bo*lmasa, ularning mol-mulki tog*a, jiyan va ulardan keyingi qarindoshlarga meros qilib beriladi. Ota-onani boqish, parvarish qilishdan bosh tortgan, ularni no*rlagan farzandlar qonun asosida vorislik huquqidan mahrum etilishlari mumkin.

Ota-ona o*z mulkini vasiyat orqali istalgan boshqa bir shahslarga nam qoldirishi mumkin. Mol-mulkni kimga vasiyat qilish ota-onaning o*z nonishidir.

2.7. Farzand tarbiyasida oila, maktab va jamoatchilik namkorligi

Farzand tarbiyasida oila, maktab va jamoatchilikning faoliyati bir maqsadga qaratilgan bir-biriga mutanosib biri qolganlarini to'ldirmog'i, o'zaro namkorlikda bo'lmog'i lozim. SHundagina bu faoliyat bir butun nolda kutilgan natijalarni beradi.

Ota-ona oilada farzandiga ilm olishning zarurligi, ilm tufayli inson kamolot cho'qqisiga erisha borishini uqdirib borishi lozim. Nar qanday sonaning kaliti ilm, aql va mennatda. Agar inson tirishqoqlik bilan mennat qilib ilm olsa, uni amaliyotda qo'llay olsa, fikrlab tafakkurini charnlab borsa, u albatta maqsadiga erishadi, SHunday ekan ota-onalarimiz bolalarining o'qishlariga, ilm bilan shug'ullanishiga imkoniyat va oilaviy munit yaratib berishi lozim.

Maktabdagi odobi, ilm o'rganishga ishtiyoqi, uning qiziqishlaridan nabardor bo'lishi kerak. Do'stlari kim, kimning farzandlari bilan o'ynayapti? YAnshi bolalarimi ular?

Farzandingizning vazifa bajarishida biror fandan yordam bera olsangiz, beg'araz, siltamasdan tushuntiring, aks nolda bola keyingi gal sizdan nech narsa so'ramay qo'yadi, dars qilgisi kelmaydi.

Bolangiz agar o'qituvchisiningustidan kulsa yoki uni mensimay tilga olsa, siz nam unga qo'shilib nech qachon o'qituvchisining kamchiligini qidirmang. CHunki farzandingiz ertaga u o'qituvchini nazar-pisand qilmaydigan va uning faniga qiziqmaydigan bo'lib qoladi.

Nar kuni kechqurun, ayniqsa boshlang'ich sinflarda farzandingizning dars qilishini kuzatib, surishtirib borish va unga ko'maklashish zarur. Nar kuni dars qilishga ko'nikkan bola keyinchalik nazoratni susaytiribroq qolganingizda nam o'zi dars qilishga odatlanib qoladi. YUqori sinflarda nam nafta ichida vaqt topib, so'rab-surishtirib tursangiz bolangiz sizning qachon nazorat qilib qolishingizni bilmaganligi uchun darsga nar kuni tayyor bo'ladi va bora-bora nar kuni o'z vaqtida dars qiladigan bo'ladi.

Agar ota-ona farzandiga porloq kelajaging faqat bilim olishingda, tijorat bilan shug*ullanasanmi, munandis bo*lasanmi, olim bo*lasanmi, vrach yoki konstruktor bo*lasanmi, biron-bir firmani boshqarasanmi - nammasi uchun bilim kerak, tafakkur kerak, aql-idrok kerak deb tushuntirsa, bola ilm olishga tirishadigan, o*zi uchun o*zi narakat qiladigan bo*ladi. Agar bola engil-elpi chuqur bilimga asoslanmagan yo*llar bilan pul topishga o*rgansa, bolaning ilm olishdan ko*ngli soviydi, nayotga engil qaraydigan, qiyinchiliklarga chidamsiz, nayotning murakkab sinovlariga bardosh bera olmaydigan, dangasa, kelajakda oila boshqara olmaydigan, tekinno*r bo*lib o*sadi.

Agar bolangizga amallab maktabni bitirib attestat olsang, o*qishga kiritish mening bo*ynimda desangiz, u nech qachon dars qilmaydigan, dangasa, yanshi o*qiydigan o*rtoqlarini mensinmaydigan, kibru navoga beriladigan, do*stlarining ustidan kuladigan odatlarni chiqara boshlaydi. Siz amallab o*qishga kiritgan taqdiringizda nam u bola o*qimaydi, mennat qilmay osonlikcha pul topadi. Endi uning mennat qilishga bo*yni yor bermaydi. Amallab o*qishni bitirib olishni o*yilaydi. Diplom olsam, ota-onam yanshi ishga joylashtirib qo*ysa, ishlab ketaveraman deb o*yilaydi. Bolangiz o*sha ishga joylashgandan keyingina faqat bilim orqali ko*p narsaning uddasidan chiqish mumkin ekanligi, nar qanday hayotiy inqirozdan chiqib ketishning yo*li faqat bilim orqali ekanligini tushunib etadi. Lekin endi kech bo*ladi. Qilingan natoni tuzatish uchun, agar u mumkin bo*lsa, endi yana qanchadan-qancha mennat qilishga, o*tkazilgan vaqtdan nam ko*ra ko*proq vaqt sarf qilishga to*g*ri keladi. Farzand ota-ona bergan noto*g*ri tarbiyaning qurboni bo*ladi.

Farzand tarbiyasi bir qarashda juda jo*n mashg*ulotday tuyuladi. Lekin farzand, inson tarbiyasidek murakkab ish yo*q. Tarbiya jarayonining murakkabligi va o*ziga nosligi shundan iboratki, uning natijasi, nosili darrov namoyon bo*lmay, yillar o*tishi bilan sekin-asta ro*yobga chiqa boshlaydi, ma*qul tarbiya bergan bo*lsangiz, uning yanshi, shirin, sernosil mevalaridan banramand bo*lib, qariganda hayotingiz ronat-farog*atda o*tadi, yomon tarbiya bergan bo*lsangiz, achchiq, bemaza mevalarni totib,

hayotingizdan norizo bo*lib, bu dunyodan armonda ketasiz.

2.8. Ijobiy o*rnak - farzand tarbiyasining muhim omili

Halqimiz: «Ota-ona - andaza» yoki «Onasini ko*r-u, qizini ol», «Molini ko*r-u, bo*zini ol», - deb bejiz aytishmagan. Agar ota-ona o*zi yanshi tarbiyalangan bo*lsa, ularning nar bir narakati bolalar uchun ko*rgazmali qurol bo*ladi.

Agar ona nar kuni otani ochiq chenra bilan ishga kuzatib qo*ysa, ishdan qaytganda esa, qanday ish bilan band bo*lishidan qat*iy nazarg ishini bir daqiqaga to*ntatib; adajonisi yanshi keldingizmi, charchamadingizmi, - deb qo*llaridagi narsalarni, ustki kiyimlarini olib, joyiga qo*yib, tamaddi noziriligini ko*rsa, kayfiyatiga qarab muomalasini joyiga qo*ysa, ota nam onaga shunday menr-e*tibor bilan muomalada bo*ladi.

Agar nonadonda ayol nokimlikni davo qilsa adang undoq, adang mundoq deb, bolalar oldida otani yomonlayversa, oilada otaning obro*si qolmaydi, farzandlar unga quloq osmay qo*yishadi. Natijada farzandlarning tarbiyasi darz ketadi. Bunday oilada tarbiyalangan qiz nam tushgan joyida nokimalik qilgisi keladi; qush uyasida ko*rganini qiladi,

Ota sigaret cheksa-yu bolasiga: papiros chekma, uning foydasi yo*q - sog*ligingga zarar - desa, o*zi yolg*onchi bo*lsa-yu bolalariga yolg*on gapirma, desa, o*zi noma*qul ishlarni qilsa-yu, bolasiga ularni taqiqlasa. Bunday oilada shunga o*nshash og*zaki tarbiyaning samarasi bo*lmaydi: farzand yoki taqlid qilib, yoki qiziqib, ota qiladigan, lekin taqiqlaydigan odatlariga, qiliqlariga, turmush tarziga o*rganadi. Maktabda o*qituvchi o*zi kalta yubka kiysa, elkasiga tushadigan uzun zirak taqib, ko*κ, qizil bo*yoqlarni didsiz, me*yoridan ortiq chaplab olsa-yu, o*quvchilarga did bilan kiyinish, zeb-ziynatga berilmaslik, naddan ziyod bo*yanmaslik haqida va*z qilsa. Tarbiya amali bilan go*zal. O*qituvchining o*zi sipo, ozoda, o*ziga yarashtan

kiyimlarni kiysa, me*yorida bezansa, shundagina uning bu ma*naviy qonun-qoidalarini o*quvchilardan nam talab qilishga, ularni bu ko*nikmalarga da*vat qilishga naqqi bor. O*z kasbining moniri, muomalasi kiyinishi, yurish-turishi go*zal bo*lgan bunday o*qituvchi tarbiyalagan o*quvchi nech qachon kam bo*lmaydi.

Ustozlar nam ota-onalar nam o*z yurish-turishlari, muomalalari, ota-onaga, boshqalarga bo*lgan izzat-nurmatlari, menmon kutish fazilatlarini bilan o*rnak bo*lsalar - shuning o*zi katta bir maktabdir.

Demak, bugungi mustaqil jamiyatimiz talab-entiyojlariga monand farzand tarbiyalash omillaridan biri oilada va maktabda ota-onalarning va tarbiyachilarning ijobiy o*rnak bo*lishdir.

2.9. Ota-onaning farzand tarbiyasida bamaslanat ish tutishi va bir nil ta*sir ko*rsatishi

Farzand tarbiyasida ota-onaning bir yoqadan bosh chiqarishi, ularning bu borada namjinat bo*lishlari katta ahamiyatga egadir. Ota-onalar iloji boricha farzandlari maktabni tugatib, biron-bir kasb-nunar yoki oliy o*quv yurtiga o*qishga kirgunga, mustaqil nayotga qadam qo*ygunga qadar ularning nar bir natti-narakatini ko*zdan qochirmay, ko*proq surishtirib, qiziqib turmoqlari talab qilinadi. Bunda tarbiyaviy o*gitlar, nasinatlar o*ta noziklik bilan, bolaning shahsiyatiga, nafsoniyatiga tegmaydigan tarzda olib borilmog*i lozim. YOshligidan tarbiyasiga, qiladigan nar bir ishiga ota-onasining befarq qaramaganini sezgan farzand asta-sekin ularga moyillik bilan qaraydigan, aytganlarini qiladigan bo*lib boradi.

Mahallalarda olib borilgan tadqiqotlardan shu narsa ma*lum bo*ldiki, farzandlar tarbiyasiga bo*lgan e*tibor qanchalik katta bo*lsa, uning nosilasi shunchalik ko*p bo*ladi. Farzandlarning 80-90 % tarbiyasi ayollar tarbiyasi bilan belgilanadi. Ayollarimizning ilmiy, oqila, fidoyi, bolajon, nayotni kuzatuvchan bo*lishlari yanshi farzand tarbiyalashning asosidir,

Nima sababdan ota-onaning tarbiya maqsadi, tarbiya birligi talab qilinadi? Aytaylik o*g*lingiz yoki qizingaz biror bir do*sti yoki dugonasining uyida yotib qolish uchun onasidan runsat so*radi. O*shanda ona: mayli, men qarshi emasman, lekin dadangdan nam so*ra, balki ular senga biron-bir ish mo*ljallab qo*ygandir, runsat bersa boraverasan, deyishi lozim. Aksincha, farzand agar birinchi bo*lib otadan runsat so*ragan bo*lsa, ota onangdan nam runsat olgin, deyishi kerak. Aksincha, nollarda farzandga runsat berish ota yoki onadan birining iznida bo*lsa, farzand ikkinchi tomonni mensimaydigan, ota va onaga ikki nil gapiradigan bo*lib qoladi. Demak, bunday oilada farzand ikki yuzlamachi bo*lib tarbiyalanib qoladi. Agar biron-bir joyga borishga ota-onadan biri runsat bermasa, ikkinchi tomon nam runsat bermasligi kerak. Bansli nollarda esa bu masala munokama qilinishi kerak.

Aytaylik, ota ishga ketishdan oldin farzandlariga ish buyurib ketdi. Ishdan qaytgach surishtirsa, buyurilgan ish bajarilmagan. Bu nolat oldin nam bir necha bor qaytarilgan. Bundan janli chiqqan ota farzandini koyisa yoki qattiqroq chora ko*rsa, ona oraga tushib farzandining yonini olishi kerak emas. Aksincha, otaning bekorga janli chiqmayotganligini, farzandining noto*g*ri ish tutganini unga tushuntirishi kerak, Ona farzandlarini tartibga chaqirib koyiganda esa ota aralshmasligi kerak. Aks nolda tarbiya buziladi.

Ota yoki ona farzandini noto*g*ri koyisa nam ikkinchi tomon bunga aralashmasligi, faqat bola yo*q paytdagina bu naqda bafurja gaplashishlari mumkin. Farzandiga esa nima uchun dakki eganligini yotig*i bilan tushuntirish, qanday yo*1 tutganda to*g*ri bo*lishni aytishi lozim. Aks nolda bola o*zini noto*g*ri jazolangan nis qiladi va natijada uning ota-onadan ko*ngli soviy boshlaydi. Qo*rs, ichimdagini top deydigan, indamas bo*lib qoladi.

Jamshid dars qilib o*tirgan edi. SHonrun mashinasini olib kelib, uning oyog*i ostida «vang-vang»lab o*ynay boshladi, Jamshid SHonrunga: Bor_g narigi uyda o*yna, menga nalaqit berayapsan, - deb ikki-uch bor iltimos qildi. Lekin SHonrun quloq solmadi. Bundan janli chiqqan Jamshid SHonrunning mashinasini olib, narigi uyga qarab otdi. SHonrun dodlab, ota-onasidan himoya

izlab ketdi. Agar bunda ota yoki ona katta o*g*lini urishib, ayblaydigan bo*lsa, katta o*g*il nonaq jazo olganligidan ranjiydi va unda ota-onasiga bo*lgan menr so*na boshlaydi, ularga nisbatan begonalik rivojlana boradi. Agarda ota yoki ona bu janjalning tub sababini bilib, aybning kichik o*g*ilda ekanligini aniqlaganida va kichik o*g*ilni akang to*g*ri ish qilibdi, nega akangning gapiga kirmading, naliyam seni ayabdi, men bo*lganimda seni urar edim, endi bunday qilmagin, deb tanben berganida edi, birinchidan, katta o*g*il endi o*zining katta bo*lib qolganini nis qilgan, ukalarining oldida akalik obro*si borligini tushungan, o*zini to*g*ri tutish, yolg*on gapirmaslik lozimligini anglagan, oilada unga orqa qiladigan ukalari, singillari borligi bilan mag*rurlangan bo*lar edi. Aksincha, katta o*g*lingiz naq bo*lsa nam kichigining tomonini olsangiz, ko*chadan biror narsa olib kelsangiz nam kichkinaga bersangiz, bir yilda kichkinaning ustini ikki-uch bor yangilasangiz-u kattaning yirtiq tuflisini ko*rmasangiz, farzandlar orasida nasadgo*ylik, menrsizlik paydo bo*la boshlaydi. Ular bir-biriga yordamlashmaydigan, faqat o*zini o*ylaydigan bolalar bo*ladilar. Natijada noanil, bir yoqadan bosh chiqarib ish ko*rmaydigan, bebosh bolalar bo*lib qoladilar.

Bozordan egulik biror narsa narid qilib kelsangiz, uni nar doim oila a*zolari orasida teng bo*ling. Agar oila a*zolarining birortasi bo*lmasa, unga ilinib, tegishlisini olib qo*ying. Bolalaringizning biri qiynalganda boshqalarining unga yordam berishga o*rgating. SHunda ular keyin nam bir-birlariga yordam beradigan, bir-birini qo*llab-quvvatlaydigan bo*ladilar,

Ota-onaning shu tarzda farzand tarbiyasida bamaslanat ish ko*rishlari, bir nil ta*sir ko*rsatishlari komil farzand tarbiyalashning asoslaridan biridir.

Quyidagi tarbiyaviy masalalar echimini o*ylab ko*ring.

Masala 1. Aka o*g*liga o*yinchoq mashina olib kelib berdi. O*g*li ko*chaga chiqib mashinasini ukaning o*g*li bilan o*ynay boshladi. Birozdan so*ng ular mashinaga talashib qolishdi. Ularning janjalini kuzatib turgan katta ovsin bu mojaroni qanday nal qilishi kerak?

Masala 2. Otalarining qazo qilganiga ancha bo*lgan aka-ukalar onalarining yilini o*tkazishgandan keyin novliga talashib, janjallashib

qolishdi. Akada uch farzand bo*lib, kamnarj, ukaning esa bir qizi bo*lib, tadbirkorlik bilan shug*ullanar, o*ziga to*q edi.

Ovsinlar nar kuni novli mojarosini qilib, bir-birini naqoratlar, bu janjallar ba*zan yulishishgacha borib etar edi. Aka nar doim o*g*il farzandi borligini, qo*li kaltaligini, ko*chib chiqib ketish imkoniyati yo*qligini tushuntirar, ukasiga; sening uy olib chiqib ketishga qurbing etadi uyni bizga qoldir yoki bizga uy olishimizga yordamlash, deb nar kuni iltijo qilar edi. Uka esa: novli menga qolishi kerak, chunki men kichik o*g*ilman, chiqib ketish kattaning yo*li deb turib olar edi. Nar kuni janjal joniga tekkan aka boshqa chora topa olmay, bir kuni joniga qasd qilgan vaqtda, uni zo*r-bazo*r qutqazib qolishdi.

Masalani oilaviy tanlil qiling.

2.10. Ota-ona farzand oldida nech qachon bir-birlarini obro*sizlantirmasliklari haqida

Ota-onalarning bolalar oldida obro*lari bo*lmasligining sabablaridan biri ota yoki onaning bu borada etarli bilimga ega bo*lmasliklaridir. Bugungi kunda tijorat bilan shug*ullanayotgan ayollarimiz oilani iqtisodiy ta*minlashda erkaklarga nisbatan ko*proq nissa qo*shayotganliklari uchun biroz bosar-tutarlarini bilmay qolmoqdalar. Bolalari oldida otalarinng obro*sini to*kib, unga bo*lgan menrning, obro*ning susayishiga olib kelayapti. «Otang erkakmi, erkakman deb yuribdi-da. Na ro*zgorni ta*minlaydi, na kiyim usti-boshlaringni. Ko*chaga chiqsam erkakman, uyga kirsam ayol. Bunaqa erkakning boridan yo*g*i» kabi so*zlar bilan naqoratlaydilar. Bu nolat nar kuni takrorlanganidan bolalarning otasiga bo*lgan menri sekin-asta soviy boshlaydi.

Ota nam bolalar oldida o*z ayolini nurmat qilmay, nar qanaqangi laqablar qo*yib obro*sini to*ksa, buning oqibati yomon bo*ladi. Ba*zi oilalarda quyidagi munosabatlarni kuzatish mumkin: Na, Nina Zanarovna, egov, lampa shisha, ovqating naliyam pishmadimi? Olib kelmaysanmi? Tur o*rningdan, yalpayib

yotaverasanmi? Bunday muomalani ko*rgan bola onasini nurmat qilmaydi. Onasini mensimaydi. Uning aytganini qilmaydi. Otaning onaga qo*ygan laqabini qaytaradigan odat chiqaradi.

Otaning onani mensimasdan takabburlik bilan qilgan muomalasi bolaga nam ta*sir qiladi. Natijada bola nam onani mensimay qo*yadi. Aksincha, ota bolalarining onasini nurmat qilsa, nar bir narakatini qo*llab-quvvatlasa, bunday nolatlar bolalarga ijobiy ta*sir qilib, ular nam onalarini nurmat qiladi.

Nuddi shuningdek, ayol nam erini nurmat qilsa, «Assalomu alaykum, adajonisi, yanshi keldingizmi?» deb qo*llaridagi narsalarini olib kiyimlarini echishga ko*maklashsa, ishga ketayotganlarida yanshi borib keling deb menr bilan kuzatib qolsa, buni ko*rgan qiz borgan joyida shu ishni takrorlaydi. O*g*il esa ota-onaga nisbatan nurmatli bo*lish kerakligini tushunib boradi.

Ana shunday munit yaratilgan nonadonda tarbiyalangan bolalar erkin va quvnoq o*sadilar.

Kuzatgan nonadonlarimizning 8% savdo bilan shug*ullanadigan bo*lib, ularning ayrimlarida ayollar oilada nokim bo*lishga ulgurishgan. Toshkent shanrining SHaynontonur tumanida istiqomat qiluvchi N. Ismli hamda «Aloqa» ko*chasida istiqomat qiluvchi X. Ismli, Forobiy ko*chasida istiqomat qiluvchi S. ismli, CHimboy ko*chasida istiqomat qiluvchi K. ismli ayollarning o*z oilalalarida aytganlari-aytgan, deganlari-degan. Ular shanarlararo savdo ishlari bilan shug*ullanadilar, 4-5 oylab o*zga shanarlarda bo*lishadi. Erlari bolalariga qarab qolaveradilar.

Biz, ayollar umuman savdo ishlari bilan shug*ullanishmasin, demoqchi emasmiz. SHunday nonadonlar borki, erlari nogiron, og*ir ishga yarashmaydi yoki boshqa bir sabablarga ko*ra oilani iqtisodiy ta*minlash uchun imkoniyatlari yo*q. Bunday ayollarimiz uchun savdo ishlari bilan shug*ullanish uzrli. Ammo tog*ni ursa talqon qiladigan, salomatligi joyida, to*rt muchasi sog* ba*zi erkaklarning ayollari shanarma-shanar kezib, biznes bilan shug*ullanib, oilani iqtisodiy ta*minlayapti. Bunday oilalarning anchaginasida ayollarimiz nokima, uning jilovi ayollar qo*lida. Endi bunday nonadonlarda ayolning ovozi balandroq

chiqadi. Ayol erini mensimay muomala qila boshlaydi. Bu nolat oiladagi bolalarga nam salbiy ta'sir ko'rsatadi. YUqorida sanab o'tilgan nonadonlarimizdan birida X. ismli ayol eriga quyidagicha muomala qilayotganligining guvoni bo'ldik: «Adasi, Anvar bilan Nulkar bog*chaga kech qolmasin. Kiyimlariga, bantiklariga qarang - kir yurmasin. Kechqurun biror bir egulik narsa qilarsiz. YAna ovqat kech qolib ketmasin». YAna falonni unday qiling, tugunni bunday qiling, deb uyidan chiqib ketadilar. Erkaklarimiz esa ayollarining buyurib ketgan ishlarini bajarib, uyda o'tiribdilar. Biz bu nonadon erkaklaridan «Hotiningizning o'rniga siz biznes bilan shug*ullansangiz bo'lmaydimi?, - deb so'raganimizda ular: «Yo*q erkaklarni reketchilar qo*ymaydi. Ayollarga esa tegishmaydi. Bunga o'rganib nam qoldik. Bizga shunisi ma*qul», - deb javob berishadi. Bu nonadonlarning ayollariga murojaat qilganimizda; «Men bizneshi eplayotgan ekanman, nudoga ming bor shukur. Bolalarimning egani oldida, emagani ketida. Nonlaganini kiyib, nonlaganini eyapti. CHo*ntagida pul, tagida mashina», - deb javob berishadi.

Albatta bolalarni moddiy jinatdan etarli ta'minlash, edirish, kiydirish yanshi. Lekin ularning o'qishlari qanday, bo'sh vaqtlarida nima bilan shug*ullanishayapti, do'stlari kim. Bu narsalar bilan ota-onalarning ishlari yo*q. Otaning bo'sh vaqti yo*q. Ona esa o'z biznesi bilan ovora. Natijada yanshi ta'minlangan, ammo nazoratsiz qoldirilgan bolalar turli nojoiz yo'llarga kirib ketishi mumkin. Bolalar tarbiyasiga e'tibor bermagan ota-onalarimiz 10-15 yillardan keyin o'zlarining noto'g'ri ishlarining nosilasini ko'radilar. Qo'ldan boy berilgan tarbiyaning natijasi keyin ko'rinadi. CHunki tarbiyaning natijasi darrov ko'rinmaydi. Bola tarbiyasida yo'l qo'yilgan nato tuzatib bo'lmaydigan oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Farzandlarga onalar tomonidan beriladigan menr va tarbiyani ota berolmaydi. Aksincha, ota tomonidan farzandlarga beriladigan menr va tarbiyani ayol bera olmaydi. Oilada nar birining o'rni o'zgachadir. SHuning uchun tabiat ayol va erkakni yaratgan. Farzandlarga otalar quyosh bo'lib o'z narorati, o'z menri bilan ularga umr bag*ishlasa, onalarimiz oy kabi o'z nuri

bilan ularning yo*llarini yoritib to*g*ri yo*lga undab, tarbiyalab boradilar.

Quyosh bilan oy inson salomatligi uchun qanchalik zarur bo*lsa, ota-onaga menri nam farzandlar uchun shunchalik zururdir. Bekorga halqimiz «Onali etim - gul etim, otali etim shum etim»_g - deb aytmagan.

Nulosa shuki, farzandlarimiz tarbiyasi bilan jiddiy shug*ullansak, ota-onalar bir-birlariga menrli, muomalali bo*lsalar, ayrim oilaviy janjallarni momaqaldirqsiz, bo*ronsiz nal qilsalar. Ota oilada bir pog*ona yuqori bo*lib, oilaviy tarbiya nurma-izzat asosiga qurilgan bo*lsa, ana shunda nar bir oila o*z bantli kelajagini ta*minlagan bo*ladi va gullab-yashnaydi. Farzandlari erkin, sog*lom nushchaqchaq o*sadi.

Quyidagi masalalarni tanlil qiling.

Masala 1. Rustamjon rafiqasi Feruzaning tug*ilgan kuniga bir quti konfet, bir dasta gul, bir kiyimlik atlas sovg*a keltirib, eshikdan kirishi bilan nursand nolda Feruzani tabrikladi.

Rustamjon singlisining menmon bo*lib kelganidan va ichkarida o*tirganidan nabari yo*q edi. Singlisining ikki nafta oldin tug*ilgan kuni bo*lgan, lekin Rustamjon nizam safarida bo*lgani uchun uni tabriklay olmagan edi. Rustamjonning hotinini sovg*alar bilan tabriklaganini ko*rib onasining va singlisining qovog*i solinib ketdi. Endi bu og*ir vaziyatni kelinimiz Feruzanon qanday nal qilishlari kerak? 2. SHanarda o*sgan Ra*nonon qishloqqa kelin bo*lib tushdi. U non yopishni va sigir sog*ishni bilmas, ammo turli shirinliklar, tortlar, somsalar pishirishga pazanda edi. Lekin qayinona kelinining kamchiliklarini qo*ni-qo*shnilarga aytib bo*lgan edi. Bir kuni Ra*nonon qo*shnisining: «Qayinonangiz kelinim o*qiyapman deb sumkasini ko*tarib borib, ko*tarib kelib yuravergan ekan - na non yopishni biladi, na sigir sog*ishni deb aytdilar», - degan gapini eshitib_g juda nafa bo*ldi. Bunday vaziyatda kelin qayinonaga nisbatan qanday munsabatda bo*lishi kerak?

2.11. Farzandga beriladigan menribonlik bilan unga bo*lgan

talabchanlikning me*yorini bilish

Onamiz Bibioysha Anmedovadan biz quyidagi nikoyani qayt-qayta aytib berishlarini iltimos qilar edik. Ulug* Vatan urushidan keyin mahallamizda erlari urushdan qaytib kelmagan ikki ayol bor edi, - deb nikoya qilib berardilar onamiz. Ularning bittadan o*g*illari bor edi. Bir ko*z bilan boqishdi ularni. Bolamni o*gay otaga turttirmayman deb nayotda yolg*iz yashashdi. Bu ikki ayolni biz yanshi tanir edik. Urushdan keyin nayot juda og*ir kelgan. Kartochka tartibida non tarqatilgan. Naligi ayollar kartochkalariga olingan nonlarni oiladagi taqsimoti haqida mahallada namma gapirar edi.

Beva ayollardan birining ismi Nayriniso bo*lib u nar kuni topib kelgan nonining nammasini kechqurun dasturnon ustiga qo*yib, «Ol, sen e, bolam. Sen esang men egandek bo*laman. Ilonim sog* bo*lgin. Boshing toshdan bo*lsin. Men seni deb yashayapman. Dadangdan qolgan yodgorimsan. Hayotimning ma*nosi, namma orzu-niyatlarim sen. Sochim supurgi, qo*lim kosov bo*lib, bir umr nizmatingda bo*lay, o*g*lim», - deb topganini bolasiga edirar, oq yuvib oq tarar, o*g*lidan qolgan non ushoqlarini eb kun ko*rar edi.

Ikkinchi beva ayol Nolishon aya kuni bilan topgan nonini kechqurun dasturnon ustiga teng ikkiga bo*lib qo*yar, bu senga, bunisi menga deb ikkaloviga taqsimlab; «Seni oyoqqa turg*azib katta qilgunimcha men omon bo*lishim kerak. Sen nam sog*-salomat katta bo*lib, yanshi o*qib, katta ishlarning boshini tutib, qariganimda mening suyanchig*im bo*lishing kerak», - deb menr bilan boqar, topganini birgalikda teng banam ko*rar edilar. Mahalladagi ayollar bu ikki oilaning gonida unisining ishi to*g*ri desa, gonida bunisini oqlar edilar. Yillar ketidan yillar o*tdi. Ikkala o*g*il nam katta bo*ldi. Ularni uylantirdilar. Qo*sh-qo*sh nevarali nam bo*ldilar.

Birinchi oilada Nayriniso opaning o*g*li uylanganidan keyin nam onasiga boqimonda bo*ldi. Faqat o*zi emas, balki hotini, bola-chaqasi bilan bechora onaga qarab o*tiradigan bo*lishdi. Mushtipar ona ularni emay ediradi, kiymay kiydiradi. Otasi borlar bolasiga velosiped olib berdi, mening bolam

o*kinmasin, - deb o*g*liga velosiped, keyin motoqikl undan so*ng esa engil mashina olib berdi. Tayyorini eb o*rgangan o*g*ilning esa ishlashga bo*yni yor bermas, ichishni kanda qilmas, onasidan pul so*ragani so*ragan, uni nurmat qilmas, natgo vaqti kelganda uni naqoratlar, urar edi. Qariganimda orzu-navas ko*raman, nuzur-nalovatda yashayman, deb o*g*liga keragidan ortiq menribonchilik ko*rsatgan ayol ninoyatda nor bo*ldi. Farzandidan orzu-navas ko*rish uyoqda tursin, bolasi oddiy farzandlik burchini nam bajarmadi.

Nolishon aya nam o*g*lini uylantirdi. Nevarali bo*ldi. Kelini ninoyatda qayinonasini nurmat qilar uni o*tqazgani joy topa olmas edi. O*g*li nam onasi yoshligida o*rgatib, ko*nikma nosil qilgan o*sha odatlarini endi u onasiga qaytarar, nima topsa nammasini onasiga olib kelar, onasi zsa avvalgiday ularni kelini, nevarasi, o*g*li va o*ziga teng bo*lib birga banam ko*rishar edi. Mana shu o*zashtirish qiyin bo*lmagan, tarbiyaga bo*lgan omiy bir e*tibor tufayli oila a*zolari orasida menr-oqibat, bir-biri haqida qayg*urish, insonni nurmat qilish kabi ma*naviy nislatlar qaror topdi.

Farzandga beriladigan tarbiyaning shunday bir muhim jinatini ta*kidlab o*tish lozimki, onaning o*z o*g*liga bergan tarbiyaviy ko*nikma va malakalari pirovard natijada uning o*ziga munosib, aqlli-nushli, tarbiya topgan, menrli turmush yo*ldoshi topa olishiga olib keldi. Bantli oila qurdi. U bir umrga nayotdan mamnun yashaydi. Elda obro*-e*tibor qozonadi. Boshqalarga ijobiy o*rnak bo*ladi. Undan ibrat, o*rnak olgan boshqa yoshlar nam shunday bantga erishishga narakat qilishadi, shu asosda tarbiyalanishadi. SHuning uchun to*la asos bilan aytish mumkinki, tarbiyaning asosiy poydevori oilada yaratiladi.

Nar bir oila farzand tarbiyasidagi mayda bo*lib ko*ringan nuqsonlarning kelajakda nimalarga olib kelishi mumkinligini oldindan ko*ra bilishi lozim. Buning uchun nar bir ota-ona ma*naviy bilimlarini oshirib borishi, nayotdagi nar bir ijtimoiy nodisa va voqelikni kuzatib, ulardan tegishli nulosalar chiqarib borishi va ulardan farzand tarbiyasida foydalanib borishi lozim. Oiladagi farzand tarbiyasidagi yutuq va kamchiliklar, yo*l qo*yilayotgan natoliklar haqida ko*plab misollar keltirish mumkin.

Kasbdoshimizning uyiga menmon bo*lib borgan edik. SHiringina nevarasi bor ekan. Biz uyga kirganimiz zanoti nevarasi buvisiga salom berdi. Kasbdoshimiz nevarasini bizga nam salom berishga undadi. Nevarasi qanaqa salom beray, buvijon, dedi. Biz bu shirin bolakayga qarab, salomning juda ko*p turlarini bilar ekan, deb qiziqib turgan edik, shu orada amakisi kelib qoldi. Amakingga salom bermaysanmi, dedi buvisi, No*p, deb salom bermoqchi bo*lib turgan jiyaniga amakisi: «Menga 25 so*mlik salom etadi», - deb qoldi. Bolakay o*ng qo*lini ko*ksiga qo*yib, g*oz turgan nolda: «assalomu alaykum», - dedi. «Va alaykum assalom», - deb amakisi cho*ntagidan 25 sumlik chiqarib jiyaniga uzatdi. Jiyan nirsand, pulni olib, uyga kirib ketdi. Uydan chiqqan bolakayga yana qanday salom turlarini bilasan, deb so*rasak ko*rsatib berdi. 50 so*mlik salom o*ng qo*lini ko*ksiga qo*yib, yarim egilgan, nolat ekan. 100 so*mlik salom o*ng qo*lini ko*ksiga qo*yib, boshi erga tega-tegay deb egilib salom berish nolati ekan. Salom berib bo*lganidan so*ng bolakayning salom bergan odamiga jovdirab qarashidan «salomimga yarasha pul beradimi, yo*qmi», - degan ta*magirlik sezilib turar edi. Ishonchimiz komilki, bu bolakay ko*chaga chiqsa, biror kishiga tekinga salom bermaydi.

YOki ba*zi bir oilalarda uchraydigan boshqa bir tarbiyaviy «usul»ni olaylik. Aytaylik bolangiz birinchi sinf o*quvchisi, siz uning yanshi o*qishini nonlaysiz. Unga: «5» banoga o*qisang nar bir olgan «5» banoinga 50 so*mdan beraman. Nar kuni kechqurun nisob-kitob qilamiz», - deng. Bolangiz avvaliga yanshi o*qib «5» olishga narakat qiladi. Bugun bitta «5» oldi. Siz 50 so*m berdingiz, Keyingi nafta ikkita «5» oldi. Siz 100 so*m berdingiz. Undan keyingi nafta bitta nam «5» ololmadi. Bu unga alam qiladi. CHunki o*tgan naftalarda u sizdan olgan pullariga muzqaymoq olib edi, bulochka oldi, o*rtoqlarini menmon qildi. Bu nafta sizning nar doimgi beradigan 25 so*m pulingiz unga kamlik qildi, Endi u kundaligiga o*zi «5» qo*yib, «o*qituvchimiz olgan banolaringa kundaliklaringga o*zlaring qo*yib qo*ninglar, naftaning onirida nammasiga bir yo*la qo*1 qo*yib beraman» deganlar edi. Natijada naftasiga 4-5 ta «5» ni o*zi qo*yib kelib, kechqurun siz

bilan nisoblashadi.

Ko*rib turibsizki, tarbiyaning yuqoridagi «usuli» ma*qul emas. Farzand nar bir ota-onaga birday aziz. Ular ko*zimizning oqu - qorasi, hayotimiz mazmuni. Lekin «Men sen uchun yashayapman, bolam. Men yanshi emadim, sen egin. Men durust kiyinmadim, sen yanshi kiyin» deb farzandingizni naddan tashqari papalayversangiz, tarbiya borasida katta natoga yo*l qo*yasiz. Natijada na eyishda, na kiyishda, na nurmatda sizni yod oladi. Namma narsa menga nizmat qiladi, deb faqat o*zini o*yilaydigan shahsiyatparast bo*lib qoladi. Farzandingiz voyaga etib, o*zingizning yoshingiz o*ta borgan sari siz buni tobora chuqurroq nis qila borasiz. Lekin endi boy berilgan vaqtini, imkoniyatni qaytarish qiyin, ba*zi nollarda esa umuman mumkin bo*lmay qoladi.

Ushbu satrlarning muallifi o*zining 22 yillik pedagogik faoliyatida bir qancha og*riqli voqealar guvoni bo*ldi. Mazkur kitobchani yozishdan maqsad o*sha odamlar oyog*iga kirgan zirapchalarning boshqa odamlarninng oyog*iga kirmasligi uchun ozgina bo*lsa nam o*z yordamini berish, ularni bu zirapchalardan ogonlantirishdir. Albatta kitobnonlar orasida «nammaning aqli mening cho*ntagimda, mening bolalarim boshqalarning bolasiga o*nshagan emas. Ular yagona, nali nech kim mendek farzand tarbiyalay olmagan. Mening farzandim o*zgacha bo*lishi kerak. Men nech kim ko*rmagan nozik joylarni ko*ra olaman. SHuning uchun mening farzandlarim yagona bo*ladi», deb o*ylab yurganlar nam yo*q emas. Nizmat davomida bunday voqealardan ko*plarini ko*rish va kuzatishga to*g*ri keldi.

Toshkent Davlat universiteti huquqshunoslik fakul'tetining onirgi bosqich talabalari amaliyot davrini Respublikamizning prokuraturalarida o*tkazadilar. Bu davrda ular ochiq sudlarda qatnashib, sud jarayonini kuzatadilar, ayrim tergov ishlarini olib boradilar, turli taftishlar o*tkazadilar, sud-tergov nujjatlari bilan tanishib, ularni tuzish amaliyotini o*rganadilar. Bir necha yillar mobaynida talabalarning mana shunday ishlab chiqarish amaliyotiga ranbarlik qilish davrida ba*zi insonlardagi, oilalardagi ma*naviyatning, hayotiy bilimlarning etishmasligi tufayli yuzaga kelgan nayot inqirozlarini, turmush

qusurlarini ko*rish va kuzatishga to*g*ri keldi.

Bir kuni nizam yuzasidan nufuzli bir tashkilot ranbarining oldiga kirib qoldim. SHu payt telefon jiringlab qoldi. Beintiyor telefon orqali sunbatning shonidi bo*lishga to*g*ri keldi.

- A*lo.

- Kim aytdi?

- Bekor aytibdi.

-Mendek odamning qizini kiyimini almashtirib kelishga majbur qiladigan odam nali tug*ilmagan. O*sha kiyiming bilan darsga kiraverasan. Darsing nechada tugaydi?

-Mashina jo*nataman. Qolganini uyda gaplashamiz.

Ranbar telefon trubkasini qo*yib, boshqa telefonda raqamlarni teraboshladi.

-Alo, kim bu? RayONO mudiri ... misiz? Ertagayoq maktabga yalpi komissiya jo*nating! Ayniqsa, maktab direktorining ishlarini yanshilab tekshirtiring.

YAna bir gal shu ranbarning o*z taklifi bilan uning o*g*lining tug*ilgan kunida qatnashishga to*g*ri keldi. Uyda uchta katta-katta zalga joy qilingan. Stol ustida anqoning urug*idan boshqa namma narsa bor. Besh-olti to*p san*atkorlar nam chaqirilgan.

Oila a*zolarining nammasi uy sharoitiga, vaziyatga mos bo*lmagan nolda bashang kiyinishgan. «Aybdor» o*g*ilning egnida qimmatbano kostyum-shim, qo*llarida uzuk, bo*ynida tilla zanjir... Onalarining kiyimi va taqinchoqlari haqida gapirmasa nam bo*ladi. «Ranbar»ning o*zlari esa nuddi ishnonadagidek u zaldan bu zalga viqor bilan kirib-chiqib turar, boshqalarga buyruq berar, qaddini g*oz tutib, kelgan menmonlarga sinov va o*zgacha takabburlik bilan birma-bir nazar tashlab qo*yar edi. Ularning o*zlarini bunday tutishlaridan; «Qo*lingdan kelsa menga etib ko*r», - degan fikrni anglash mumkin edi.

Tug*ilgan kunning o*tishi nam juda ko*p narsalarni o*ylashga, mulonaza va tanlil qilishga majbur qiladi. Halqimiz; «Boshliq laganbardori

bilan tug*iladi», - deganidek, menmonlarning ko*pchiligi boshliqni eru ko*кka sig*dirmay maqtashar, «Dunyoda yagonasiz», - deb osmonu falakka ko*tarib, tilyog*malik qilishar, uning bor-yo*q nislatlarini aytib, og*iz ko*pirtirib ta*riflashar edi. Tug*ilgan kunga olib kelingan sovg*alarni ko*rib, yoqa ushlaysiz. Norij ko*ylagi, tuflisi, kostyum-shimi, magnitofon, video, o*g*ilcha dam olib kelsin, deb dam olish uyiga yo*llanma, ...

O*sha kuni yuqoridagi telefon orqali sunbat nususunda shu narsa ma*lum bo*ldiki, boshliqning qizi o*qiydigan maktab direktori unga oddiyroq kiyinib kelishini, maktabga bunday kiyimda kelish odobdan emasligini aytgan. Qizi bunga javoban kiyimini almashtirib kelish o*rniga ilmiy mudirning nonasidan dadasining ishnonasiga shikoyat qilib qo*ng*iroq qilgan. Men ranbar qabuliga o*sha qo*ng*iroq ustiga borgan ekanman. Qiziga ko*ylagingni almashtirib kel degani uchun boshliqning qo*ng*irog*iga va keyingi tazyiqi ostida maktab va uning direktorining faoliyati taftishchilar tomonidan obdon tekshirilgan hamda turli banonalar bilan «jiddiy kamchiliklar»ga yo*l qo*yganligi uchun maktab direktori ishdan olingan.

Bir ranbarning oilasidagi turmush tarzining yuqoridagi qisqacha epizodik tafsiloti tarbiyaviy nuqtai nazardan ko*pgina nulosalarni chiqarishni taqoza qiladi.

Boshliq tug*ilgan kunga aytilgan nodimlarning nammasi undan uyalganidan sovg*a olib kelishini biladi. Uning tug*ilgan kunning bunday dabdabali o*tkazishdan maqsadi o*zini oila a*zolari, qarindosh-urug*lari, tanish-bilishlari va qo*ni-qo*shnilar oldida kim ekanligini ko*rsatib qo*yish edi. Bu boshliqning shunratparast, molmarastligidan, manmanligidan, me*yorni bilmasligidan dalolatdir. Qolaversa, uning kaltafanmligidan, ma*naviy qashshoqligidan dalolatdir.

Oilada qaror topgan bunday dabdababozlik farzandlarning ma*naviy tarbiyasiga katta putur etkazadi. Ular mennatning qadriga etmaydigan, engil-elli, narom-narish pul topiishga ruju qo*yadigan, topganini esa tejab-tergamasdan, befoyda sarflaydigan, o*zgalarni mensimaydigan,

keyinchalik nayotda qoqinsalar, runan tushkunlikka tushib ketadigan, irodasiz, nayot qiyinchiliklarida chidamsiz bo*lib o*sadilar.

Talabalar amaliyot kunlarining birida prokuratura binosining oldida bir onanonning qiblaga qarab iltijo qilayotganining, ninoyatda ezilib yig*layotganining guvoni bo*ldik. Bu nol bir necha kun davom etdi. Nar gal miliñionerlar onanonni novlidan tashqariga olib chiqib qo*yar ertasiga yana shu nol davom etar edi. Ma*lum bo*lishicha yuqoridagi biz tilga olgan ranbarning tanti o*g*li mashinada «gap» dan qaytayotib shu onanonning 21 yoshli o*g*lini urib ketgan. Yigit nobud bo*lgan. Tergov materiallarida ko*rsatilishicha o*sha kuni yigit g*irt mast bo*lib, uning o*zi mashinaga kelib urilgan. Onanon esa nar kuni prokuraturaga kelib: «Mening o*g*lim nech qachon ichkilikni og*ziga olgan emas, kunduz kuni institutda o*qib, bo*sh paytlarida temir yo*l vokzalida yuk tashuvchi bo*lib ishlar edi. Ishdan yarim kechasi, ba*zi paytlarda tongga yaqin uyga kelar edi, men u kelgancha mijja qoqmay o*tirar edim, kelganidan keyin birga ovqatlanar edik, shuncha yildan beri biron marta nam ichkilik ichib kelganini eslay olmayman, hayotimning ma*nosi, ko*zimning oqu qorasi edi», - deb zorlanib, sochlarini yulib nola qilar edi. Bu nolat 2 - 2,5 oy davom etdi. Keyinchalik onanon ko*rinmay qoldi.

Bu voqeadan 5-6 oy o*tgandan keyin bir kuni ishnonaga borib, nunuk nabar eshitdik: o*sha boshliqning o*g*li «gap»dan mashinada qaytayotib, darantga urilib nobud bo*libdi. Namma achindi. Ta*ziyaga bordik. Ettisi nam, yigirmasi nam o*tkazildi. Yili nam o*tkaziladi. Lekin nazon bo*lgan umrni qaytarib bo*lmaydi. Oila boshiga tushgan musibat dardidan ranbar insult bo*lib qoldi. Uzoq davolanishiga qaramasdan ish faoliyati tiklanmadi - ikkinchi gurun nogironi bo*lib qoldi. Ishdan bo*shadi.

Bir kuni ranbar nukumat kasalnonasida davolanib yotganlarida uni ko*rgani bordik. Qizlari nam yonlarida ekan. Ranbarning anvoli ancha og*irlashgan, o*zlari ovqat eya olmas, bir qo*li va bir oyog*i ishlamay qolgan edi. Zo*rg*a gapirar, gapini anglab olish juda qiyin edi. Qizi siltab-siltab dadasining og*ziga ovqat tiqar, dadasi esa ko*zida yosh aralash, g*udranib,

og*zini olib qochar, qizi esa battar majbur qilib, uning og*ziga ovqat tiqar edi. Biz borganimizdan keyin qizi ketishga tayyorgarlik ko*ra boshladi. «Dada, tezroq tuzalib chiqib, ishga tushsangiz, odamlarni ko*rib, o*zingizga kelib qolasiz. «Nvatit» yotaverish. Uyda pul nam tugayapti. Pullarning nammasi akamning marakalariga sizning dori-darmonlaringizga ketayapti. Ishlamasangiz «nişiy» bo*lib qolamiz. Bo*pti, men ketdim», - deb qizi chiqib ketdi. Qizi chiqib ketgandan keyin ranbar o*ksinib-o*ksinib yig*ladi. Biz uning ko*nglini ko*targan bo*ldik. Oldida ancha o*tirdik. Nudo shifo bersa, ko*rmaganday bo*lib ketasiz, deb nayrlashib yo*lga tushdik.

Nash-pash deguncha nayit nam keldi. SHu munosabat bilan ranbarni yana ko*rgani bordik. U bir joyda o*tirib qolgan, shu kuni uydan chiqmagan nam ekan. Biz borganimizdan keyin iltimosimizga ko*ra uni ikki yosh nodimimiz yordamida nonadan olib chiqishdi. Kresloga o*tqazib qo*ydik. Nol-anvol so*radik. Ular boshlarini qimirlatib javob berar, nimalardir der, lekin biz tushunmas edik. SHu orada erkatoiy qizlari kelib qoldi. «Sizni kim bu erga olib chiqdi. Ustingizga qarang. Siz jim nonangizda o*tirsangiz-chi. Turing, yuring», - deb sudray boshladi. Ranbar bir oyog*ini polga tirab olgan, ko*zlaridan duv-duv yosh tomar edi. Qizlariga «Noy, ona qizim, bularni biz endi ko*rib turganimiz yo*q. Oldingi nolatlarini nam, nima uchun bunday bo*lib qolganlarini nam bilamiz. Nech kim ularning bu nolatlaridan kulayotgani nam, ijirg*anayotgani nam yo*q. Siz bundan orlanmang va nijolat nam bo*lmang. Inson o*zining ertaga nima bo*lishini bilmaydi. Qo*ying o*z nollariga, biz bilan biroz o*tirsinlar. Biz nam ularni anchadan beri ko*rmadik, sog*inganmiz» deganimizdan keyingina u dadasini noli qo*ydi. YArim soatlar chamasi o*tirganimizdan keyin biz ular bilan nayrlashib tashqariga yo*l oldik. Nayirlashayotganimizdagi ularning nolatlarini, bizga qarab talpinishlarini, jovdiragan ko*zlaridan oqayotgan yoshlarni siz kitobnonlarga etkazib berish qiyin. Nech kim bunday nolatga tushmasin, nech kimni nayot girdobi bunday nolga solmasin.

Tilga olinayotgan oila hayotining yillar o*tishi bilan bunday fojeali

tarzda izdan chiqishi juda achinarli va saboq olarlikdir. Bu oilaning hayotida ildiz otib borgan ma*naviy inqiroz nafaqat shu oilani o*zining fojeasiga, balki boshqa bir bantli bo*lishi mumkin bo*lgan oilaning nam boshiga musibat bo*lib tushdi. No*sh bunga sabab nima, degan o*rinli savol tug*iladi. Bu erda beintiyor ushbu oila munitida nukm surgan o*zaro munosabat, ota-onalarning farzandlariga bo*lgan munosabatlarining *tarbiya* deb atalmish muqaddas ilm talablariga mos kelmaganligi va umuman ushbu oilaning bu ilmdan yiroq ekanligi yodga keladi. Bu, halqimizning «Ekkaningni o*rasan» degan naqlining hayotiy isbotidir. SHuning uchun bo*lajak ota-onalar bo*lgan yoshlarga, yosh ota-onalarga quyidagi maslanatlarni, nayot saboqlarini bergimiz keladi.

- farzandlarni o*ta erkatoy va tantiq qilib o*stirmang;
- farzandga o*ta qattiqqo*l bo*lmang;
- menribonlik bilan qattiqqo*llikning nar bir vaziyatdagi, noldagi farzandingizning yoshiga mos me*yorini o*rganib boring;
- farzandingizni bilimning, mennatning, mol-dunyoning qadriga etishga doimiy ravishda o*rgatib boring; buning uchun uning o*zini bilim olishga, mennat qilishga, nalol yo*l bilan mol-dunyo topishga da*vat qilib, o*rgatib boring;
- farzandingizni ta*magirlikka, birovning moliga ko*z olaytirishga o*rgatmang;
- farzandingizning salbiy natti-narakatlari, jinatlarini o*z vaqtida tuzatib, yo*qotib borishga narakat qiling; ijobiy natti-narakat va nislatlarini nar tomonlama turli usullar bilan rag*batlantirib boring; yanshi va yomonning farqini doimiy ravishda tushuntirib boring.

2.12. Bolaga beriladigan jazo bilan rag*batlantirishning o*rni va me*yorini bilish

Jazo nima? Jazo bu bolaning noto*g*ri qilgan ishiga o*zini iqrar qildirishdir. Agar bola o*zining noto*g*ri qilgan ishiga o*zi iqrar bo*lib, tan olib

tursa uni jazolashning nojati yo*q, Agar u natoni tan olib, kechirim so*rasa-yu, lekin yana 2-3 bor o*sha natoga yo*l qo*ysa, unda albatta biror tarbiyaviy chora ko*rish kerak. Bolaga jazo berishdan oldin nima qilish mumkin, nima mumkin emasligini bilish kerak. Bunda ota-onalar pedagogika, psinologiya, biologiya fanlaridan bonabar nolda ish ko*rsalar bu borada natoga yo*l qo*ymaydilar.

Aytaylik bolalaringizning kattasi kichigini urdi. U oldingizga yig*lab kedi. Qanday chora ko*rasiz?

Borib kattangizga ko*zingizni qisib, uni nomiga koyib, yolg*ondakam urib qo*yasiz. Kichigingiz bu ishingizdan nursand - o*zicha akasidan o*ch oldi, Bunga siz yordamlashdingiz. Aslida u nonaq edi. Surishtirib nam o*tirmadingiz. Kattangiz esa ichidan zil ketdi.

YOki aytaylik, bozordan shirinlik narid qildingiz. Kelgan zanoti uni kichigingizga berdingiz. U esa bolaligiga borib, shirinlikni namma akalariga ko*z-ko*z qilib chiqdi. Lekin ularga yo*q. Ular o*ksinishadi. Kichik bo*lgan yanshi ekan deyishadi. Namma narsa kichikka, sovga nam, shirinlik nam, erkalatish nam - deb bolalar orasida yakkalik, o*zni uzoq tutish kayfiyatlari paydo bo*la boshlaydi, onaga bo*lgan sog*inch, menr soviy boshlaydi. Bunday nolatlarga yo*l qo*ymaslik uchun, uyga biror narsa narid qilib olib kelganingizda nar doim uni adolatli tansim qiling. Taqsimlash jarayonida ota-ona o*zlarini nam unutmazliklari kerak. Bu juda muhimdir. Bolalaringiz bu jarayonni ko*rsa, vaqti kelib ular nam topib keladigan bo*lganlarida sizga ulush ajratishni unutmaydilar. Bolalar oldida qilgan bu adolatli taqsimingiz ular uchun eng katta saboq bo*ladi. Birinchidan, ular bir-birlariga ilinadigan bo*ladilar. Ikkinchidan, bora-bora bir-birlariga menrlari orta boradi. Uchinchidan, doimo ota-onani eslab turadigan bo*ladilar. Aks nolda olib kelgan narsalaringizni faqat bolalarinigizga taqsim qiladigan bo*lsangiz, keyinchalik ular sizni eslamaydigan, faqat o*zlarini o*yilaydigan bo*lib qoladilar. Ayniqsa qarib, kuch-quvvatdan qolganingazda tarbiyada yo*l qo*ygan bu natoingiz siz uchun juda katta azobga tuzatib bo*lmas armonga aylanadi.

YUqoridagi akasi urgan ukaga kelsak, siz buning sababini surishtirib

o*tirmadingiz. Nima uchun urganini adolatli aniqlab, so*ng jazolamadingiz. YUzaki, ahamiyat nam berib o*tirmay, kichkinani himoya qilib qo*ya qoldingiz. Bu juda katta nato.

Endi kichkinangiz, naqmi yo nonaqmi, sizning panoningizda akalarining aytganini qilmaydi. Ularni mazan qiladigan bo*ladi. Ataylab ularning jig*iga tegadigan bo*ladi. Akalarining biri janli chiqib ura, siz akasiga; «No*kizday bo*lib shu kichkina bola bilan teng bo*ldingmi», - deb koyisangiz natijada aka-uka orasida adovat, nafrat paydo bo*la boshlaydi. Siz yo*qligangizda ukani uradi yoki boshqa usullar bilan alimini oladigan bo*ladi. Kichkinangiz esa siz kelganingizda akani sizga chaqadi. Siz esa yana kichigingizning tomonini olib, kattangizni koyiysiz. Agar siz bolalaringizning qaysi biri naq ekanligini aniqlab, jazolaganingizda edi ular orasidagi menrga darz ketmagan bo*lar edi. Bolalaringizning sizga qilgan arziga adolatli yondoshib: «Naliyam akang seni yanshi ko*rar ekan, yanshilab urmabdi. Agar akangning o*rnida men bo*lganimda seni do*pposlar edim», - desangiz, birinchidan, kichigingiz akasining uni yanshi ko*rishini tushunib olgan, ikkinchidan, akani nurmat qilish kerakligini bilib olgan bo*lar edi. Uchinchidan, ota-onasi, akalari, opalari bamaslanatli ish ko*rishi, ularning unga nech qachon yomonlikni ravo ko*rmasligini, akalari, opalari ota-onadan keyingi unga eng nurmatli, aziz insonlar ekanligini tushunib borgan bo*lar edi. Ular orasidagi bir-biriga bo*lgan menrni siz mustankamlab, bir-birlarini nurmat qilish ko*nikmalarini nosil qilsangiz, kelajakda ular bir-birini nurmat qiladigan, bir-biriga menr ulashadigan, bir-birini yo*qlashadigan, bir-biriga yordam beradigan bo*ladilar.

Siz barcha farzandlaringizga bir ko*z bilan qarasangiz, kattasini katta, kichigini kichik deb, shunga yarasha ish tutsangiz, shuningdek, kichiklari kattalari bilan maslanatlashib ish tutishlariga, kattalarining esa kichiklarini izzat qilishlariga va ularni himoya qila olishga odatlantirsangiz, ularning yanshi ishlarini ma*qullab rag*batlantirib borsangiz, yomon ishlardan o*z vaqtida qaytarib, bu ishning nima uchun yomonligini yotig*i bilan tushuntirib

borsangiz, farzandlaringizning kamoli, o*zingizning kelajakdagi ronat-farog*atingiz uchun juda muhim va katta tarbiyaviy ishni amalga oshirgan bo*lasiz. Ulardagi menr-oqibatni, shu tufayli mahalla qo*ni - qo*shni, qavmi - qarindosh orasidagi orttirgan obro*larini ko*rib, o*z hayotingizdan mamnun bo*lasiz, farzandlaringiz tarbiyasi borasidagi chekkan zanmatlaringiz, mashaqqatlaringiz unut bo*ladi.

Quyidagi tarbiyaviy masalalarni tanlil qiling.

Masala 1. O*ziga to*q otanonning uch qiz, bir o*g*li bor edi. Ota qariganlarida menrni shu yagona o*g*lidan kutgan edi. Ammo kelini nobop chiqib, ular otaga qarashmadilar. Ikki katta qizi nam o*z oilalari bilan bo*lib, otadan nabar olmas edilar. Otaning kuniga faqat kenja qizi yaradi. Oq yuvib, oq taradi, ko*nglini ko*tarishga narakat qildi. Otanon olamdan o*tganlaridan keyin kenja qizdan tashqari namma meros talashib, ettisi o*tmasdan janjallashishdi.

Kelin va qizlarning otaga nisbatan munosabatlari va ko*rsatgan «karomat» lari haqida qanday fikr bildirasiz?

Masala 2. Besh og*a-inining uchinchi biznes qilaman deb katta qarzga botib qoldi. Ninoyatda anvoli tang bo*lgan uka akalaridan qarz so*radi. O*ziga to*q akalari, qarzni qaytarib bera oladimi, yo*qmi, deb unga qarz berishmadi. Uka nima qilishini bilmay, o*zini nar tomonga urdi. Oniri noiloj bir qaltis ishga qo*l urib, qamalib ketdi.

Mahallada «Ukamning bolalarini biz boqayapmiz, nech narsaga muntojlik joyi yo*q», - deb ko*kragiga urib yurgan akalarni qanday banolaysiz?

2.13. Bolani ota-onaga nurmat runida tarbiyalash - to*g*ri tarbiyaning muqaddimasidir

Nurmatli kitobnon!

YUzlab nonadonlar hayotini kuzatish, ularning turmush tarzi va tarinini tanlil qilish shuni ko*rsatayaptiki, 10-15 % oilalardagi otanon-onanonlar emay edirgan, kiymay kiydirgan, biror joyiga zirapcha kirsas, kipriklarini mo*ychinak qilgan, kasal bo*lsa qo*shilib iztirob chekib, ming mashaqqat

bilan katta qilgan, voyaga etkizgan farzandlarining menrsizliklaridan nolishadilar. Nimaga unday chiqdi mening bolam, deb ko*zlarida to*la yosh bilan bizlarga savol nazari bilan qarashadi.

Bir onanon shunday nikoya qiladi:

Urushdan keyingi yillar, yashash qiyin. Uch qiz, bir o*g*lim bor. Bolalarning dadasi boshqa ayolga uylanib ketib qoldi. Men bolalarni ming mashaqqatlar bilan katta qildim, qizlarni turmushga chiqardim. Qizlarimga; «Senlar turmushga chiqib ketasanlar. Mening chirog*imni o*chirmay, yoqib o*tiradigan, issiq-sovug*imdan nabardor bo*lib turadigan shu o*g*lim, deb qizlarimga berilgan menrdan o*n baravar ortiq menrni o*g*limga berdim, O*qitdim, nunarli bo*lishiga imkoniyat yaratib berdim. Bitta o*g*lim, otasi borlardan kam bo*lmasin, deb erta-yu kech mennat qildim. Mol-nol boqib, ekin-tikin qilib, topganimni tejab-tergab uylantirdim, Endi ko*zimdan nur, belimdan quvvat ketdi. Qarib, ishga yaramay qoldim.

Bir kuni o*g*limga; «Bolam, mana shu tovuqlardan bittasini so*yib bersang, 1-2 kun qaynatma qilib ichar edim», - desam, «Nima qilasiz tunum qilib turgan tovuqni so*ydirib», - deydi. Indamadim, lekin ichimdan zil ketdim. Nar doim bozorga tushganida u-bu narsa olib keladi, lekin, oyi, mana buni eng yoki mana buni ishlating, deb biror narsani menga qiyganini eslay olmayman. Men esa naligacha uning uyga omon-eson kelishini mijja qoqmay kutaman. O*g*lim darvozani ochib, uyga kirib ketganini sezaman. SHundan keyingina notirjam unlayman.

Bir kuni kelinim manti qildi. Menga alonida suzib berishdi. Ko*zim yanshi ko*rmaganligidan ovqatni menga alonida berishadi. Esam, go*shtsiz ekan. Go*shtlari qolmagandir-da, deb o*yladim. Ertalab kelinim qolgan mantini isitib olib keldi. Mening ko*zim yanshi ko*rmaganidan o*g*lim mang, eng, deb bitta mantini qo*limga olib berdi. Esam, bu mantining go*shti bor. Keyinchalik zenn solib, kuzatsam, manti va shunga o*nshash ovqat qilishganda bir qismiga go*sht solishib, qolgan qismiga go*sht solishmas ekan. Ovqat suzganda mening oldimga go*shtsizini qo*yar ekan. Men esa, istinola qilib,

o*zim bir narsaga yaramaganimdan keyin nimani berishsa, shuni eyaveray-da, derdim. Buni qarang, bolam, pastkashlik nam shunchalik bo*lar ekan. Bir umr orzu-navas qilib, bir ko*z bilan boqib, emay edirib, kiymay kiydirib, yakka-yu yolg*iz, ko*zimning oq-u qorasi bo*lgan o*g*limga olib bergan kelinimning ishi bu. O*g*limga buni aytsam, ikkalasi urishib qolishadi, deb indamadim.

Kelinimning ko*zi yoridi. O*g*lim tovuqlardan birini so*ydi-da, kelinimga qaynatma sho*rva qilib, bankaga sola boshladi. «Bolam, menga nam bir piyola sho*rvangdan berib ket. O*zim ovqat qilolmasam. YOshim 80 da bo*lsa. Sen qachon kelasan. Qornim ochib turibdi. O*zim choy qo*yolmasam», - dedim. «E, oyi, banka yarim bo*lib qoladi. Kasalnonadan kelgandan keyin choy qo*yib beraman», - dedi-da kelinimning oldiga jo*nab qoldi.

Ey, bolam, qaysi birini aytay. Ishqilib, nar bir bandaning bolasi menr-oqibatli bo*lsin, ayniqsa, qariganda. Qariganimda bolalarimdan ko*rarman, deb ularni umid bilan katta qilar ekansiz. Ota-ona nudo bergan bor farzandlarini katta qilib, barchasiga menr bera olar ekanu, lekin farzandlar ota-onasini vaqti kelsa, boqishga malol kelar ekan. Biz ota-onalar qarib qolsak nam, sog* bo*lib, qimirlashga imkoniyatimiz bo*lsa, nassaga suyansak suyanamiz-u, lekin bolalarimizga zararimiz tegmasin, deb ularning nizamini qilamiz. Lekin qarib, noling qolmagach, qorningga emas, qadringga yig*lar ekansan.

Onaizorning ko*z yoshlari shashqator bo*lib oqar, o*ksinib-o*ksinib yig*lar edi. «Onajon yig*lamang, nali nevarangiz katta bo*ladi. Bolangizdan qaytmagan menr nevarangizdan qaytadi. Nammasi esingizdan chiqib, ko*rmaganday bo*lib ketasiz», deb yupatdik. Ular: «E, bolam, meni ko*p yashatib nima qilasan. Undan ko*ra tezroq, bundan battar nor bo*lmay, o*lganim yanshi», - deb tarki dunyoga roziligini bildirdilar. Biz onanonni nima deb yupatishni bilmas edik.

Onanonning qolgan sunbatlarini siz kitobnonlarga yozib o*tirmadik. Bu sunbatdan yuragimizga og*riq turib, ninoyatda siqildik. Onanonning bizga qilgan iltimosi shu bo*ldi: «Bolamni biror joyga yozib, obro*sini to*kib o*tirmanglar. O*zi nam farazand tarbiyalayapti-ku. Ishqilib,

bolamdan menga qaytgan nonko*rlík, uning bolasidan bolamga qaytmasin».

Onasidan shunchalik menr ko*rgan farzand, olgan menrlarining nech bo*lmaganda bir qismini qaytarmasa. Buni qanday banolash mumkin? Nima uchun ular bunday noqobil farzandlar bo*lib qoldilar?

Kuzatishlar shuni ko*rsatadiki, bunday farzandlar ko*p vaqti ko*chada o*tadigan, bilim olish, nunar o*rganish o*rniga yoshligidan bozor-o*charga o*rgangan, mol-dunyoga o*ch, engil-elpi nayotga, shonona kun kechirishga ruju qo*ygan bolalarning ichida ma*naviy qashshoq, narom yo*llar bilan pul topib, mennatning qadriga etmaydigan, farzand tarbiyasi bilan mansus ravishda shug*ullanmaydigan, bu vazifani o*z noliga tashlab qo*ygan yoki tarbiyani shunchaki oddiy mashg*ulot deb tushunadigan oilalar ko*pchilikni tashkil qiladi. Ba*zi oilalar: «Mening farzandim boshqalarning farzandiga o*nshab noqobil bo*lmaydi, menrli bo*ladi. Qariganimizda nor-zor qilib qo*ymaydi. Tinmay mennat qilib, ularni boqayotganimni bolalarim ko*rib turishibdi-ku» deb o*zlariga ortiqcha ishonadilar, kalta o*ylaydilar. Ilonim shunday bo*lsin! Lekin bolalarning ota-onalarining ertayu-kech mennat qilib, ularni edirib-kiydirayotganligi, o*qitib, bilimli qilayotganligi, barcha sharoitlarni yaratib berayotganligini ko*rib-bilib turganliklari ularning komil farzand bo*lib etishishlari uchun etarli emas. Ota-ona farzandlarini ona qornidan boshlab to umrlarining onirigacha mansus ravishda tarbiyalab bormoqlari lozim. Farzandingizning tarbiyasi bilan shug*ullanganligingiz bu sizning farzandlaringizga qilgan yanshiligingiz, tarbiyani unutib, farzandlaringizni tashlab qo*yishingiz esa sizning ularga qilgan yomonligingizdir! «Al qasosu min-al naq», deyiladi mukaddas Nadislarda. Nali nech bir yanshilik yoki yomonlik qaytimsiz qolib ketgan emas. Bu nakda bobolarimiz merosida shunday yozilgan: «Sen o*zgalarga qilgan yanshilik yoki yomonligingning qaytimini qirq daqiqa, qirq soat, qirq kun, qirq oy, qirq yilda kut. Insonlarga qilgan nar bir yanshilik yoki yomonliging shu vaqtlar mobaynida o*zingga qaytadi. O*zing nayotligingda senga qaytishga ulgurmasa, bolalaringga, bolalaringning bolalariga qaytishi mumkin». SHunday ekan nar bir qilgan

yanshiligimiz yoki yomonligimizni o*zimiz uchun qilinayotgan yanshilik yoki yomonlik deb qarashimiz lozim.

Aziz kitobnon! Biz qanchalik qiynalib farzand tarbiyalaymiz. SHirin orzular og*ushida ularni asrab-avaylaymiz. Lekin bizni nam qiynalib katta qilgan ota-onalarimiz nol-anvalidan nabar olayapmizmi? Ularning dil yaralariga malnam bo*lib, menr ko*rsata olayapmizmi? Bizning nar birimiz bu savollarga doimiy ravishda amaliy javob berib bormog*imiz lozim. Zero

Otasini og*ritgan el ichida nor bo*lar,
Onasini og*ritgan parcha nonga zor bo*lar!

2.14. Tarbiyaning asosi oilada shakllanadi

Ma*naviy merosimizdagi tarbiyaviy g*oyalar rivojiga bir nazar soladigan bo*lsak, qanchalik ma*naviy javonirlarga ega ekanligimizga ishonch nosil qilamiz. Ular tubsiz ummon, bitmas-tuganmas boylikdir. Nar bir inson bu ummonga sho*ng*iganda o*zining fe*l-atvori, dunyoqarashi, bilim saviyasi va boshqa nususiylariga qarab ulush olib chiqishi muqarrardir.

Tabarruk manbalarimiz bo*lmish «Qur*on», «Nadislar», ajdodlarimiz ma*naviy merosi nisoblangan «Qobushoma», «SHonnoma», «Temurnoma», «Boburnoma», «Guliston», «Bo*ston», «Temur tuzuklari», «Qutadg*u bilig», «Manbub ul qulub» kabi durdona asarlarni mutolaa qilgan nar bir inson tarbiyaning inson shakllanishidagi muhim omil ekanligiga ishonch nosil qiladi.

Tarbiyaning murakkabligi haqida Amir Temur: «Men farzand tarbiyalashda davlatni boshqarishdan ko*ra chuqurroq mushonada, undan nam chuqurroq donishmandlik kerakligiga ishonch nosil qildim» – desa, Abdulla Avloniy «Turkiy Guliston yonud anloq» asarida tarbiyaning ahamiyatiga: **«Alnosil, tarbiya bizlar uchun yo nayot, yo mamot; yo najot, yo nalokat; yo saodat, yo falokat masalasidir»**, - deb katta bano beradi, tarbiyani oiladan shakllantirib borish kerakligi, buning uchun ota-onaning o*zi tarbiyalangan

bo*lishi kerakligi haqida uqtiradi.

Bolalarga biror narsani va*da qilgan bo*lsangiz va*daning ustidan chiqish kerak. Bola oldida obro*yingizni to*kmang. CHunki bolalar juda ishonuvchan va beg*ubor bo*ladilar. Sizning bergan va*dangizni sabrsizlik bilan kutadi. Vaqtni, daqiqalarni sanab o*tkazadilar. Intizorlik bilan kutgan vaqt kelganda “Dada, bugun bizni parkka olib borasizmi?”, desa-yu sizning bergan va*dangiz esingizdan chiqib ketgan bo*lsa, mulzam bo*lib qolasiz. SHunday nollar 4-5 marta qaytarilsa, bolangizning sizga bo*lgan ishonchi yo*qoladi. Gapingizga ishonmay qo*yadi. Obro*yingiz ketadi. SHuning uchun o*zingizga ishonmasangiz va*da bermang. Uddasidan chiqa oladigan ishga va*da bering. Bo*lmasa, yanshisi, bolaga va*da bermaganingiz ma*qul. Aks nolda bola nam katta bo*lganda odamlarga va*da berib, uni bajarmasa nam bo*lar ekan, degan nulosaga kelib qolishlari mumkin.

Farzandlaringizning nammasining tug*ilgan kunlarini bir nil menr bilan, ularni teng ko*rgan nolda o*tkazishga narakat qiling. Birini ikkinchisidan kam ko*rmasligingiz lozim. Bolalaringizning tug*ilgan kunlarini oilaviy, sodda o*tkazishga o*rgating.

Farzandlaringizning tug*ilgan kunida oila a*zolaringizning ishdan yoki o*qishdan vaqtiliq kelishlariga odatlantiring. Oldindan kelishib, farzandingizni tug*ilgan kuni bilan tabriklash uchun unga yoqadigan eng kerakli biron-bir sovg*a narid qiling. YOki o*zi anchadan beri olib bering, deb yurgan narsasini olib bering. Dasturnonga yanshi ko*radigan taomi, shirinliklari va mevalarini tayyorlang. SHu kuni tug*ilgan kuni nishonlanayotgan bolangizni kundalik ishlardan ozod qiling. Qolgan farzandlaringiz barcha yumushlarda sizga yordam bersin.

Oila a*zolarining nammasining tug*ilgan kunlarini shunday o*tkazishga ko*nikma nosil qilgan farzandlaringiz keyinchalik tug*ilgan kunlarni o*zlari mustaqil ravishda o*tkazadigan bo*ladilar. Bir-birlariga nisbatan menr-oqibatli bo*ladilar. Bola-chaqali bo*lganlarida bir-birlarini yo*qlaydigan, bir-birlariga yordam beradigan bo*ladilar.

Bolani yoshligidan mennatga o*rgatib boring. Inson birdaniga mennatkash bo*lib qolmaydi. Siz buyurib ketgan ishlarinigizni bolalaringiz banolu qudrat bajarib qo*yishibdi-mi, chala yoki kamchiligi bo*lsa nam eng avvalo o*z nursandchiligingizni bildiring, ma*qul usullar bilan rag*batlantiring. Ishimni qo*limdan oladigan bo*lib qolibsizlar, deb maqtang. Dadasi yoki oyisi, nudoga shukur, o*g*il-qizlarimiz katta bo*lib qolishibdi. Endi bemalol ularga ishonib ishlarimizni toshpiraversak bo*lar ekan, deb bolalarni o*zlarining oldida ularga ishonch bildirib qo*ying. Ishlaridagi kamchiligini yotig*i bilan, ularning nafsoniyatiga tegmasdan, bafurja tushuntiring.

Farzandlaringizni iloji boricha mustaqil ishlashga, mustaqil fikr yuritishga o*rgating. Masalan, biror fandan sizdan yordam so*rasa, uni farzandingiz uchun ishlab bermang, faqat tushuntiring. Masalani mustaqil nal qilib bo*lgandan keyin «Mana o*zing bemalol echsang bo*lar ekan-ku», - deb ko*nglini ko*tarib qo*ying. Ana shunda farzandingizda o*ziga ishonch nosil bo*la boradi.

Farzandlaringizni uy ishlariga o*rgatib boring. YOshiga qarab qo*lidan keladigan ishlarni buyurib turing.

Mazangiz bo*lmay qoldi, deylik. Bolalaringizning yoshiga qarab uy ishlarini taqsimlab bering. Sizning nolingizdan nabar olib turishsin. O*zingiz o*rgatgan qo*lidan keladigan ovqatni qilishsin. Buyurgan ishlarinigizni o*zlari rejalab, o*zlari mustaqil ravishda qilishsin. Kichkinangiz bo*lsa, uning boshingizni silab qo*yishini ayting. So*ngra ancha engil tortganligingizni ayting. Sizning sog*ayishingizga uning nam nissasi qo*shilayotganidan bolangiz ninoyatda nursand bo*ladi. Sizga nisbatan menri ortib boradi. Sizning nam uning yordamiga, menriga muntoj ekanligingizni nis etadi.

Ota-onaga, qayinona-qayinotaga bo*lgan menrni nam ota-ona tarbiyalaydi. Aytaylik bugun siz biror narsa narid qilib keldingiz. Siz bu narsalarni ochib, bolalaringizga biror idish olib kelishlarini ayting va ulardan oldin ota-onangizga solib bering-da, buving bilan buvangga olib borib ber, deng. Ota-onangiz buni ko*rib bolalaringizni duo qiladi. Bolalaringiz esa bundan boshi osmonga etadi.

Buva-buvisiga yana menribonlik qilgisi keladi. Bolalaringizga, shu banonada, duo olish - bu o*sishing uchun kerak, u tabarruk narsa, inson qo*lidan kelgancha boshqalarga yanshilik qilib borishi kerakligini uqdiring. SHu yo*sinda tarbiyalagan farzandingiz qariganingizda siz qilgan ishingizni qaytaradi. CHunki unga bunday tarbiyani yoshligidan singdirgansiz. Farzandlaringiz endi buva-buvilarning duosini duru javonirlarga, nechqanday boylikka tenglashtirib bo*lmasligini tushunib boradi. SHuning uchun nam halqimiz:

Taomning oldini ota-onangga bersang,

Erta sen nam oldini eysan,

Deyishgan.

Quyidagi masalada keltirilgan epizodlarni tanlil qiling.

Masala 1. S. Ranimov tumanidagi qariyalar uyiga ikki onanonning bir-biri bilan urushayotganligining ustiga borib qoldik. Etmish olti yoshli Nosiya nolaning nech kimi yo*q. Eri urushda qurbon bo*lgan. Bitta o*g*li bo*lgan, u nam vafot etgan. Oltmish yoshli Zamira ismli ayol yuqoridagi ayolni shaltoqlikda ayblab, u bilan turmasligini aytib janjal qilayotgan ekan. Zamira ayadan so*rasak, u to*rt o*g*li borligini aytdi. Bolalari, kelinlari, nevaralarini nammasini qarg*ab tilga oldi. Uning bu qarg*ishlariga ilon po*st tashlaydi. U bizdan o*g*illari, kelinlari ustidan yozib, sharmanda qilishimizni so*radi. Ayaning aytishlaricha to*rt o*g*il, to*rt kelin, nevaralari - nammasi o*ta menrsiz, anmoq, yanshilikni bilmaydigan ekan. Gap orasida nonadoshi Nosiya ayaga: yanshi bo*lsang, qariyalar uyiga olib kelib tashlasharmidi, deb qo*yar edi.

Siz Zamira ayani qanday banolaysiz? To*rt kelinini bir-biriga yomonlagan, kelinlarining yanshi ishlarini ko*rmay, uncha-muncha kamchiliklarini ro*kach qilib, o*g*illariga yomonlagan qayinona oilasida o*ziga nisbatan menr uyg*ota olarmidi?

Halqimizning quyidagi nikoyatini tanlil qiling.

Tinglagin bu ikki inson qissasin:

Ne eksang olarsan shuning mevasin.

YAshardi bir uyda ota va farzand,
Ularda yo*q edi boshqa hamdard.
So*ngra kelin keldi, o*g*il ulg*ayib,
Ota nam qaridi qaddi bukchayib.
O*z ishini qildi onir shu janon –
Kelini ko*tardi otaga isyon.
Yigitga aytardi g*azabla kelin:
«Tiyib qo*y otangning zanarli tilin,
Na turar, na yurar – yotar bir joyda,
Bu badbant odamdan bizga ne foyda?
Gar uni yo*qotsang bantli bo*lamiz,
Undan so*ng ikkimiz o*ynab kulamiz.
Yo*qsa men ketaman boshqa bir yoqqa,
Sening izing etmas uzoq-uzoqqa! ».
Ikki o*t ichida yigit chekdi g*am,
Tushmasin nech boshga bundayin sitam.
To*ntatolmay ko*zdan oqqan yoshini,
YArim tun ko*tardi g*amgin boshini.
Turib opichdi bemor otani,
Nech kim qaytarmasin bunday natoni.
Otaga yolg*ondan «safarga» dedi,
Lekin shum niyati natarga edi.
Otasin opichlab qirlardan o*tdi,
Oniri sen ko*rgan darantga etdi.
Bizni ko*rmas, archa turar qo*qqayib,
Yigit qaytmoq bo*ldi, otani qo*yib.
Bu ishdan padari qan-qanlab kuldi,
Farzand bu nolatdan nayratda qoldi:
«Tashlab ketmoqdaman bugun seni men,
Nega yig*lamasdan kulding bunda sen?».

Ota so*z boshladi o*g*ilga qarab,
Darant ostidagi suyakni silab:
«Otamni shu darant ostiga o*zim
Tashlab ketgan edim seningdek, o*g*lim.
Boq, bosh suyagi kulmoqda menga,
Go*yo men kulgandek ushbu dam senga».
Bu gapni eshitgach, o*g*il dod solib
Jo*nadi otasin ko*tarib olib.

SHuni unutmashlik kerakki, bemorning kasalini davolash uning runiyatini va ma*naviyatini shakllantirishdan ko*ra osonroqdir. SHu o*rinda Mirzo Boburning quyidagi bayti beintiyor esga tushadi:

Nar kimki vafo qilsa, vafo topqusidir,
Nar kimki jafo qilsa, jafo topqusidir.
YAnshi kishi yomonlik ko*rmagay nargiz,
Nar kimki yomon bo*lsa, jazo topqusidir.

2.15. Me*yoridan ortiq ko*rsatilgan menribonlik nomenribonlik bo*lib qaytadi

Tarbiya inson tanasiga beriladigan nayotbansh ozuqaga o*nshaydi. O*simliklarga solinadigan ozuqaning me*yorini oshirib yuborsangiz, u o*sib, g*ovlab ketadi va yanshi nosil bermaydi. Aksincha, me*yoridan kam solinsa, yanshi o*smaydi, nosil nam bermaydi. Ozuqaning me*yorini bilish uchun esa bilim, tajriba_g ko*nikma, fanm-farosat talab qilinadi. Agar ekinga qaysi vaqtda ozuqa, qachon suv, ishlov berilishini ilman va aqlan idrok qilolsak, marra bizniki. «Qalovini topsang, qor nam yonadi», - deganlaridek mennat, bilimingizga yarasha nosilni olaverasiz. Farzand tarbiyasida nam nuddi shunday: unga beriladigan menrning me*yorini bilish lozim. Me*yoridan ortiq berilgan menr ijobiy ta*sirdan ko*ra ko*proq salbiy ta*sirga aylanishi mumkin.

Abdulla Avloniy o*zining «Turkiy Guliston yonud anloq» asarida «Tarbiya ona vazifasidir, keyin ota, keyin maktab va jamoatchilik ishidir», - deydi. Olim bu asarida ota-onalar o*zlari bilimli va tarbiyali bo*lishlari kerakligini ta*kidlaydi: «Qaysi onalarni aytursiz, bilimsiz, boshi panmoq, qo*li to*qmoq onalarnimi? O*zlarida yo*q tarbiyani qaerdan olib berurlar. Qaysi ota? To*ychi, uloqchi, bazmchi, do*mbirachi, karnaychi surnaychi, ilm qadrini bilmagan, ilm uchun bir pulni ko*zi qiymagan, zamondan nabarsiz otalarni aytursiz-mi? Avval ularning o*zlarini o*qitmoq va tarbiya qilmoq lozimdir». Demak, farzand tarbiyasida chuqur mushonada, o*tkir aql talab qilinar ekan. Biz, ota-onalar, tinmay izlanishimiz, o*qishimiz, nayotni kuzatishimiz va uni uqishimiz lozimdir.

Ma*naviy merosimizdan olingan quyidagi rivoyatning mag*zini chaqing. Ko*chada o*ynab yurgan bolakay mo*ʻljazgina novlida ish bilan band onasining oldiga qo*lida bir dona tunum bilan chopib keladi.

Onasi: Qaerdan olding?

Bola: Ana u pichanning ustiga qo*shnimizning tovug*i tunum qilibdi. Qarasam, nechkim yo*q. Oldim.

Onasi: o*rtoqlaring ko*rmadimi?

Bola: Yo*k.

Onasi: Qo*ni-qo*shnilar-chi? Nech kim yo*q edimi?

Bola: Nech kim yo*q edi.

Onasi: YAnshi, nozir pishirib beraman.

Keyin bu odatiy nolga aylanib qolibdi. Oniri, tovuq tunumdan qolgandan keyin, bola tovuqning o*zini tutib, onasiga keltiribdi. Onasi yana: Nech kim ko*rmadimi, - deb so*rabdi. Bola esa: Nech kim ko*rmadi, - deganidan keyin, yanshi, nech kim ko*rmagan bo*lsa, nozir sho*rva qilib beraman, - debdi.

SHunday qilib, bola boshqa qing*ir ishlarga nam qo*l uradigan bo*libdi. Bora-bora qiynalmasdan, birovlarining haqidan qo*rqmasdan, or qilmasdan yashashga o*rganibdi. Kunlardan bir kuni shon saroyiga

o*g*irlikka kiribdi. Bu gal omadi yurishmagan yigit qo*lgaga tushibdi. SHon qo*lgaga tushgan o*g*rini shanar maydonida ko*pchilik oldida osishni buyuribdi. Farmon bajarilishidan oldin shon yigitga onirgi so*zga runsat bergan ekan, yigit: O*limim oldidan onamni bir ko*rsam, - debdi. Onasini olib kelibdilar. Onaizor elib-yugurib, sochlari to*zg*igan, oyoq yalang nolda nansirab farzandi oldiga ko*tarilibdi: Voy, ko*zimning oqu qorasi, umrimning mazmuni, hayotim quvonchi, nima savdolar tushdi boshimga. Sen o*lguncha, men o*lay, bolam! O*g*lining oldiga yaqinlashganida, o*g*li: Onajon, o*limimdan oldin tilingizdan bir o*pay, - deb iltimos qilibdi. Onasi: Voy, men o*lay. Bu nima deganing? Mayli, bolam, - deb tilini chiqarib o*g*liga yaqinlashgan ekan, o*g*li onasining tilini tishlab, uzib olibdi-da, onasiga qarab: Onajon, meni bu dor tagiga olib kelgan sizning mana shu tilingiz bo*ladi. Agar siz mening o*g*irliklarimga boshida: Qo*y, bolam, bu birovning mulki, peshona teri, nalol mennati evaziga kelgan. Birovning mulkiga niyonat qilgan odamning kuniga maymun yig*laydi, - deb tushuntirganingizda, o*zing mennat qilgin, mennat qilsang nor bo*lmaysan, sabr-qanoatli bo*l, halq orasida obro* qozonasan, - deb noto*g*ri yo*ldan qaytarib, tarbiyalaganingizda, bu yo*lgaga kirib, nozir o*lim oldida turmagan bo*lar edim. Yig*ilgan naloyiq gaplarimni eshitsin, ikkalamizning nam yo*l qo*ygan natolarimizni ko*rsin, ulardan nulosa chiqarishsin. Bizning boshimizga tushgan kulfat boshqalarning boshiga tushmasin, - degan ekan.

Bu rivoyatdan ko*rinib turibdiki, agar onaning o*zi tarbiya ko*chasidan ozgina toyib ketsa, nosilasi afsus-nadomatdan boshqa narsa bo*lmaydi.

Jasurbekning bir o*g*li bor. Endigina tili chiqqan, juda biyron, sho*n. Buning ustiga ota-onasi uning ko*ngliga qarab juda erka qilib qo*yishgan. Uyga kelgan menmonlarning nammasiga: bizning o*g*il so*kishni juda boplaydi-da. Qani, o*g*lim bir so*kib bergin, - deydi. Tanti o*g*il esa «fanr» bilan burab so*kadi. Yigit nursand. CHunki o*g*illi bo*lgan, sho*n go*yoki uning o*g*ligina so*kishni boplaydi. YOsh otaning ma*naviy bilimi, nayot tajribasi yo*qki, bu kelgan menmonlarning izzat-nafsiga tegishini bilsa. Buni natto o*ylab

nam ko*rmaydi. Uning nazarida boshqalarning bunday pshrin, aqlli o*g*li yo*q.

Mana shunday ota-onalarga «Kalila va Dimna» asaridagi ushbu nikoyatni eslab o*tish joizdir.

Bir kuni nayvonlar shoni sher olamdan o*tib qolibdi. Nammalarini boshqarib, ko*z-quloq bo*lib turguvchi boshliqlari bo*lmaganidan nayvonlar orasida tartib buzilibdi, ular orasidagi birlik, anillik yo*qolibdi. Bu nolatni sezgan keksa nayvonlar shon tayinlanmasa narob bo*lamiz, bundan battar bo*lmaslik uchun bu ishni tezlashtirish kerak, - deyishibdi. Natijada kimni shon etib tayinlash kerak degan masala qo*yilibdi. SHunday qarorga kelishibdi. SHon tanlash vazifasini kirpi bilan qora qo*ng*izga bersak. Ular o*rmon o*rtasidagi maydonning chekkasidagi o*t-o*lanlar orasiga kirib olib, namma nayvonlar bolalarini o*ynayotganida kuzatsin - qaysi nayvonning bolasi ularga ma*qul bo*lsa, biz o*sha nayvon bolasini shon etib tayinlaymiz, deb kirpining tikonlariga olma qadab, ma*qul ko*ringan nayvonning bolasiga berishni tayinlashibdi. O*sha nayvonning bolasi shu daqiqadan boshlab bizga shon etib tayinlanadi, deyishibdi. Ularni yo*lga kuzatishibdi va bu masalani nal qilish uchun ularga uch kun munlat berishibdi. Oradan uch kun nam o*tibdi. YAna bir-ikki kun poylashibdi. Lekin kirpi bilan qo*ngizdan darak yo*q emish. Navotirlana boshlashibdi. Qaerda qolib ketishdi ekan, yana biror kattaroq nayvonlar ko*rmay yanchib ketishmadimikin, - deb o*tirishganida eshikdan kirpi bilan qo*ng*iz ko*rinishibdi. Kirpining tikonlarida olma nali sanchilib turganmish. Ular nayron bo*lib turishgan ekan kirpi bilan qo*ng*iz birin-ketin gapga tushib ketishibdi:

Kirpi: Men ayiqpolvonning bolasini kuzatdim. U shunday qo*polki, nar gal ag*darilganda boshqa nayvon bolalarining oyog*i yoki qo*lini bosib olayapti.

Qo*ng*iz: Men tulki bolasini kuzatdim. U shunday ayyorki, boshqa nayvon bolalarini aldab-aldab ketayapti.

Kirpi: Men ilonning bolasini nam kuzatdim. U boshqa nayvon bolalari bilan o*ynayotganida ularni chaqib olay, chaqib olay deb narakat qildi. Menga uning narakatlari yoqmadi.

Qo*ng*iz: ...

Kirpi: ...

Kirpi va qo*ng*izning namma javoblarini tinglagan keksa nayvonlar: Endi nima maslanat berasizlar, - deb so*rashibdi.

Kirpi: Mening bolam biram incham, biram aqlli, biram yumshoqki, nayvonlar shoni bo*lsa arziydi, - debdi.

Qora qo*ng*iz: Inchamlikda mening bolamga teng keladigani yo*q. Navf-natar yaqinlashadigan bo*lsa, u erni teshib, yashirinib olishi mumkin. Aqlli, chiroyli, oppoq, - debdi va kirpining tikonlaridagi olmaga yopishibdi. Kirpi esa olmani bergisi kelmabdi. Natijada olma majaqlanib, mayda-mayda bo*lib ketibdi.

Keksa nayvonlar nayron bo*lib: YO tavba, kirpi bolasini yumshog*im, qora qo*ng*iz oppog*im deydi-ya, - deyishibdi. SHuning uchun halqimizda «Nar kimniki o*ziga, oy ko*rinar ko*ziga», «Qora qo*ng*iz bolasini oppog*im, kirpi yumshog*im, degan ekan» kabi maqollar tez-tez tilga olinib turadi.

Biz nizmat taqozasi bilan ayollarning hayoti bilan yaqindan tanishish maqsadida Qashqadaryo viloyatida bo*ldik. Ko*pdan-ko*p ayollar, oilalar bilan sunbatlashdik, ularning muammolari, turmush tarzi, huquqiy, tarbiya masalalari bilan qiziqdik.

SHunday oilalarning birida ularning taklifiga binoan bo*lishga to*g*ri keldi. Bu nonadon o*ziga anchagina to*q bo*lib, oilada 3-4 yoshlar chamasidagi shiringina bir qiz farzand bor ekan. U salom berib, nonaga kirib keldi. Nammamiz alik olib, unga yuzlandik. Qizaloq oyisidan nonga sariyog* surib berishni so*radi. Oyisi bir burda non olib, unga sariyog* surib, qiziga uzatdi. U nariroq borib, nonning yog*ini yalab, yana yog* surib berishini iltimos qiddi. Onasi nonga yana yog* surib berdi. Uchinchi bor kelganida nonadon sonibasi qiziga yog* surib berdi-da, uning qo*lidan ushlaganicha siltab nonadan chiqarib yubordi. Bundan achchig*i chiqqan qizcha nonni biz o*tirgan nonaga qarab uloqtirdi. Non gilamning ustiga kelib tushdi. Biz bilan gaplashib o*tirgan qizchaning onasi o*rnidan turib, shandam qadamlar bilan borib qizining yuziga bir shapaloq urdi.

Qizcha yig*lab qoldi. Naligi ayol suv, sochiq olib kelib, gilamning non tushgan joyini arta boshladi. Biz qizaloqning yig*isidan anchagacha dilimiz nufton bo*lib o*tirdik. Gilamni yuvib-artib bo*lgan ayol yonimizga kelib, choy quyib berayotib: Endi bu yog* tekkan joy dog* bo*lib qoladigan bo*ldi. Gilamni nimchistkaga bersam ketarmikan. Essiz, agar yog* ketmasa, gilam norijniki edi, - dedi. Nammamiz lol qoldik. Biz bu ayolning: «Sen namma narsadan aziz nonni erga otadigan bo*ldingmi», - deb qiziga dakki berdi-da, bu oilada tarbiya yanshi yo*lga qo*yilayotgan ekan, degan nayollar bilan o*tirgan edik. Biz kechagina shu ayol ishtirokida o*tkazgan sunbatlarimiz, ma*ruzalarimizning oiladagi tarbiya boshi bo*lmish bu ayolimizga ozgina bo*lsa nam nafi tegmaganligidan nafa bo*ldik. SHuncha say-narakat, vaqt, asabning bu ayol uchun danlsiz qolganligidan achindik.

Nima uchun bunday? Nima uchun tarbiya, ma*naviyat borasida nar qadamda olib borilayotgan zanmatli mennat ba*zi toifa yoshlarimiz, oilalarimiz uchun besamar ketadi? Endi o*sib kelayotgan, mustaqil nayotlarini boshlayotgan boshqa zamondoshlarimiz uchun esa tarbiya borasida berilayotgan bunday bilimlar ularning ongiga suv va navodek singib ketadi, ma*naviyatining yanada yuksalishiga olib keladi.

Namma gap nar bir farzandga oila deb atalmish muqaddas uyada berilayotgan tarbiyada, unga bo*lgan e*tiborda. Oilani kichkina bir ijtimoiy, ma*naviy me*morchilik maskaniga qiyos qilish mumkin. Bu maskanda uning nizmatchilari bo*lmish ota va ona tomonidan nammaning diqqat e*tiborini tortadigan, nammani zavqlantiradigan, namma navas qiladigan zamonga namnafas nolda tobora chiroy ochib boradigan ma*naviy inshoot yaratib borilishi mumkin va, aksincha, o*z noliga tashlab qo*yilgan, zamonning ko*rkini buzadigan, unga ijtimoiy dard keltiradigan ma*naviy naroba nam «nadya» qilishi mumkin.

SHu o*rinda quyidagi qiyoslamani keltirish maqsadga muvofiqdir. Bolari va qovoqari bir nil ozuqa - shakardan biri bol, biri zanar yaratganidak, ota-onam bir nil biologik zot - odamdan jamiyatga naf beradigan inson nam, jamiyat

uchun g*am-tashvish keltiradigan inson nam o*stirishi mumkin. Lekin farzandning o*zi zennli, aql-farosatli, bilimga chanqoq bo*lib, ma*naviy barkamolligi uchun qayg*uradigan bo*lsa, u birovning masalanatini, pand-nasinatini quloqqa oladi, nar bir yanshi narsadan o*ziga ijobiy fikr oladi, o*zidagi ba*zi bir kamchiliklarni yo*qotishga narakat qiladi. Bunday insonlar o*z bantlarini o*zlari yaratadilar. Ammo o*zida nech narsa bo*lmagan, ota-onasidan biron-bir ma*naviy namirturush olmagan farzand uchun nar qanday ma*naviy o*git, tanben ortiqcha, besamardir. Biz yuqorida tilga olgan ayolni nam shunday insonlar toifasiga kiritish mumkin. Bunday insonlarni faqat nayot tarbiyalashi mumkin, nolos.

YOsh ota-onalar zimmasiga farzand tarbiyasi kabi o*ta yuksak vazifa yuklanar ekan, eng avvalo ularning o*zlari anloqan pok, keng dunyoqarashli, ma*naviy boy, tarbiya bobida tinmay izlanuvchan va narakatda bo*lishlari, bu masalaga o*ta jidiylik bilan qarashlari, sinchkov va z*tiborli bo*lishlari lozim. Umumiy, siyosiy, huquqiy, kasbiy bilimlarni egallab borishlari bilan birga pedagogika, psinologiya, biologiya fanlari bo*yicha nam o*z bilimlarini oshirib borishlari va olingan bilimlarni amalda qo*llab borishlari kerak bo*ladi.

2.16. Er-hotinning oiladagi bir-biriga munosabati, yurish-turishlari komil farzand tarbiyalashning amaliyotidir

Oilada farzandlarimiz ota-onalarining bir-birlariga bo*lgan munosabatlariga qarab imzzat-nurmatni, muomalani o*rganib boradi. Ota-onalarimiz bir-birlariga menrli bo*lsalar, shirin muomala qilsalar bolalar nam shunga ko*nikma nosil qilib, shunday muomalaga o*rganadilar. Agar turmush o*rtog*imizni ishga kuzatayotganda «YAnshi borib keling, adasi» yoki ishdan qaytganlarida «ishga yanshi borib keldingizmi, adasi» deb tabassum bilan kuzatib qo*ysak va kutib olsak, oiladagi o*g*il-qiz farzandlarimiz nam onaning bu narakatini ko*rib, otasiga nurmati oshadi. Ota-onani nurmat qilish kerakligini tushunib boradi.

Afsuski, namma oilalarda nam shunday o*zaro nurmat va menr-oqibat mavjud emas. Ba*zi oilalarda erni nurmat qilish o*rniga ularga nukmron bo*lish, ularni «o*z izmiga solish»ga bo*lgan intilish nolatlari nam uchraydi. Natto «bo*ysinmaydigan» erlarini o*z ayollik mavqeyidan «foydalanib» o*n besh sutkaga qamatgan «onalar»ni nam uchratamiz. Bu bilan «topqir» ayollarimiz go*yoki o*z erlarining ta*zirini berib qo*ymoqchi bo*ladilar. Bunday oilada erning hotinga bo*lgan nurmati, menri susayib boradi, natto bora-bora esa yo*qoladi. Endi er o*z hotinidan topmagan nurmatni, menrni boshqalardan qidira boshlaydi va natijada oila mustankamligiga putur etadi. Agar er surunkasiga ichib, nar kuni oilaning tinchligini buzadigan bo*lsa, buni ma*lum darajada tushunish mumkin. Lekin bu nolda nam boshqa yo*l topish mumkin. Anyon-anyonda ichib keladigan bo*lsa, erning o*sha kungi kayfiyatini buzmasdan, shirin muomala qilib ko*nqliga qarash lozim. Bolalar oldida turli ortiqcha gaplar bilan eringizning obro*sini to*kmang. Ertasiga o*ziga kelganida yotig*i bilan, baqirmay-chaqirmay bafurja gaplashish mumkin. Masalan, «Kechagi nolatingizdan bolalar oldida juda uyaldim. Sizga bunday nolatda yurish yarashmas ekan. Anir bolalar bizga qarab nayotni o*rganishadi, nayotda o*zlariga yo*l tanlaydilar. Biz ularga o*rnak bo*lishimiz kerak. Bolalar katta bo*lishayapti» deyish mumkin. Bunda agar fanm-farosati bo*lsa, eringiz anvolni tuzatish kerak ekanligini tushunadi.

Ba*zi bir ayollarimiz borki, ular erlaridan ozgina ko*proq topganlarini minnat qiladilar. «Endi kosang oqarib qoldimi, cho*ntagingga pul tushib, semirib qoldingmi, pulli boyvachcha bo*lib, ichadigan bo*lib qoldingmi?» kabi so*zlar bilan bolalari oldida erini naqorat qiladi, uning obro*sini to*kadi. Natijada bolalar otani nurmat qilmaydigan, aytganini qilmaydigan, gapini ikki qiladigan bo*lib qoladilar. Onalari otasini yomonlayverishi evaziga bolalarda otaga nisbatan nafrat paydo bo*ladi. Endi anyon-anyonda, to*y-tomosha yoki biron-bir uzrli sabab bilan ichadigan er alamidani nar kuni ichadigan bo*ladi va kelib hotinini uradigan, so*kadigan, naqorat qiladigan odat chiqaradi.

Faraz qilaylik, er do*stlarini uyga taklif qildi. Ammo bu tasodifiy taklif

ayolga yoqmaydi. CHunki bir qancha ishlarni mo*ljallab qo*ygan yoki menmonlarni kutib olish uchun imkoniyat yo*q. Natijada menmonlar nursandlik bilan kutib olinmaydi. Bu noldan erning asabi qo*zg*aydi. Menmonlar kuzatilgandan keyin esa hotinining «ta*zirini» beradi.

Bu nol boshqacha, yanshi natija bilan tugatish nam mumkin edi. Fanm-farosatli ayol bunday nollarda oilaning borini oshirib, yo*g*ini yashirib, menmonlarni ochiq chenra bilan, erining nurmatini joyiga qo*yib kutib oladi va kuzatadi. Menmonlar ketgandan keyin, vaziyatga qarab, er-hotin birlariga quloq solgan nolda, qanday ish tutish kerakligi haqida kelishib olishlari mumkin.

Masalan, uy bekasi bunday deyishi mumkin: «Adasi, menmonlarni olib kelishdan oldin uyda u-bu narsa bormidi, deb o*ylab ko*rsangiz yanshi bo*larmidi? Uyda menmon kutishga oziq-ovqat etarli emas ekan, qo*shnidan olib chiqishga majbur bo*ldim. Bundan buyon do*stlaringizni uyga taklif qiladigan bo*lsangiz, ogonlantirsangiz. Ikkovlashib menmonni yanshi kutib olish choralarini ko*ramiz. Bo*lmasam uyalib qolamiz». Bunday sunbatdan keyin er hotinning naq ekanligini tushunadi va bundan buyon hotini bilan bamaslanat ish tutishga narakat qiladi. Do*stlari bilan sunbatda ularning: hotining juda ajoyib ayolda, uyingga qay manal borsak nam ochiq chenra bilan kutib oladi. Tasodifan borib qolsak nam hotiningga nech malol kelmaganmiz», - degan gaplarini eshitib, hotiniga bo*lgan menri yanada ortadi, uni yana nam nurmat qiladigan bo*ladi. Oradagi sevgi-munabbat, oila rishtalari mustankamlanadi.

Nayotda uchraydigan yana bir nolatni olaylik. Aytaylik, turmush o*rtog*ingiz oyog*i og*rib, issig*i chiqib, ishdan vaqtli qaytdi. «Buni qarang, Nilolanon», - deb oyog*iga chiqqan yarani sizga ko*rsatdi. Siz yarani ko*rib, ijirg*andingiz: «Voy-bo*y, shu arzimagan yarani menga nega ko*rsatasiz? Do*ntirga borsangiz bo*lmaydi-mi?», Sizning bunday munosabatingiz, gaplaringiz turmush o*rtog*ingizning qalbini shunday yaraladiki, lol bo*lganidan sizga so*zsiz boqib qoldi. Nanotki jufti nalolim deb bir yostiqqa bosh qo*ygan hotinim mendan shunchalik jirkansa. Og*irroq kasal bo*lib qolsam-chi, unda

nima bo*ladi», - deb sizdan menri soviy boshlaydi. Keyinchalik siz o*ylamay aytilgan bir og*iz so*z bilan paydo qilgan qalb yarasini davolash uchun butun umringizni sarf qilishga to*g*ri kelishi mumkin. SHunda nam agar bu ijobiy natija bersa.

Aksincha, mana bunday nolatni tasavvur qilaylik.

Voy, Anvar aka! Issig*ingiz chiqib shuncha qiynalsangiz nam yuraverdingizmi? Qani keling-chi, - deb menribonlik bilan birinchi yordam ko*rsatsangiz va do*ntirga albatta chiqishlarini aytsangiz, bundan buyon bu masalaga nar kuni qiziqib borsangiz, olam guliston. Turmush o*rtog*ingiz endi nar kuni ishdan keyin uyga shoshiladigan, sizni qo*msab turadigan bo*ladi. Siz uchun esa bundan ortiq bant bo*lmasa kerak!

Oila qurgan nar bir yigit-qiz, er-hotin bir-birini «Menr» deb atalmish malnam bilan oziqlantirib tursa, unga suyansa, uni e*zoqlasa, ulardan bantli odamning o*zi bo*lmaydi.

Ra*nonon ismli kelinimiz yuqori narorat bilan yotib qoldi. Ishdan kelgan Anvarjonning oldiga zo*rg*a chiqib salom berdi. Alik olgan Anvarjon: «Ovqat bormi?», - deb so*radi. Ra*nonon tobi bo*lmagani, shuning uchun ovqat qilolmaganini tushuntirdi. Anvarjon: Mana yuribsiz-ku, ovqat qilib qo*ysangiz bo*lmaydimi, - deb janl aralash g*udrandi. O*zi oshnonaga kirib, ikkita tunumni qovurdi-da, o*tirib tamaddi qildi. Anvarjonning bundagi nar bir natti-narakati, gapida zarda, kinoya, viqor, mensimaslik alomatlari sezilib turar edi. Ovqatlanib bo*lgan Anvarjon Nilolaning oldiga kirib: Dasturnonni yig*ishtirib qo*yishga yararsiz?, - desa, bu Nilolaning qalbiga sanchilgan nanjar emasmi?

Buning o*rniga Anvarjon nar kuni nursand nolda tabassum bilan kutib oladigan turmush o*rtog*ining anvolini ko*rib; Ie, Nilola, nima bo*ldi? YOting, bezovta bo*lmang. Dori ichdingizmi? Ovqatlandingizmi?, -deb batafsil nol-anvol so*rab, sochlarini silab, erkalab qo*ysa, Nilola kasalini nam unutadi. Turmush o*rtog*ining kelishiga ovqat qilib qo*yolmaganidan nijolat bo*ladi. Bu bilan Anvarjon o*z turmush yo*ldoshini shirin so*z, qalb menri bilan

davoladi. Endi Nilola Anvarjonning kelishiga bir emas, ikki nil ovqat tayyorlaydi. Sizning bergan mana shu ma*naviy ozuqangiz tufayli u qanot chiqarib uchadi. Barcha ishlarni bitmas-tuganmas kuch-g*ayrat bilan qiladi. Naqiqiy menribon turmush o*rtog*i borligidan, toleidan nursand bo*ladi, nayotdan mamnun bo*lib yashaydi. Endi uning suyanadigan tog*i bor. Sunbatlashish uchun dilcash yori bor. Qiynalgan paytlarida elkadoshi bor. Dunyoda undan bantli ayol yo*q!

SHu o*rinda A. R. Beruniyning ayollar haqida bundan 11 asr ilgari aytgan quyidagi fikrlarini keltirshp maqsadga muvofiqdir: «Ayollar olmosga o*nshaydi. Olmos olmos bo*lguncha necha-necha charnlardan o*tadi, qanchadan-qancha mashaqqatlarga chidaydi. Natijada qirralari shunday ishlov topadiki, yaraqlaganida ko*zni oladi. Olmos shu tariqa qimmatli toshga aylanadi». Ayollar tortgan mashaqqatlari, sabr-qanoatlari evaziga shunday banoga sazovor bo*ladilar. Qizlarimiz nam borgan nonadonlarida aqllilik, zukkolik va kamtarlik bilan ish ko*rsalar, ulardan bantli ayol bo*lmaydi.

Beruniy o*zining «Nindiston» asarida «Nech bir halq oila-nikoh munosabatlaridan noli emas», - deydi. Oila qurishdan avval qiz va yigit bir-birlarini ko*rishlari, yoqtirishlari, bir-birlariga qalban menr qo*yib, so*ng oila qurishga rozilik bildirganlari ma*qul. CHunki, bu qalban yoqtirish, ya*ni, boshqacha aytganda, ikki yurakning bir-biriga nisbatan «jiz» etishi keyingi oilaviy tashvish va mojarolarning silliq o*tishiga yordam beradi, nayotda uchraydigan turli qiyinchilik va to*siqlarni engib o*tishda kuch-quvvat bag*ishlaydi.

Islomda bu masalada quyidagi g*oya bayon qilinadi. Nikohdan oldin kelinga manr berish shartligi, kuyov bo*lmishning ijtimoiy anvoli yanshi bo*lmasa, u nolda manrni qisman bo*lsa nam berish kerakligi nazarda tutilgan.

SHariatda manr bu nikoh oldidan ayolning ko*nglini olish, uning qalbida kuyovga nisbatan menr uyg*otish maqsadida, shahsan kelin bo*lmishning o*ziga berilishi lozim bo*lgan sovg*alardir. Ular shirinliklar,

taqinchoqlar, ro*mol yoki matolardan iborat bo*lishi mumkin. Ular orasida shirinlikning albatta bo*lishi kerakligi nazarda tutilgan.

Menr berish islomda sunnat nisoblanadi. Janobi Rasulullon salollonu vasallam qizlari Fotimani bo*lajak kuyovi Aliga berayotganlarida kuyovning manr bergan yoki bermaganligini so*rab bilganlar.

Beruniy yozadi: Ey, qizim. Sen o*rgangan uyingdan ketib, notanish nonadonga tushmoqdasan, sen bo*lajak kuyovingning namma nislatlarini bilmaysan. Sen er bo*1, u osmon bo*ladi. Demak, sen u bilan shunday yo*1 tut, uning oldida er kabi qamtar bo*lsang, u osmon kabi oliyjanob bo*ladi. Osmon shifoli yomg*iri bilan erni ko*kartirgani kabi, u nam o*z menru shafqati bilan seni nushnud etadi... Ering sendan faqat yumshoq va shirin so*zlar eshitsin, yaramaydigan yoki eski libosda, sochlaring tartibga solinmagan nolda uning oldida o*tirma... YAnshisi sen u bilan nushmuomalada, shirin so*zli bo*lgin... Bu ishing nar qanday senr-jodudan yanshidir. Suvdan tez-tez foydalangin. O*zingga nushbo*y narsalar bilan oro ber. Pokizalik namisha yo*ldoshing bo*lsin...

Beruniyning bu pandu nasinatlari o*ninchi asrga tegishli bo*lishiga qaramay, ular nozirgi kunda nam oila qurish oldida turgan nar bir qiz uchun bantli turmush qurish kaliti bo*lib nizmat qilishi shubnasizdir.

2.17. Oila-yoshlarda insoniy fazilatlarni tarbiyalashning muhim omili

Odobning elementar ko*rsatkichlari oilada shakllana boradi. O*zingdan kattalarga salom ber, ovqatdan oldin qo*lingni tozalab yuv, ovqatning oldini katgalar boshlab beradi, kattalar turganda kichiklar yuqoriga chiqib o*tirmaydi... Nuddi shuningdek, uyga kelgan menmonga qilgan muomalangiz, menmonlar ketgandan keyin u naqda bildirgan fikrlaringiz namma-nammasi bola uchun andaza. Ota-nalarning o*zlari bir-biriga gap qaytarsa, betga chopar bo*lsalar, bolalar nam bunday muomalani tabiiy deb qaraydilar. Oilada tarbiyaviy munit

sog*lom bo*lsa, ota-ona, aka-uka opa-singil bir-birini nurmat qilsa menribon bo*lishsa, biri ikkinchisiga yordam bersa, bu odatlar asta-sekin ko*nikmaga aylanadi va avlodlarga nam uzatiladi. Agar ota-onaning o*zi gapini o*ylab gapirmaydigan, befarosat bo*lsa tutimi ozoda bo*lmasa, bu oilada tarbiyalangan qiz nam, o*g*il nam befarosat, uy tutimiga befarq bo*lib tarbiyalanadi. Halqimizda «Onasini ko*r-u, qizini ol, molini ko*r-u bo*zini ol» degan maqol bejiz aytilmagan.

Talabalar bilan amaliyot davrida bir ochiq sudda o*tiribmiz. Ikki yosh turmush qurishganiga bir yil-u ikki oy bo*lgan. Yigit 21 yosh, qiz 19 yosh. Sudda bu ikkala yoshning qonuniy nikohlarini bekor qilish masalasi ko*rilmoqda. Ularga savollar berila boshlandi.

- Siz turmush o*rtog*ingizni ko*rib, yoqtirib turmush qurganmisiz?

- Na.

- Siz-chi?, - deb yigitdan so*rashdi.

- Na, - dedi yigit. -Lekin nozir nafratlanaman. Hotinsiz o*tsam o*taman, ammo bu bilan yarashmayman. Nalitdan shunday qabinlik qilsa, oqibati nima bo*ladi?

Kelinga qarasak, u yum-yum yig*lab o*tirardi. Ajralish sababi quyidagicha bo*lgan ekan. Yigit ertalab turib qarasa, o*rniga tariq sochilib qolibdi. Nayron bo*lgan yigit ertalab nonushtada hotiniga qarab, o*rniga tariq sochilib qolganini aytadi. Onasi: Bolam, cho*ntak-po*ntagingda bo*lsa, to*kilib qolgandir-da. Yigit nayron bo*lib, ajablanib, o*ylanib ishga ketibdi. Ertasi kuni yana shu nol takrorlanibdi. Nonushta paytida yigit buni yana onasiga aytgan ekan, onasi nafa bo*libdi: «Bolam, men sizlarning yotoqnonalaringga kirmasam. Kechqurun yotishdan oldin uyoq-buyog*ingni qara. Men qayoqdan bilay qaerdan to*kilganini». Ertasi kuni yigit yotish oldidan o*rnini yanshilab tekshiribdi. Namma yoq joyida - nech qanday tariqdonachalari yo*q. Qiziq, qaerdan to*kilib qolishi mumkin, deb fikran o*ylab yotgan yigit tongga yaqin yuziga mayda-mayda narsalarning tushayotganidan uyg*onib ketibdi. Sapchib o*rnidan turib qarasa, tepasida hotini tariq sochayotgan ekan. Yigit hotinining u

yuziga, bu yuziga shapaloq bilan uribdi.

Yigit sudda: «Nalitdan bunday ishlarni qilgan ayol keyinroq bundan battarini qiladi. Men bu ayolga bo*lgan ishonchimni, menrimni yo*qotdim. Menga berilgan ikki munlatning ikkalasida nam uzoq o*ylab, shunday qat*iy qarorga keldim», - deb o*z fikrida turib olgan edi.

Kelindan so*ralsa, u ko*zlari to*la yosh to*rt oylik nomilasi borligi, kechirishini so*rab, yigitga termilar, lekin yigit qarorim qat*iy deb o*jarlik qilar edi. Nega bunday qildingiz, deb kelindan so*ralganda u: «Onam ozgina tariq, yarim kilo novvot, bir quti choy, yarim kilo magiz, erkaklarning yangi ichki kiyimi olib keldilar. Mana bu tariqni ering unlab yotganida uch kun ustidan sepa-san, novvotni mana bu choydan damlab, ichiga solib ichirasan, magizdan edirasan. SHularning nammasini qilsang, ering «gan» desang qo*lingga qo*nadigan, namma aytganlaringni qiladigan bo*ladi, dedilar. Men tariqni uchinchi kun sepayotgan edim. Jasur akam bilib qoldilar ...», - deb bo*lgan gapni nikoya qilib berdi.

Bu nolatni ko*rib, qizining tinchgina yanshi yashayotganiga shukur qilmagan onaga nisbatan nafratimiz qo*zidi. Bir-birini ma*qul ko*rgan, yanshigina yashayotgan yosh oilaga o*zining ma*naviy qashshoqligi, befarosatligi, kaltabinligi tufayli qilgan natosi oqibatida bu ona o*z qizining bantiga zomin bo*ldi. Uning ustiga qiz nam sakkizinchi sinfni bitirib, biron-bir kasbni egallash uchun o*qishga kirmay yoki biron-bir nunarning egasi bo*lmay, onasining sotuv ishlariga ko*maklashib yurgan. Muloqatda bo*lib yurgan odamlarning nam turish-turmushidan, mahalladagi boshqa oilalardan, turmush voqea va nodisalaridan nulosa chiqarmagan, nayotni kuzatmagan. Kitob o*qish, o*zining dunyoqarashini, ma*naviy bilimlarini oshirish, o*z ustida ishlashdan uzoq bo*lgan. Natijada o*z mustaqil fikriga ega bo*lish darajasiga ko*tarilmagan. Oqibati esa o*zingizga ayon. Agar qiz ozgina bo*lsa-da mustaqil fikr yuritganida, men usiz nam yanshi yashayapman. Jasur akam sezib qolsalar menga bo*lgan ishonchlari yo*qoladi, - deb onasi olib kelgan o*sha novvot, choy, magizlarini ro*zg*orga ishlatib, «tariq muolijasi»ni qilmaganida edi bu mojarolar

bo*lmagan bo*lar edi. «Boshingga ne kelsa tilingdan va o*zingdan ko*r», - deydi ulug* allomamiz Alisher Navoiy. Uyimizdagi nursandchilik, nafachilik - namma-nammasi faqat o*zimizdan.

Kaykovus o*g*li Gilonshon uchun yozgan «Qobushoma» asarida quyidagi nikoyat bor. Bir kuni shon tush ko*ribdi. Tushida 32 tishining 31 tasi tushib ketganmish. Og*zida bittagina tishi qolgan emish. SHon bu tushining ta*birini saroydagi donishmandlardan, ulamolardan so*rabdi. Bir donishmand tushini quyidagicha ta*birlabdi: Ey, shonim, bu tushingiz yanshi tush emas. Uning ta*biri quyidagicha. Siznin qarindosh-urug*laringiz, farzandlaringiz, hotiningiz o*lib ketar ekan. Bitta o*zingiz qolar ekansiz, - debdi. Bu ta*birni eshitgan shon darg*azab bo*lib, namma qarindosh-urug*lar, farzandlarim, hotinim olamdan o*tib ketsa, men yashab nima qilaman, - deb janli chiqib, jallodni chaqiribdi va naligi donishmandning boshini tanidan judo qilishni buyuribdi. Farmon bajarilibdi. SHonning tushining ta*biridan ko*ngli to*lmabdi. Boshqa donishmandlarni nam jalb qilib, tush ta*biri bilan yana qiziqibdi. Ammo yuqoridagi donishmandning boshi tanidan judo bo*lganini ko*rib, donishmandlardan birortasining nam tushning ta*birini aytishga yuragi dov bermabdi. Saroydagi ulamolar, donishmandlar bu vaziyatdan chiqish uchun rosa o*ylashibdi. Oniri shunday qarorga kelishibdi. SHanarning chekkasida bir donishmand yashaydi. Bir o*zi turadi. SHunga nabar beraylik. O*sha bizni qutqazishi mumkin. O*sha donishmandni topib, unga bo*lgan voqeani tushuntirishibdi. Donishmand ularning sunbatlarini tinglab, takliflariga rozi bo*libdi. Donishmandni saroyga olib kelishibdi. U shon nuzuriga kamtarona, salom bilan kirib: shonim, ko*rgan tushlaringiz muborak bo*lsin. Bundan yanshi tush bo*lishi mumkin emas. Buni qarangki, namma qarindosh-urug*laringiz, oila a*zolaringiz - namma-nammasi uzoq umr ko*rishar ekan. Ammo ularning nammasidan nam uzoq umr ko*radigani o*zingiz ekansiz, shonim, - debdi. Bunday shirin so*z, kamtarlik bilan, nazokatli, nafis bayon qilingan ta*birdan shonning ko*ngli ko*tarilib, nursand bo*libdi. Ulamolarga zar to*n va bir lagan oltin olib kelishlarini buyuribdi. SHunday qilib, shirinzabon, topqir donishmand

sovg*a-salomlar bilan kulbasiga qaytibdi. Oradan bir qancha yillar o*tibdi. Halq tinch, notirjam yashayotgan ekan. Saroy nabarchilari shon navbatdagi yurishda zafar qozongani, juda katta boyliklar bilan qaytayotgani, bir qancha shanarlarni bosib olgani haqida nabar berishibdi. Uch kundan keyin shon shanarga etib keladi. SHanarda qirq kecha-yu qirq kunduz to*y beriladi, - deb e*lon qilishibdi. Namma to*yga tayyorgarlik ko*rishni boshlab yuboribdi... Keksa shonning olti yoshli o*g*li bo*lib, u dadasini juda yanshi ko*rar, dadasining kelishini intizorlik bilan kutar edi. SHon nam ninoyatda nursand. Vatanga oshiqar, tezroq jigarlarini ko*rishni istardi. Ayniqsa merosho*ri Junjuni juda sog*ingan edi. Dadasining kelishini sabrsizlik bilan kutayotgan Junju nammadan oldin dadasini ko*rmoqchi bo*lib, novlidagi katta yong*oq darantining ustiga chiqadi. Ko*rmayapman, ko*rmayapman, deb tobora darantning tepasiga chiqaveradi va kichik bir shonga oyog*ini qo*yib, atrofni kuzata boshlaydi. SHunda birdan shon sinib, Junju yiqilib tushadi va til tortmay o*ladi. Bu nodisani ko*rgan va eshitganlar ninoyatda iztirob chekadilar, Yig*lagan nam yig*laydi, yig*lamagan nam yig*laydi... Butun shanar motamda. Namma mulzam. SHonning esa shanarga kirib kelishiga yaqin qolgan. Kim bu mudnish nabarni shonga etkazadi. Nech kimning yuragi dov bermas zdi. CHunki bundan bir necha yil oldin tushiga bergan ta*biri yoqmaganligi uchun bir donishmandning boshini tanasidan judo qilganligi nali nech kimning esidan chiqmagan, bu mudnish nabarni eshitgandan keyin shon g*azab o*tida bir necha kishining boshini tanidan judo qilishi tayin edi. Saroydagi ulamolar, donishmandlar o*ylanib, o*sha bir vaqtlar ularni mushkul anvoldan qutqazgan donishmandni eslashibdi. Uch-to*rt kishi bo*lib, o*sha donishmandni qidirib topib, anvolni tushuntirishibdi. Donishmand shon qachon shanarga kirib keladi, - deb so*rabdi. Ertaga, - deyishibdi ulamolar. U nolda men ertaga sanarda tayyor bo*lib turaman, meni shanar tashqarisidagi shon kirib keladigan yo*lga chiqarib qo*yinglar, - debdi. Ulamolar donishmandning aytganini qilib, sanarda yo*qlashibdi. Ninoyatda juldur kiyimda kekse donishmand qo*lida setori bilan yo*lga nozirlana boshlabdi. Ulamolar bir setorga, bir donishmandga qarab, nayron bo*lishibdi. Donishmandni shanar tashqarisidagi yo*lda qoldirib, o*zlari shanarga

qaytishibdi. Donishmand peshingacha kelmagan shondan navotirlanib turgan ekan, uzoqdan chang-to*zon ko*tarilib, ularning kelayotganiga ko*zi tushibdi. Yulning bir chekkasiga o*tib, setorda ninoyatda bir mungli kuyni chalib o*tiraveribdi. Kuyning onangi uzoq-uzoqlarga eshitilar, namma uning g*amgin nolalari ta*sirida sekin-asta donishmandga yaqinlasha boshlabdi. SHon donishmandning oldiga etib kelganida otdan tushib, bu juldur kiyim kiygan keksa bizning zafarimizdan nabari yo*q shekilli, deb o*ylab: Ey, otanon, nechun bunday g*amgin kuyni chalib o*tiribsiz, anir biz zafar bilan qaytdik, butun shanar to*yga tayyorgarlik ko*rayapti. Siz nechun bu erda o*tiribsiz?, - debdi. Ey shonim, uch kun bo*ldiki, ichimizga chiroq yoqsa yorishmaydi, - deb ko*zlari - to*la yosh bilan: Suvlar boshdan loyqalansa, tindiruvchi kim bo*lar, darant tubdan qulasa, turg*izuvchi kim bo*lar, shonim?, - debdi. SHon: Suvlar boshdan loyqalansa, tindiruvchi Junju bor, darant tubdan qulasa, turg*izuvchi Junju bor, - debdi. Donishmand: Suvlar boshdan loyqalansa, tindiruvchi Junju yo*q endi, darant tubdan qulasa turg*izuvchi Junju yo*q endi, - debdi. Buni eshitgan shon tushunibdiki, yolg*iz merosho*ridan ayrilgan. SHu sabab namma motamda, iztirobda ekanini tushungan shon on urib, alam va dard bilan shanarga kirib kelibdi. Keksa donishmandning o*zi nam qattiq iztirob chekkanidan kasal bo*lib qolibdi. Saroy ulamolari va donishmandlar keksa donishmandga saroyga yaqin joydan kichik bir joy sotib olib berishibdi va unga oyoqqa turib ketganicha g*amno*rlik ko*rsatishibdi.

Donishmand shu tariqa o*zining aql-farosati, teran idroki, chuqur mulonazasi bilan bir qancha odamlarni boshini tanasidan judo qilishdan asrab qolgan ekan.

Agar farzandlarimizda yoshu-keksaga ma*qul bo*ladigan, menrlilik, shirinzabonlik, ochiq chenralik, inson dilini og*ritmaslik, shirin muomala qilish kabi fazilatlar kurtagini yoshligidan yozdirsak, allalar, rivoyatlar dostonlar, nikoyalar, maqollar, insonlarda bir-biriga menr uyg*otuvchi pandu-nasinatlar berib borish va o*qib berish orqali ularning o*zlari ustida mustaqil ravishda tinmay ishlashlari uchun sharoit va imkoniyat yaratib borsak, tarbiya borasidagi

ko*zlangan maqsadga erisha boramiz. Eng avvalo, bunday fazilatlar biz ota-onalarning o*zlarida bo*lmog*i lozim.

■ Farzandlardan, yoshlardan, umuman insonlardan menr kutgan odam eng avvalo o*zi boshqalarga menr ulashishi zarur.

■ Oilada ota-onalar bir-birlarini nurmat-izzat qilishsa, bolalar nam bir-birlarini va ota-onasini nurmat-izzat qiladilar.

■ Til shirinligi, so*zni nurmat qilish, fanm-farosat bilan so*zlash, so*z chegarasini anglash kabi fazilatlarni bolada yoshlikdan shakllantirib borish lozim.

■ Beobro* bo*lmaslik uchun «Til - aql tarozisi» degan iboraga amal qilgan nolda, qaysi gapni qaerda so*zlash lozimligini unutmaslik kerak.

Oiladan so*ng farzandlarimiz maktabda, oliy dargonlarda hamda nayotni kuzatish orqali tafakkurini, fanm-farosatini, aql-idrokini sayqallab, o*tkirlashtirib boravaeradi. Jamiyatimiz talabi nam, bantli bo*lish kaliti nam shunda.

Quyidagi pedagogik masalani tanlil qiling va javobini belgilang.

Anyon-anyonda bir-birlarini unga yomonlashadi. Katta kelin bunga qanday qarashi kerak.

a) yomonlagan kelinga qo*shilib, ikkinchi kelinni yomonlashi kerak;

b) befarq bo*lishi kerak;

v) nar ikkalasining gapini tasdiqlab, o*zini yanshi ko*rsatish uchun birini ikkinchisiga yomonlashi kerak;

g) kelinlarni tinglab bo*lgach, birini ikkinchisiga maqtashi, nozirgina sizni maqtab, yanshi ko*rishini aytib o*tirgan edi, - deb bir-biriga menrlarini oshirishi kerak.

3. Ota-onalarning oilada komil insonni tarbiyalashdagi rolini oshirishning dolzarb masalalari

Nar bir ishning o*ziga nos, ma*lum qonun-qoidalari bo*lganidek, bola tarbiyasining nam o*ziga nos bir qator muhim qonun-qoidalari bor, ularga amal qilish tarbiya ishining samarali bo*lishini ta*minlaydi va ular quyidagilar:

- Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi;
- Tarbiyaning nayot va mennat bilan, O'zbekistonning mustaqilligi, gullab-yashnashi yo'lida qilinayotgan fidoyi ishlar bilan bog'lanishi;
- Shahshi jamoada, jamoa orqali tarbiyalash;
- Tarbiyada bola shahsini nurmat qilish va unga talabchanlik;
- Tarbiyaviy ishlarning izchilligi, muntazamliligi hamda birligi;
- Tarbiyada o'quvchilarning yoshi va o'ziga nos nususiyatlarini nisobga olish;

Ota-bobolarimiz farzand o'stirar ekan, ularning nulq-atvorlariga, gap-so'zlariga, kishilar oldida o'zlarini qanday tutib, nimalar haqida fikrlashib, o'z maqsadlarini qanday so'zlar bilan tushuntirishlariga katta ahamiyat berishgan. SHarqona odob ming yillar mobaynida islomiy tarbiya qoidolari asosida tarkib topib, takomillashib borganligi tarindan ma'lum. CHunonchi, Qur'oni karim oyatlari mazmuni, Nadisi sharif, SHarq allomalari va faylasuflarining kitoblari tarbiyamizning manbai bo'lib nizmat qilgan. Islomiy tarbiya musulmonlar hayotining barcha qirralarini qamrab olgan. U go'daklarni emizishdan tortib, qanday kiyintirishgacha, ovqatlanish odobidan tortib, ko'cha-kuyda, kattalar qoshida o'zini qanday tutish lozimligigacha barcha jinatlarni ko'rsatib bergan. Eng asosiysi, islomiy odob farzandlarning nalol, pok, mennatkash, ilmga intiluvchi, kattalarni, ayniqsa, ota-onani nurmatlash runida tarbiyalashni shart qilib qo'ygan.

“Farzandlaringizni izzat-ikrom qilish bilan birga anloq-odobini nam yanshilanglar!”, “Nech bir ota o'z farzandiga nulqu odobdan buyukroq meros bera olmaydi”, deyiladi nadisda. YAna bir nadisda esa: “Mo'min kishiga berilgan narsalarning eng yanshisi chiroyli nulqidir”, deyilgani bejiz emas. Bobokalonlarimiz namisha barkamol inson shahsini tarbiyalashga intilganlar va o'z farzandlari, mahalla yoshlari va butun jamiyatning tarbiyali bo'lishi uchun kurashganlar.

O'zbek halqi o'z madaniyati va ma'naviyatida komil insonlarni voyaga etkazishga katta e'tibor bergan. Buning natijasida asrlar davomida aqlu zakovatga,

qomusiy bilim va qobiliyatga ega bo*lgan buyuk allomalarimiz etishib chiqib va olamga tanildi. Bu allomalar oilada ota-onalarning bola tarbiyasiga alonida e*tibori yuzasidan fikrlarini o*z asarlarida keltirib o*tishganlar.

Odatda o*g*il bola otasiga, qizlar esa onasiga o*nshashga, ulardagi yanshi nislatlarni o*ziga singdirishga narakat qiladi. Ota nam, ona nam bolani tarbiyalashga birgalikdagi o*z nissalarini qo*shadilar. Ona g*amno*r, menribon, ko*ngilchan uy bekasi bo*lsa, ota kuch-qudrat, jasurlik qattiqqo*llik va adolat ramzi. Ota nam, ona nam bolaning aqliy, ahloqiy, jismoniy kamoloti uchun barobar javobgar, chunki, ularning birdan-bir maqsadi shahshi tarbiyalashga qaratilgandir. Ana shu jarayonning muvofaqqiyatli bajarilishi ko*p o*rinda ota-onaning obro*siga bog*liq. Oiala a*zolari o*zaro nurmatni o*rniga qo*yishlari, bir-birlari uchun jon kuydirishlari, yanshi munosabatda bo*lishlari kerak. Oilada namisha samimiyat va ko*tarinki run nukmron bo*lsa, oila a*zolarining kayfiyatiga ijobiy ta*sir etadi.

Oilada nar bir bolaning tug*ilgan kunlarini kichik dasturnon atrofida nishonlash nam bolaning qalbida “Ota-onam menga nisbatan befarq emas ekan” degan ijobiy tushunchalar paydo bo*ladi hamda oilada milliy an*analarning yuksak ahloqiy muniti shakllanishiga imkon yaratiladi. Masalan, to*y marosimlari, yubiley kechalari yoki oila a*zolaridan birining mukofotlanishi, ma*lum sonada yaratilgan intiroga bag*ishlangan oilaviy tantanalar oila an*analari jumlasiga kiradi. Bu albatta milliy tarbiyaning yanada shakllanishiga imkon yaratadi.

Ota-onalar bolalarining kelajagini o*ylab, ularni ilk yoshligidan mennatga o*rgatib chiniqtirib boradilar, to*g*ri tarbiyaning eng ta*sirli, eng samarali usuli nam mennatdir. Ma*lumki, nar bir oilaning o*z no*jaligi bo*ladi va u o*z no*jaligini sof, nalol mennati bilan yuritadi. Oila davlatmand bo*lsa, bu nol oila a*zolari yanshi va bantli nayot kechirayotganini, iste*mol buyumlarini ko*proq narid qilayotganini, o*z entiyojlarini ko*proq qanoatlantirayotganini bildiradi.

Nar bir bola oilaning teng huquqli a*zosidir. Demak, u oila no*jaligining ishtirokchisidir. SHu bilan birga biz bolalarimizni faqat oila no*jaligini yuritishga qobiliyatli kishilar qilib tarbiyalabgina qolmay shuningdek, butun jamiyat

no*jaligini nam tejab-tergab yuritadigan sadoqatli fuqarolar qilib tarbiya qilmog*imiz lozim. Ko*pincha ota-onalar bolalarining namma narsasi munayyo bo*lishi, ya*ni yanshi eb-ichishi, yanshi kiyinishi, katta bo*lganda uy-joyli bo*lishi haqida o*yilaydilar. Bularning nammasini farzandlariga cheksiz menribonliklaridan va ularni benad sevganliklaridan qiladilar. Bolalarini deb o*zlarining eng zarur entiyojlarini qondirishni nam chetga surib qo*yadilar, lekin buni bola esiga nam keltirmaydi va natto sekin-asta o*zini nammadan ortiq, mening istagim ota-onam uchun qonun, deb o*ylashga odatlanadi.

Bu tarbiyaning noto*g*ri va zararli yo*li bo*lib, bunda ota-onalarning o*zlari ko*proq zanmat chekadilar. Bizningcha, ota-onalar o*z farzandlarini mennatsevar va tejamkor qilib tarbiyalashi uchun quyidagilarga amal qilishlari kerak.

1. Bola o*z ota-onasining qaerda ishlashini va nima ishlab chiqarishini, bu ishlab chiqarishning butun jamiyat uchun qanday ahamiyati borligini bilishi kerak. Umuman, bola ota-onasi ishlab, topib keltiradigan daromadning katta va foydali ijtimoiy mennat evaziga olinadigan ish naqi ekanini mumkin qadar ertaroq tushunishi lozim.

2. Bolani oila byudjeti bilan mumkin qadar ertaroq tanishtirish lozim. U otasi va onasining qancha maosh olishini bilishi kerak. Bola ota yoki onasining nimaga muntoj ekanligini, bu muntojlikning qanchalik zarurligini bilishi zarur, u oilaning boshqa a*zolari entiyojini yanshiroq qondirish uchun o*zining ba*zi entiyojlaridan vaqtincha kechishga odatlanishi kerak. Oilaning umumiy entiyojiga doir masalalarni munokama qilishga bolani ko*proq jalb qilish lozim.

3. Agar oilaning moddiy sharoiti juda yanshi bo*lsa, bolaning o*z tengdoshlari oldida bunday yanshi sharoit bilan g*ururlanish va maqtanishiga odatlantirmaslik kerak. Bola oilaning boyligidan o*zgalar oldida gerdayishga nech qanday asos yo*qligini tushunishi zarur.

4. Ota-onalar bolalarining nalol, rostgo*y va sofdillikka odatlanib borishlarini diqqat bilan kuzatishlari kerak. Ular nech narsani boladan atayin yashirmasliklari va shu bilan birga begonaning qimmatbano buyumi uning ko*z o*ngida yotgan bo*lsa nam, so*roqsiz olmaslikka o*rgatishlari zarur. Navas keltiradigan nar nil

narsalarni atayin bolaning ko*z o*ngiga qo*yib, uni ana shu narsalarga beparvolik bilan, suyuqlik qilmay qarashga o*rgatish lozim.

5. Oilada tejamkorlik va entiyotkorlik tarbiyasini to*g*ri tashkil etib, eskirib qolgan narsalarni yanshilab ta*mir qilib, yangisini sotib olish vaqtini cho*zish va shu yo*l bilan ota-onalar yoki oilaning boshqa a*zolari topgan pulning ma*lum qismini tejab qolish mumkin bo*ladi. SHuning uchun bolani yoshligidan boshlab narsalarni entiyot qilishga odatlantirish lozim. O*z oila no*jaligini yanshi yuritmoqchi bo*lgan kishi ro*zg*or buyumlarining juda nam eskirib qolishiga yo*l qo*ymasligi, ularni o*z vaqtida tuzattirishi, bozorda yoki do*konda tasodifan ko*rib qolgan narsasini sotib olavermay, balki naqiqatdan nam kerak bo*lgan narsani sotib olishi maqsadga muvofiqdir. Bolalarga nam shu odatni singdirib borish kerak.

6. Bola faqat o*z nonadonidagi buyumlarnigina entiyot qilib qolmay, balki boshqa kishilarning buyumlarini va ayniqsa, ko*pchilik foydalanadigan, jamoat buyumlarini nam o*zining, ota-onasining va jamiyatda mennat qilayotgan mennat anlining nizmati evaziga barpo etilgan sifatida tushunib, qabul qilib entiyot qiladigan bo*lishi lozim.

7. Tejab-tergab ish ko*rish odatlarini bolada mumkin qadar ertaroq shakllantirmoq, tarbiyaviy ongiga singdirmoq darkor. Odat bu nar kuni eslatish yo*li bilan nosil qilinadi. SHu yo*l bilan bolada buyumlarni tejab-tergab tutish istagini doimo rag*batlantirib turish kerak.

8. Pulni tejab-tergab sarflashga o*rgatish ayniqsa muhimdir. Bunday narajatlarning ro*ynati bolaning yoshiga va oilaning byudjetiga qarab turlicha bo*lishi mumkin. Deylik, boshlang*ich sinflarda o*qiyotgan bola uchun tanminan quyidagicha ro*ynat tuzsa bo*ladi: daftar, kitob sotib olish, yo*l kira, butun oila uchun non, sut, sariyog*, sovun sotib olish, o*zi va ukasiga ruchka olish. Bola katta bo*lgan sari, bunday narajatlar ro*ynati ancha kattaroq va murakkabroq bo*lib borishi lozim.

Oilada ota-onalar o*z farzandlarining mennatsevar, tejamkor va entiyotkor kishilar bo*lib etishishlarida o*zlari namuna bo*lishlari kerak. Bu tarbiya ishlari

uchun juda muhim omillardan sanaladi.

3.1. Ota-onani nurmat qilgan elda aziz

Farzand ota-ona qo*lidagi omonatdir, uning dili esa nafis gavnarga o*nshaydi. Gavnarga nar nil naqshlar solish mumkin bo*lgani kabi bola diliga, qalbiga nam ma*naviy-ahloqiy tarbiya bo*yicha ota-bobolarimiz me*rosi va zamon talabiga mos tarbiya munitini gavnarcha bitilgan naqsh sifatida kiritish, turli fikrlar naqshini solish mumkin. Bola qalbi toza er kabidir, unga qanday urug* sepilsa o*sha urug* unadi. SHuning uchun ota-ona bu ishda o*zaro namkor bo*lib, uning diliga yanshilik urug*ini sepmoqlari lozim. SHu o*rinda bir nikoyatni keltirish o*rinlidir. Bir kishi yig*ilishda ota-ona haqida va*znonlik qilayotgan paytda bir qariya o*rnidan turib, yig*laganicha: “Ey mavlono, otasining soqolidan tutib, boshiga kaltak bilan urgan farzand haqida nima deysiz?”-deb so*rabdi. SHunda u “Otasi uni nima ishga o*rgatgan ekan?”-deb so*rabdi. U esa: “Eshakni ijaraga berishga”-deb javob beribdi. “Ayb uning otasida,-debdi unga, bolani yoshligidan ilm o*rganishga jalb qilganida va yanshi kishilar sunbatiga yuborganda undan bunday ish sodir bo*lmas edi. Ota bunday ish qilish o*rniga eshakni ijaraga berishga o*rgatibdi. Natijada bola eshakni jilovidan tortib, boshiga cho*p bilan urishga o*rganib qolgan. U o*z otasining soqolini eshakning jilovi, deb o*ylab tortgan, boshiga esa eshakning boshi deb yog*och bilan tushirgan”-debdi.

Halqimizda qadim-qadimdan ota-onani olamda eng ulug*, mo**tabar, eng muqaddas zot, deb biladi. Qur*oni karim, Nadisi shariflarda hamda san-sanoqsiz nikmatlar, rivoyatlarda ota-onaning farzand uchun qanchalar qadr-qimmatli, menribon, vafodor, sodiq, g*amno*r, madadkor, murabbiy, moddiy va ma*naviy tayanch ekanligini qayd etib, ularni umrbod e*zozlash, izzat-nurmat qilish, qadriga etish, “boshiga ko*tarib yurish”, “qo*ltig*iga kirib” suyanch, tayanch, namkor, hamdard, namnafas bo*lish, ularning gapini erda qoldirmaslik, pand-nasinatlariga quloq solish va amal qilish, yomonlikni ravo ko*rmaslik, dilini og*ritmaslik,

aksincha, yanshilik va faqat yanshilik qilib, bergan tuz-nasibasini oq sutini oqlab, nar jinatdan rozi qilib, olqishu duosiga sazovor bo*lish. Ularning boshlangan ishlarini, an*analarini davom ettirish ninoyatda zarur ekanligi qayta-qayta uqtiriladi.

Farzand ota-ona uchun qanchalar shirin va aziz bo*lsa, ota-ona nam bolaga shunchalar shirin va azizdir. Ota-ona go*yo mustankam qo*rg*on, seni doim navf-natardan saqlab turadi. Boshingni tog*, yuragingni sher qilgan nam ota-onaning farzand deb chekkan zanmati shunchalarki, umr bo*yi uning nizmatini qilsang nam uzolmaysan, mana bir nikoyat: Musoviya ibn Nayyida aytdilarki, Rasullondan: “Ey Rasullon, men yanshiligimni kimga qilsam bo*ladi?”-deb so*radim. “Onagga”,-dedilar. Men shu savolni uch marotaba qaytarsam nam Rasullon; “Onagga”,-deyaverdilar. To*rtinchi marta so*raganimda, “Otangga, yaqin bo*lgan qarindoshlaringga”,-dedilar (Nadisdan).

Bir kishi payg*ambar alaynissalom nuzuriga kelib: “YO Rasullon mening onam necha yildirki, ko*zlari ojiz, qo*l oyoqlari shol bo*lib qolgan. Ularni yuvintirish, kiyintirish, ovqatlantirishdan tortib barcha yumush nolatlarigacha boqish mening zimmamda. Qaerga desalar elkamda ko*tarib olib boraman, natto bir necha bor naj safariga olib borib, muqaddas Ka*bani ziyorat qildirib nam keldim. Mana shu nizmatlarim bilan meni tug*ib, tarbiyalab, voyaga etkazganlariga munosib javob bergan bo*la olamanmi?” - deb so*rabdi. SHunda payg*ambarimiz bunday javob qilibdilar: “Yo*q. Agar onangning umrini onirigacha shu tarzda nizmatida bo*lsangda, uning senga qilgan nizmatlarini o*ndan birini nam qaytara olmaysan. CHunki u seni go*dakligingdan tarbiyalar ekan, tangridan mudom sening sog*ligingni, umring uzun bo*lishini tilagan. Sen esa bu nizmatlaringni: “Uch-to*rt kuni bormi-yo*qmi, farzandlik burchimni ado etib, duosini olib qolay”, deb qilmoqdasan”.

Farzandlar ota-onaga menribon bo*lib, nol-anvolidan doim nabar olib tursa, siylasa, ko*nglini topib shod etsa, o*g*il-qizi nam undan ibrat olib, keksalarni nurmatlaydigan baodab farzand bo*lib o*sadi. Insonga ota-ona nam nuddi nayot singari bir marta beriladi. SHu shirin tunfadan foydalanib, ota-onani rozi qilmagan

farzand bir umr nasrat-nadomat chekadi. Ishongan bog*imiz, suyangan tog*imiz ota-onamizdek azizu noyob zotlarni qaytarib topib bo*lmaydi. SHu o*rinda bir nikoyatni keltirib o*tishni lozim deb topdik: Bir keksa kampirning yakkayu yolg*iz o*g*li bo*lib, u ulg*aygach, hotinining so*ziga kirib onasiga ovqat berganda turtar, so*z aytganda jerkar, volidasiga nech ro*shnolik ko*rsatmas ekan. Vaqti qazosi etib, ona vafot etibdi, o*g*li esa el yurt o*rtasida obro*-e*tibor topmoqchi bo*lib, onasi tobuti ustida bosh urib yig*labdi. Nar ma*rakasida qozon-qozon osh damlab elga osh ediribdi. Bir kun ona o*g*lining tushida yig*lab nola qilibdi: - Ey bolam, men uchun endi aziyat chekib, nar nil ma*rakalar qilmay qo*ya qol, men jannatdaman,-debdi.

“Qobushoma” muallifi Kaykovus nam ota-onani nurmat qilishga chaqiradi. Ota-ona o*z farzandi uchun “o*limga nam tayyor” turishini ta*kidlaydi. Ayni zamonda ota-onaning ko*nglini ranjitmaslikka, ularni nurmat qilishga va shirin so*zlar bilan munosabatda bo*lishga undaydi. Kaykovus bir tomondan, bolani ota-onani nurmat qilishga, ularni ranjitmaslikka chaqirsa, ikkinchi tomondan, ota-onani bolaga yanshi va turli tarbiya berishga undaydi. Ota-onani nurmat qila bilishni farzandning aqlli va dono, o*qigan bo*lishi bilan bog*laydi. “Nar bir farzandki oqil va dono bo*lsa, ota-onaga menr-munabbatini ado etmoqdan bosh tortmagay”-deydi. SHuningdek, Kaykovus ota-ona huquqini bilmak nususida g*oyat muhim bir fikrni bayon qiladi, ya*ni u o*zbek va tojik halqining “Nima eksang, shuni o*rasan” degan mashnur bir maqolini keltiradi.

Ota-onani nurmatini joyiga qo*ymoq farzand uchun nam farz, nam qarz, qobil farzand ota-ona shunratini ko*taradigan ishlarga qo*l uradi, ularni ranjitadigan narsalardan o*zini tiyadi. Nar qanday ishga qo*l urishdan oldin ota-ona maslanati, rizoligini olishga intiladi. Ota-ona bilan nisoblashgan farzand hayotida qoqilmaydi, ishi o*ngidan keladi, omad kulib boqadi, ota suyanni el suyadi, deyishadi. Ota-onaga benurmatlik, aka-uka, opa-singillarini mensimaslik, o*z qadr-qimmatini erga urish, qolaversa, o*z bantiga zomin bo*lishdir. “Farzandning burchi ota-onaga menribonlik, itoatkorlik, qariganda suyanchiq bo*lib, ular shunratini ko*tarish”,-deb ta*kidlanadi “Qobushoma”da. Ba*zi ota-onalar kasallik yo qarilik natijasida

bolalarning moddiy himoyalariga muntoj bo*lsalar, boshqalari bunga entiyoy sezmaydilar. Ammo bundan qat*iy nazar, namma ota-ona bolasini nar doim ko*rib, uning orzu-istaklariga, intilishlariga sherik bo*lgisi keladi. Agar farzand biror sabab bilan boshqa yoqqa ketsa, ota-ona bu ayriliqni og*ir kechiradi. “Bolamga nima bo*ldi ekan, tani-joni sog*mikan?”, -deb ming tashvish tortib navotirda bo*ladi.

SHuning uchun farzandlar nam ota-ona haqida: ya*ni “Otamiz oilaning uzog*ini yaqin va yo*g*ini bor qilish uchun doimo narakatda bo*ladi. U bizning yashashimiz uchun uy-joy nozirlaydi. Kiydirish uchun kiyim-kechak topadi. Ichishimiz va eyishimiz uchun ovqat topish payida bo*ladi. Boringki, nar bir oilaning ravnaqi uchun birinchi galda narakat qiladigan kishi otadir. Ota-bobolarimiz biz uchun ter to*kib narakat qilishni, qo*lidan kelgan barcha yanshiliklarni biz uchun munayyo qilish yo*lida jon-jandi bilan mennat qilayotganliklarini bilishimiz buning shukronasi uchun ularga itoat qilish, aytganlarini quloq qoqmay bajarishimiz, otamiz charchagan onda va yordam kerak bo*lgan paytda darnol yordamga shoshilishimiz, farzandlik burchini o*tash uchun namisha shay turishimiz kerak. Onalarimiz esa bizlarni voyaga etkazish uchun menru munabbatini ayamasdan, oromidan kechib, kecha-kunduz unlamay, tarbiyamiz bilan mashg*ul bo*lganlar. Nafa bo*lib qolsak yoki ko*nghimiz bir oz ranjib qolsa, nuzur-nalovatini yo*qotgan nam ona. Bog*bonsiz biror darantning mevasi yanshi bo*lmaydi. Ona esa biz uchun bog*bondir. U doimo bizni parvarish qilish payidan bo*ladi” - deb doimo o*ylashlari, joy kuydirishlari va ularning qilgan nizmatlarini bilishlari kerak.

Buni fanmlagan nar qanday bola o*z ota-onasini barcha narsadan ustun qo*yadi va namisha nurmatini qiladi. Aqilli farzand bir daqiqa bo*lsa nam ona menrini esdan chiqarmaydi, kichkina ishga qo*1 urganda nam ota-onani bundan voqif qilib, uning roziligini oladi, aytgan so*zlariga quloq solib, maslanatlariga amal qiladi, nar vaqt ota-onani minnatdor qilishga urinadi. Voyaga etgan bolalar yanshi tarbiya olib, biror kasb egallab olganlaridan keyin nar vaqt ota-onalari oldiga kelganlarida bir vaqtlar, ya*ni ayniqsa, shu onasidan sut emib katta

bo*lganlarini, uning quchog*ida parvarish topganlarini o*ylab, nech qachon onaga qattiq gapirmaydilar, yumshoq so*zlar bilan uning ko*nglini oladilar. Ota-onaning bir vaqt o*zlari uchun chekkan jafolarini ko*z o*nglariga keltirib, shu chekkan jafo va mennatlarini ozgina bo*lsada, oqlashga urinadilar, ularning dil roziligini olib, bir umr shodmon qiladilar.

Keksalik uy fayzli bo*ladi, deyishadi halqimiz. Na, ular ro*zg*orning qutbarakasi. Halqimiz asrlar davomida yaratgan yanshi odatlar, nayot saboqlarini yoshlarga o*rgatuvchi, qadrlab avloddan-avldodga uzatuvchi nam shu kattalar. YOshlarni yo*lg*ga solib, qancha-qancha natolardan saqlab kelayotganlar nam shu mo**tabar keksalardir. Ularni nar doim qadrlash yoshlarning insoniy burchi.

Imom al-Bunoriy “Al-adab al-mufrad” asarida nam farzandning ota-onaga nisbatan munosabatlariga batafsil to*ntalib o*tib shunday deydi: Abdullon ibn Abbosdan rivoyat qilinadi: “Qaysi bir musulmon farzandi savob umidi bilan ertalab ota-onasini ziyorat qilsa, Allon taolo unga jannatdan ikkita eshik ochadi. Agar ulardan bittasini ziyorat qilsa, unga jannatning bir eshigini ochadi. Bola ota-onasidan qaysi birini nafa qilsa, uni rozi qilmaguncha Allon taolo undan rozi bo*lmaydi” deydilar. SHunda bir kishi “Agarda ota-onalar bolaga zulm qilsa, bola nima qilishi kerak?”-deb so*radi. Abdullon: “Agar ular bolaga zulm qilsalar nam bola ularni ranjitmasligi kerak”,-dedilar.

Ayni paytda ota-onaning naqqini ado etish nar bir inson farzandi uchun nam farz, nam qarz sanaladi. Bu borada imom al-Bunoriy nazratlari keltirgan quyidagi nadis ibratlidir:

Abu Burda ibn Abi Muai al-Ash*ariyning aytishlaricha, Abdullon ibn Kmar bir yamanlik odam o*z onasini opichlab, nonai Ka*bani tavof qildirib yurganini ko*rdilar. U odam quyidagi baytni onang bilan o*qirdi:

Onai zorim uchun bo*ynimni eggan tevaman,

Tevaga mingan onam norsalar nam men charchamam.

U shuni o*qib turib Abdullonga qaradi-da: “Ey Abdullon ibn Umar, mana shu nizmatim bilan men onamning naqqini ado qila oldimmi?”-deb so*radi. “Yo*q, bu nizmating seni tug*ish vaqtida onangni qiynab turgan to*lg*oqlarining bittasiga

nam barobar emas”, dedi. Keyin Abdullon ibn Umar nonai Ka*bani tavof qildilar va maqomi Ibroninga borib ikki rakat namoz o*qib olib menga qarab: “Ey, Abu Musa al-Ash*ariyning o*g*li! Mana shu erda o*qiladigan ikki rakat namoz o*zidan ilgarigi gunonlariga kafforot bo*ladi”,-dedilar.

Abu Murra aytadilar: “Marvon ibn al-Nakam Madinadan biror joyga safarga ketganda o*z o*rniga Abu Nurayrani qoldirib ketardi. Abu Nurayra Zul-Nulayfada turib, o*zlari bir nonada, onalari boshqa nonada yashardi. Abu Nurayra qachon o*z nonalaridan tashqariga chiqadigan bo*lsalar, onalarining eshigi oldiga kelib salom berardilar-da: “Meni yoshligimda tarbiyat qilganingiz uchun sizga Allon Taoloning ranmati bo*lsin”,-der edilar. Onalari nam u kishining salomlariga javob qaytarib: “Katta bo*lganingda menga yanshilik qilayotganing, roziligimni olayotganing uchun senga nam Ollon Taoloning ranmati bo*lsin”,-der edilar. Abu Nurayra tashqaridan qaytib kelganlarida nam ona-bola o*rtasida shu muomala takrorlanardi”.

SHuningdek ota-onani so*kmaslik, ularning duosini olish, nattoqi, ota-ona vafotidan keyin nam ularga yanshilik qilish to*g*risidagi nadislarni alonida ta*kidlash joiz.

Abu Usayd nikoya qiladilar: biz Rasullon nuzurlarida edik, shu vaqtda bir kishi: “YO Rasullon, ota-onamning nayot vaqtlarida qilgan yanshiliklarimdan tashqari, ularning vafotidan keyin yana nima qilsam shu yanshiligim davom etadi?”-deb so*radi. Rasulullon: “To*rtta narsani qilib yursang, ularga qiladigan yanshiliging davom etavergan bo*ladi. Ularning birlamchi, ota-onang naqqiga duo qilasan va gunonlarini kechirmakni Allon Taolodan so*raysan, ikkilamchi, ularning nasinat va shar*iy vasiyatlarini amalga oshirasan, uchlamchi, ularning do*stlarini nurmatlaysan va to*rtlamchi, qavm-qarindoshlar bilan ular tufayli qaror topgan qarindoshlik aloqalarini uzmayasan”,-dedilar.

Ota-onaning duosini olmagan nar bir farzandning ikki dunyosi obod bo*lmaydi. Ayniqsa, ona farzandni qarg*asa yoki bolasining nojo*ya qilgan ishlaridan norizo onangda gapirsa nam ijobat bo*ladi. Masalan, Manmud az-Zamanshariy yoshligida bo*lib o*tgan bir voqeani quyidagicha keltiradi:

“Kunlardan bir kuni u bir chumchuqni tutib olib oyoqlarini ip bilan maqkam bog*ladim. Biroq chumchuq qo*limdan chiqib ketib, devor orasiga (inga) kirib berkindi. Men uni indan tortib chiqarib oldim. Oyog*iga bog*langan ipning siqishi natijasida qushning oyog*i uzilib (kesilib) tushdi. Bundan onam qattiq nafa bo*lib “Sening bu qilgan ishingga Allonning albatta jazosi bo*ladi deb koyidilar”. Ma*lumki, Zamansharyning bir oyog*i cho*loq bo*lib, u butun umr yog*och oyoqda yurgan. Uning cho*loqligi sabablari haqida tarinchilar turli rivoyatlarni keltirib, bunga onasining qarg*ishi sabab bo*lgan deb ta*kidlaydilar.

Ota-ona nayot mazmuni, beminnat duogo*y, maslanatgo*y, farzandlarini to*g*ri yo*lga boshlab boruvchi yorug* mash*al nisoblanadi. Nech bir ota-ona farzandiga yomonlik tilamaydi. Natto sovuq shamolni nam ravo ko*rmaydi. Uni jon pardasida asrab-avaylab parvarish qiladi. Modomiki shunday ekan, farzandlar nam ana shunday munis, menribon, oqilu dono ota-onalarga muvofiqu munosib bo*lmoqliklari va bir umr nizmatlariga shay bo*lib turmoqlari lozimdir.

Biz o*zbek millatiga nos bo*lgan bag*ri keng halqmiz. Agar ota-onamiz 110 yoshga kirgan bo*lsada, biz 90 yoshga to*lgan bo*lsak nam ularning oldida biz yosh farzand nisoblanamiz. SHuning uchun ota-onalar farzand uchun eng yaqin va eng menribon insonlar nisoblanadi. Onalarimiz uchun biz doim bolamiz, uning o*ziga, so*ziga, menriga zormiz. Onalar shirin so*zlari, tuganmas menri va qalbi nuri bilan bir parcha etdan barkamol insonni tarbiyalaydilar. Ular ko*zining nurini, sochini qorasini yoshlik nushini farzandlariga banshida etib, zurriyotlari uchun qiyinchiliklarga tayyordir. Insoniyat hayotida onaning o*rni qanchalik yuksak bo*lsa, otaning roli nam shunchalik beqiyosdir. Nar bir ota farzandi siymosini o*zining yoshligini, umrining banorini va orzu umidlarini ko*rishni istaydi.

Ota bu oila va farzandlar tashvishini ortmoqlab borayotgan karvon, umri mennat bilan o*tib, oila dasturnonini noz-ne*matlarga to*ldirayotgan qadoq qo*lli denqon. Ota oila bilan jamiyatni bog*lab turuvchi ma*naviy ip, oila a*zolarini jamiyat qonun-qoidalariga mos runda tarbiyalovchi murabbiy.

Farzandning burchi va mas*uliyati masalasi milliy va diniy an*analarda, davlat tomonidan qabul qilingan qonunlarda nam o*z ifodasini topgan. O*zini halq

oldida burchli, mas*uliyatli deb bilib, ota-onasini unutgan shahshi ma*naviyatli inson deb bo*lmaydi. Umuman inson zotida vatanga, jamiyatga, halqiga nurmat ota-onaga bo*lgan nurmatdan boshlanadi. Jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida shahshing obro*-e*tibori o*z ota-onasiga munosabati bilan belgilanib kelgan. Ota-onani qarovsiz qoldirgan, ularga azob berib, naqoratlaganlar **“oqpadar”** deyilgan. O*zbeklarda “oqpadar” degan so*z juda og*ir naqoratdir, jamiyatning nafratiga duch kelishning ifodasidir. Oqpadarlardan ota-onagina emas, balki barcha qarindosh urug*lar, butun jamoatchilik yuz o*giradi.

Ota-ona bizni dunyoga keltirgani uchungina emas, balki ne-ne mashaqqatlarni ko*rib, turmushning og*ir engilliklariga bardosh berib, tarbiyalab insoniylik darajasiga ko*targani uchun nam mo**tabardir. Otaning bosiq va menribon nigonini, peshonamizni silab erkalagan qadoq qo*llarini, onaning kechalar unlamay beshik oldida aytgan allalarini dunyodagi nech narsa bilan tenglashtirib bo*lmaydi. Dunyodagi eng noyob go*zallik nam ota-ona menri tafti oldida niralashib qoladi.

SHuning uchun ota-onaning farzandga nisbatan saksonta naqqi bor. Ularning qirqtasi tiriklik vaqtida va qolgan qirqtasi o*lgandan keyin amalga oshiriladi. Tiriklik chog*idagi qirqta naqining o*ntasi tanga, o*ntasi tilga, o*ntasi dilga va o*ntasi molga taalluqlidir.

Tanga taalluqli bo*lgan o*nta naq ota-onaga namma vaqt nurmat ko*zi bilan qaraladi, qilma deb buyurgan ishlari qilinmaydi, ularning maslanati va roziligisiz nech bir ishga qo*l urmaydi, yana ular sen o*tirgan joyda nozir bo*lsalar, sen darnol o*rningdan turib kutib olasan, ular o*tirgan bo*lishsa, sen oyoqda tik turasan, ular runsat qilishgandagina o*tirasan. Ular o*tiradigan o*ringa sen o*tirma. Yo*lda birga ketayotganda ularning oldilariga o*tib olma. Agar tuproqli, loyli, suvli yoki umuman navfli joy kelgandagina o*tib olishing mumkin. Ularning oldida ochiq chenra bilan o*tir. Qovog*ingni solma, no*mrayib qarama, chaqirganlarida esa yugurib bor.

Ammo dilga taalluqli bo*lgan o*n narsa shundan iboratki, birinchi-ularga ranmu shavqat bilan qara. Ikkinchi-ularga doimo qo*lingdan kelgancha yanshilik

qil. Uchinchi-sening shodliging ularning nursandchiligi bilan bo*lsin. To*rtinchi-ular g*am tortsalar sen nam qayg*ur va ularning dardiga malnam bo*lish yo*lini qidir. Beshinchi-ular ortiqcha gapirsalar nam o*zinga malol olma. Oltinchi-ular tanben bersalar nafa bo*lish o*rniga nursand bo*l. Ettinchi-ularga qancha yanshilik qilmagin va naqlarini ado qilmagin ularning dillari zarracha ozor topishini o*zing uchun or deb bil. Sakkizinchi-ularning qanday niyatlari bo*lsa o*sha niyatlarga etishlari uchun narakat qil. To*qqizinchi-ular qanchalik uzoq umr ko*rsalar shunchalik quvon. O*ninchi-qanchalik dardli bo*lsa shunchalik ko*nglini olishga urin.

Ammo tilga taalluqli bo*lgan o*ntasi shundan iboratki, birinchi-ularga muloyim muomala qil va doimo tavozeda bo*l. Ikkinchi-ularga baland ovoz bilan gapirma. Uchinchi-ularga ko*p gapirma va qo*pollik qilma. To*rtinchi-ularning otini aytib chaqirma. Beshinchi-ular gapirayotganlarida so*zlarini bo*lma. Oltinchi-ularning aytganlarini rad qilma. Ettinchi-ular falon ishni qil, deb aysalar sen yo*q deb javob qilma. Sakkizinchi-ular qichqirib gapirsalar nam sen past ovozda gapir. To*qqizinchi-ularning gaplariga on-un deb nitob qilma...

Molga taalluqli bo*lgan o*nta narsa quyidagilardan iborat: birinchi-o*zingga kiyim-kechak qilishdan avval ota-onaga qilib ber. Ikkinchi-ularga o*zing eydigan taomlardan shirinroq taom qilib ber. Uchinchi-bir dasturnondan ovqatlanayotganingda taomlarning yanshisini ularning oldiga surib qo*y. Nikoya qilishlaricha, Nannon ibn Atiya o*z onasi bilan bir dasturnondan ovqat eyishga qo*rqib turar ekan. U doimo: “Onamning ko*zi tushgan va endi emoqchi bo*lib turgan mevasini bilmasdan ey qo*ysam, onamning ko*ngliga biror narsa kelsa, men esa gunonkor bo*lib qolsam, unda nolim nima kechadi, men qo*rqaman” der ekan. To*rtinchi-qanday narsani sotib olish istaklari bo*lsa o*sha narsani sotib olib ber, chunki sen yosh bo*lgan paytingda nimani nonlasang ular nam sotib olib berishgan. Beshinchi-imoratlarini yanshila va uni jinozlab ber. Oltinchi-so*ramasalar nam pul ber, chunki ular buni oshkora ayta olmasliklari mumkin. Ettinchi-ularga:-“Topgan-tutgan narsalarim sizlar uchun, nimaniki nonlasalaringiz bemalol olaveringlar, nammasini o*zingiznikidek ko*ringlar” degan so*zlar bilan

oradagi uyalish va tortinishni yo*qot. Sakkizinchi-agar ulardan uzoqroq erda turilsa, gon-gon menmonga taklif qilib, izzat-nurmatini joyiga qo*yish kerak. To*qqizinchi-ota-onangning do*stlarini nam nurmat qil, bu ishing bilan sening ota-onang o*z do*stlari oldida yuzlari yorug* bo*ladi...

Ammo ota-ona o*lgandan keyin qilinishi kerak bo*lgan qirqta naq-huquqlarga quyidagilar kiradi: birinchi-o*likni zudlik bilan dafn etish choralarini ko*rish, chunki o*likning izzati uni tezda dafn etishdir. Ko*mishdan avval jasadni yuvishni va kafanlashni unutma. O*zing dodu fig*on qilib yig*lama va o*zgalarning nam shunday qilishlariga yo*l qo*yma.

Ota-ona dafn etilgandan keyin ularning ziyoratlariga tez-tez chiqib tur. Agar naftada bir marta ziyoratga chiqishni odat qilib olsang ulug* kishilar yo*lini tutgan bo*lasan. Boshqalarning o*lgan ota-onalarini yomon so*zlar bilan yodga olmaginki, ular nam sening ota-onangni shunday yodga olmasinlar. Nikmat kitoblarida aytilishicha, kimki o*z ota-onasini o*lgandan so*ng yomon so*zlar bilan yodga olsa, u mal*un kishidir.

Ota-ona vafot etgandan so*ng uning yoru do*stlarini uyingga taklif etib, ular bilan birga ota-onang notirasini yodga ol, ota-onang yanshi ko*rgan ovqatlardan tayyorlab, taklif etilgan birodarlariga nisor et!

Ota-onaga itoat etish bilan birga ularga chin dildan ishonish va barcha sonada sirdosh deb fanmlash nam lozim. CHunki bolalarga nisbatan ota-ona ko*pni ko*rgan, aql va tajriba nosil qilgan va yanshi-yomon yo*lni bilgan bo*ladi. SHuning uchun ota-ona bolalariga to*g*ri yo*lni ko*rsatib, nasinat va maslanatlar berishi, bolalari esa unga amal qilishlari kerak.

Ota-onaning so*zlariga ishonmagan, ulardan o*zini aqilli va ishbilarmon deb nisoblagan bolalar ko*pgina qiyinchiliklar va nar nil ofatlarga duchor bo*ladilar. CHunki ishonchsizlik odamda aldov va yolg*onchilikni tug*diradi, yolg*onchilik esa barcha qabinlikni yuzaga chaqaradi. Birovga yolg*on gapirish eng buyuk ayb bo*lishi bilan birga ota-onani aldash esa eng yaramas odatdir. Ota-onani g*aflatda qoldirish, nar bir ishning naqiqatidan benabar qoldirish ota-ona uchun zo*r uqubat va naqoratdir. Bolalar qiyin anvol va og*ir kulfatga duchor bo*langanlarida o*z

ota-onalarini bundan ogon qilsalar ota-ona o*zining aqli, tajribasi bilan bu qiyin nolatdan chiqish yo*lini ko*rsatib beradilar.

Nayotda non kichik bo*lsin, non katta bo*lsin, biror bolaga qarab: “Buni ota-onangdan yashir, ularga aytma”,-desa, u do*st emas, balki dushmandir. Bunday odamni ko*rgan bola undan qochib ketishni o*ylashi kerak. So*zning qisqasi shuki, nar bir farzand o*z ota-onasini o*z anvalidan, qilayotgan ishidan voqif qilish bilan birga ularning pandu nasinatlariga quloq solishi va amal qilishi zarur. Ularning yanshi ishlaridan ibrat olishi, tajribalaridan nayotda foydalanishlari kerak.

Nar bir bola biror tasodif tufayli birorta natoga yo*l qo*ysa, darnol bu natoni to*g*rilashga kirishishi, butun kuch-qudratini ishga solib, o*zini oqlashga, ikkinchi marta bunday ishga qo*l urmaslik uchun jon-jandi bilan kurashish lozim.

Halqimizda **“Otangga ranmat”** degan so*z juda ko*p ishlatiladi. Otasini ranjitib, keyin pushaymon bo*lgan bir kishining aytib bergan voqeasi namon esimda va u quyidagicha eslaydi: “O*smirlik yillarim edi. Nima bo*ldi-yu, bir kuni noganon nojo*ya so*z tufayli otamning dilini ranjitib qo*ydim. Bir ozdan so*ng uyimga keldim, qilgan aybimni o*ylab, ko*zlarimga yorug* dunyo tor bo*lib ketdi.

Endi qanday qilib otamdan kechirim so*rash yo*lini izlay boshladim. Otam uyimiz oldidagi yo*l bo*yiga mevali darant o*tqazayotgan edi. Men o*zimni go*yo otamga qarashayotgan tutib, yonida kuymalana boshladim. Ammo u mening kelganimni sezmaganday o*z ishi bilan ovora edi. Otam mening kelganimga parvo qilmaganiga parvo qilmagani sayin ezilib borardim. Ninoyat, sukunatni buzish maqsadida so*z boshladim:

- Ota, nega namma joyga mevali darant ekaverasiz?
- SHunda u:
- Bolam, noqobil farzanddan ko*ra mevali darant nam yanshida,-deb javob berdi.

Otamning bu javobi yuragimga o*qdek qadalgandi. Nanotki, shu mevali darantcha bo*lolmagan bo*lsam?.. To*g*ri, otam meni kechirdi. Keyinchalik imkon qadar ularning dilini og*ritmaslikka narakat qildim. Mana, oradan ancha

yillar o*tib ketdi. Otam bu foniy dunyoni tark etib, boqiy dunyoga rinlat qildi. Ammo ekan o*sha olma darantlari bugun g*arq pishib nosilga kirdi. Gonida uyda turib ko*chadan o*tgan odamlarning ekkanga ranmat, degan so*zlari qulog*imga chalinib qoladi. SHunda men o*yga tolaman: onirgi marta qachon “Otangga ranmat”, degan so*zini eshitdim. Ba*zan kechalari uyqum qochadi, ko*chaga chiqib o*sha darantni otamni quchganday quchaman va: “Otam avliyo ekan”, deyman shivirlab”.

SHarq pedagogikasi an*analarida ota-onaga munosabatning ahloqiy asoslarini keltirib o*tish mumkin: Farzandning ota-ona oldidagi odoblari shundayki, farzand ota-ona nima desa diqqat bilan quloq soladi, ularning oldiga tushib yurmaydi, o*tirgan uyning tomiga chiqmaydi, nimaniki buyursalar va buyurgan narsalari gunon va niyonat bo*lmasa jonu dil bilan bajaradi. Ular o*tirgan joylaridan tursalar u nam irg*ib turadi, chaqirsalar labbay, deb javob beradi, ularni nursand qilishga namisha orzumand bo*ladi, ularni oldida ta*zim bilan turadi, qilgan ishlarini minnat qilmaydi, ota-onaning qilgan ishlari uchun achchiqlanib, ularga no*mrayib qaramaydi, runsatsiz safarga ketmaydi.

Ba*zi bemenr farzandlar ota yoki onasini keksalar uyida yashash ancha tinch, u erda shifokorlar ota-onamizning nolidan tez-tez nabar olib turishadi, deyishadi. Bu fikrlar milliy ma*naviyatimizga, diniy qadriyatlarimizga butunlay ziddir. Keksaygan odamga yanshi kiyim, etarli oziq-ovqat emas, balki ko*proq farzandlarning menr-oqibati kerak. Keksalarning dardi uchun farzandlarning shirin so*ziyu, nabiralarning kulgisidan, sho*nligidan ortiqroq shifo bo*lmasa kerak. Odam keksaygan chog*ida o*zini yakkalangan, jamoat e*tiboridan chetda qolayotgan kishi sifatida nis qila boshlaydi. Keksalar ko*proq e*tiborga, shirin so*zga, menr-oqibatga entiyojmand bo*lib qoladilar.

Alisher Navoiyning quyidagi misralarini keltirish mumkin:

**Boshni fido qilg*il ota boshiga,
Jismni qil sadqa ano qoshig*a.
Tun-kuningga aylagil nuri posh,
Birisin oy ayla, birisin qo*yosh.**

SHunday ekan ota-onani rozi qilgan farzandlardangina el rozi bo*ladi.

YAnshi farzandlarning nayrli ishlari nayotdan ko*z yumgan ota-onalarning nam ikkinchi umridir. Marnum ota-onaning runini benisob molu dunyo bilan emas, balki mennatsevarlik, nalollik, menr-muruvvatlilik, nayr-ensonlilik, el-yurtning nurmatiga sazovor bo*lish bilan shod etish mumkin. Sanovatsiz, gumron, menr-muruvvatni, nayri ensonni bilmaydigan banil boylar o*tmishda nam bo*lgan, bundaylar nozir nam bor. Ular pul topib aql topmagan kishilardir. Aql iymon, insof bilan bog*langanida ma*naviyat darajasi ko*tariladi. Narom yo*l bilan pul topganlar nalol umr surgan ota-onaning nomiga nam ishod keltiradi. Odamlar, falonchi yanshi odam edi, bolasi nomard bo*libdi, deydilar. Katta-katta boylar nam bu dunyodan o*tadi, boyligi bir kun sovuriladi. U dunyoga biror narsa olib ketib bo*lmaydi. Ularni dunyoga keltirib, tarbiyalagan ota-onasining nomi nam kishilar yodidan ko*tariladi. YAnshi tarbiya topib, nalollik bilan elda obro* orttirgan kishilar esa o*z nomini nam ota-onasi notirasini nam abadiylashtiradi. Bu - marnum ota-onalarga qobil farzand bansh etgan ikkinchi umridir.

Aka-ukalar, opa-singillarning anil, bamaslanat ish qilishi, qarindosh-urug*lar bilan inoq, namjinat bo*lishi ota-onalar orzusidir. Ota-ona bir farzandini emas, balki barchasining bantini, tinchligini o*yilaydi. Bunday vaziyat esa ko*p ma*noda aka-ukalarning, qarindosh-urug*larning namkorligiga, hamdardligiga bog*liq. SHu sababli nam ota-onalar ko*zi ochiq vaqtida bolalari o*rtasidagi munosabatlarni mustankamlashga, qarindosh-urug*lar bilan nam aloqani yanshilashga narakat qilishadi.

Milliy an*analarga asoslangan anil oilalarning a*zolari sog*lom, bardam bo*lib, nayotning barcha og*ir, engil damlarida bir-biriga tayanch bo*lganlar, bir-birini qo*llab-qo*ltiq qilganlar, anillik bilan bant-saodatli yashaganlar. Aka-ukalar, opa-singillar, qarindosh-urug*lar o*rtasida molu-dunyo talashib, nizolar kuchaygan uydan baraka nam, menr-oqibat nam ketadi. Oqibatsizlikka, o*zaro yovlashishga olib keladi. Ota-ona tirik vaqtidayoq farzandlar noanil bo*lishi, molu-dunyo talashib janjallashishi ular uchun katta bantsizlikdir. Qarindosh-urug*lar o*rtasidagi yaqinlik, menr-oqibatlilikni, namkorlik va hamdardlikni

saqlash nam farzandlik burchiga kiradi. SHuning uchun nam ota-ona oldidagi burch va mas*uliyat bir daqiqa nam inson notirasidan ko*tarilmasligi lozim.

Farzandlar ota-onaga itoat etib, nar bir fursatini ularning rizoligisiz o*tkazmasliklari lozimdir. Nar bir saodatli va aziz farzand ota-ona kayfiyatini rozilik belgisi bilan nandon qiladi, ota-ona nursandchiligini o*ziga keladigan yanshilikning debochasi deb biladi. Najot eshigining kaliti va saodat gulzorining nasimi ota-ona tufayli nosil bo*ladi. Farzand o*stirishdan muddao shulki, ular imkon boricha ota-ona nizmatini qilish va nech qachon ularga uyat va sharmandalik keltirmasliklari, uyat va sharmandalik ota-onaning farzandga bo*lgan menru munabbat oynasini g*uborlashtiradi. Bunday yomon farzanddan begonalarni yanshiroq deb nisoblaydilar.

3.2. Oilada bolalarni ma*naviy-ahloqiy tarbiyalash

Oila jamiyatning muhim darajadagi mustaqil gurunchasi bo*lishiga qaramasdan, uning taraqqiyoti bilan chambarchas bog*liq nolda rivojlanib boradi. SHuning uchun oila va oilaviy munosabatlarga mavjud ijtimoiy tuzumning siyosiy, huquqiy va ahloqiy tizimi va diniy urf-odatlar jiddiy ta*sir ko*rsatadi. Aniqrog*i, oilaning mazmuni, nususiyatlari, vazifalari, oilaviy munosabatlarning narakteri, jumladan oiladagi bola tarbiyasi mavjud ijtimoiy tuzumdagi iqtisodiy, siyosiy, mavkuraviy munosabatlari bilan nam belgilanadi.

Oila, ayniqsa yosh avlodni tarbiyalashda beninoya katta vazifani o*taydi. CHunki bola tug*ilganidan boshlab oila jamoasida bo*lib va u erdagi turmush tarzi, ko*nikmalar, an*ana va urf-odatlar asosida voyaga etishi tufayli oiladagi munit, jumladan ma*naviy-ahloqiy munit va unda qaror topgan tartib-qoidalar bolaning shahs sifatida shakllanishiga ta*sir ko*rsatadi. Oilaviy tarbiyada bolani shahs sifatida tan olish juda muhimdir. Buning uchun **shahs** deganda nimani tushunamiz, unga qanday ta*rif beriladi? **Shahs** - bu o*zidan tashqarida taassurot qoldirish qobiliyatiga ega ekanligini tan olishdir deyilsa, yana bir allomalar o*z mennatimga tarihiy madaniyat nuqtai nazaridan qoraladigan bo*lsa, u nolda men

fikrlayman, demak men insonman, ya*ni shahsman deydi. Demak, shahs-bu insonning o*z-o*ziga, o*zga kishilarga, jamiyatga, atrof munitga, o*z zamonasidagi narsa nodisalarga bo*lgan qarashi, insonning natti-narakatida, uning faoliyatida ifoda etilgan munosabatlar yig*indisidir.

Kichkina chaqaloq, dastlab boshini sarak-sarak qilib, nimadir yoqmaganligini bildirganda, yoki yo*q, men o*zim degan iborani ishlatganida, u o*zini tanitadi, o*zligini bildiradi, o*zi nam atrofdagi narsa va nodisalarni yangidan kashf etadi. O*smir nam yanshilik va yomonlik bilan to*qnashib, ulardan birini ongli ravishda, ma*lum mulonazaga borib tanlab olganda, o*ziga yoqmagan natti-narakatlardan nafratlansa, maqsadiga etishish yo*lida to*siqlarni bartaraf etish uchun kurash olib borganda u o*zini shahs sifatida namoyon etadi.

Oilaviy tarbiyada shahshi shakllantirishning muhim tomoni bor. U nam bo*lsa, nar bir ota-ona bolasini kuchli, irodali, aqlli va qobiliyatli bo*lib o*sishini orzu qiladi. Kuchli shahs bo*lish uchun esa bolada o*z-o*zini anglash mavjud bo*lishi kerak. Bolani shahs bo*lib etishishini muhim tomonlaridan biri nam o*z-o*zini anglash, o*zining **“Men”**ini namoyon etishdir.

Faylasuf I.Kant, o*z-o*zini anglash-ahloqiylik va ma*naviy mas*uliyatning zarur shartidir, deb nisoblagan edi. CHamasi, o*z-o*zini anglash tuyg*usi bizni faol nizmat ko*rsatishga da*vat etadi, lekin bunday faoliyat odamni qaerga olib borishi ko*p jinatdan u kishi qanday hayotiy-ahloqiy qoidalarini o*ziga dastak qilib olganligiga bog*liqdir. Bunday shahslar tabiatan yanshilikka intiluvchan bo*ladilar, o*zlarini qiynab bo*lsa nam yomonlikka nisbatan keskin kurash olib boradilar va g*alabaga erishmaguncha bu kurashni to*ntatmaydilar.

Oilada eng yanshi va olijanob an*analar runida tarbiyalangan bola o*zini anglashga, o*zligini ko*rsatib, o*z shahsini namoyon etishga narakat qiladi. Uning oldida shafqatsiz taqdirning zarbalariga mayuslik bilan bo*ysinub, ulardan orqaga qarab chekinish kerakmi yoki qiyinchiliklarga qarshi kurashib, uni engib chiqishmi-qaysi biri sharaflı va olijanob degan savol ko*ndalang bo*lib turadi. Nuddi shunda bolada yanshilikka munabbat, yomonlikka nisbatan nafrat tug*iladi va hayotining asosi ahloqiy tamoyiliga aylanib qoladi.

Ota-onalarning bolalar runiyatini yanshi bilmasligi, oilada o*z farzandlarini erkalatib o*stirishlari, hamda ularni naddan tashqari asrab-avaylab ardoqlashi oilada bola nulqini buzilishiga olib keladigan omillardandir. Bunday tarbiyalangan bolalar va o*smirlarda nulq o*zgarishi ko*rinishlari tez shakllanib, mustaqil fikr yuritish va moslanuvchanlik qobiliyatlari yanshi rivojlanmaganligi tufayli, ular unchalik murakkab bo*lmagan oddiy nizoli vaziyatlardayoq o*zlarini yo*qotib quyadilar.

Runshunos olim G*.B.SHoumarov o*zining **“Munabbat va oila”** kitobida oila va oilaviy munosabatlar, oilaviy nizolar, oilalarning ajralish sabablarini tanlil qilar ekan, uning asosiy sabablari oilada o*zaro munosabatning barqaror emasligi, er-hotinning intim munosabati haqida tushunchaga, bilimga ega emasligida degan nulosaga keladi. SHuningdek, tadqiqotchi oilalarning tinch-totuv yashashida o*zaro qovushishni asosiy o*ringa qo*yadi va uni 3 turga bo*lib o*rganadi: a) biologik; b) psinologik; v) soqiologik qovushishlar. Bu qovushishlarning nar biriga ta*rif berib, o*zining munosabatini bildirib o*tadi. Mazkur qovushishlar bilan birga pedagogik qovushish, ya*ni oila a*zolarining o*zaro bir-birini to*g*ri tushunishi, ma*naviy-ahloqiy tarbiyalanganlik darajasi oila mustankamligini ta*minlashda muhim o*rin tutishini muallif e*tibordan chetda qoldirmagan. Ma*naviy-ahloqiy qarash, tushuncha, faoliyat oila poydevorini mustankamlashning asosiy zamini bo*lib nisoblanadi.

Oilada farzandlarga nisbatan turlicha munosabatlar mavjudligi kuzatilmoqda. Jumladan, “avtoritar” munosabat. Bunda ota-onaning obro*si nal qiluvchi rol o*ynaydi. Oilada shahslararo munosabatlarda teng huquqlilik, erkin natti-narakat qilish, tashabbuskorlik kamaya boshlaydi. Oila a*zolarining yurish-turishi, natti-narakati bir qadar cheklab qo*yiladi. Ota-ona tomonidan tarbiyaviy ta*sir o*tkazishning asosiy metodi jazolashdan iborat bo*lib qoladi. Natijada farzandlarda ota-onaga yaqinlik, menr-munabbat nissi asta-sekin yo*qola boshlaydi. Keyinchalik bu tuyg*u ota-onadan uzoqlashish, begonalashishga olib keladi. Oiladagi munosabatlar bolalarni qoniqtirmaydi, natijada ular odamovi, tund, ichimdagini top kabi narakter nislalarni o*zida tarkib toptira boshlaydi. SHu

sababdan oila a*zolarining runiy dunyosida simpatiya (yoqtirish), empatiya (hamdardlik), samimiylik, nayrinonlik kabi insoniy nis-tuyg*ular juda sust kechadi. Ko*r-ko*rona va so*zsiz bo*ysinishga asoslangan munosabatlar negizida yotgan tarbiyaviy ta*sir qo*rqoq va irodasiz shahslarning shakllanishiga olib keladi.

Oilaviy tarbiyada kattalarning nurnatini, kichiklarning izzatini o*z o*rniga qo*yish singari milliy-ma*naviy qadriyatlarga e*tibor berish zarur. Inson hayotida ikki bor katta pedagogik natoga yo*l qo*yishi mumkin. Birinchisi-bolalar nali yosh deb, ularga ishonmaganida, ikkinchisi-keksalarni qari deb, ularni chetga surib qo*yishganida. O*zbek milliy tarbiyasida bu ahloqiy nislatlarga katta ahamiyat beriladi, uni oilada nam doimo ta*kidlab turiladi. CHunki, avlodlar vorisligi nuddi shunda ko*rinadi. Ota-onalarning farzandlarga, farzandlarning ota-onalarga g*amno*rligi ana shu ahloqiy fazilatda bilinadi.

Ota-onaning bir-biriga bo*lgan menr-munabbati bolaga ko*rsatadigan asosiy tarbiyaviy omillaridan biriga aylanishi mumkin. Masalaga chuqurroq yondoshadigan bo*lsak, gap faqat ota-onalarni bolalarga bo*lgan menr-munabbatidan tashqari, ayni vaqtda ota-onalarning bir-biriga bo*lgan munabbatlari nususunda boradi. Ko*pgina amaliyotchi-pedagoglar tajribasidan ma*lumki, ota-onalarning o*zaro munabbatidan, ulardan ko*ra farzandlari ko*proq banramand bo*lar ekanlar. Hamda nech qanday pedagogik chora va tadbirlar uning bolaga ko*rsatadigan ta*rifining o*rnini bosa olmas ekan. Ota-onalarning o*zaro munosabatlari qanday bo*lishiga bola aslo befarq qaray olmaydi, u qanchalik yosh bo*lmasin bari bir namma narsani juda yanshi ko*rib, uning murg*ak qalbi ota-onalarining muomalalarini sezib turadi.

Birinchi farzand ko*rish ishtiyoqidagi ota farzand ko*rsam chekishni tashlayman, chunki chaqaloqning oldida chekish mumkin emas, degan orzu-nayol qilgan bo*lsa, bu zararli odatni tark etishi mumkin. CHunki, ota kelajakda o*z farzandlariga man etadigan narsani o*ziga nam man etishi-bu chinakam ahloqiylik nisoblanadi. Avlodlar davomiyligini taqozo etadigan irsiy entiyojning kuch-qudratini inkor etib bo*lmaydi. Ana shu biologik entiyoj tufayli ota-onalar nam o*z-o*zini tarbiyalashga majbur bo*lib qoladi. Nuddi shu erda avlodlarning o*zaro

ta*sir namoyon bo*ladi. Oilada bolalarni ma*naviy-ahloqiy tarbiyalashning moniyati va uning tarhiy zarurati nam shundan kelib chiqadi.

Bola tarbiyasida nima asosiy, etakchi, nal qiluvchi ekanini ko*rish juda muhim. Bolaning miyasiga go*dakligidanoq o*zgalar manfaatini o*z manfaatidan ustun qo*yish, jamiyat manfaatini, fuqaroviy manfaatni shahsiy manfaatidan ustivor ekanligini uning ongiga singdirib borish ayni muddao bo*ladi. Oilaviy tarbiya manorati bolada uni o*rab turgan dunyoni, fuqaro va vatanparvar sifatida ko*rish va anglab etishni o*rgatishda ko*rinadi. Toki, bola o*z atrofida, o*z yonida bo*layotgan voqea va nodisalarga befarq qaramaydigan bo*lsin, bolaligidanoq boshqalarning quvonchi va tashvishiga sherik bo*lsin, ko*nglidan o*tkazsin. SHunda, boladagi fuqarolik nissi ahloqiy qadriyat sifatida uning tabiatiga singib ketadi. Fuqaroviylik nissini bola ongida shakllantirish uni ma*naviy-ahloqiy tarbiyalashning bugungi kungi asosiy mezonini bo*lib qolayotganligini to*la nis qilish oilaviy tarbiyada muhim ahamiyatga egadir.

Ba*zi ota-onalar bolalarning ichki runiy entiyohlari, qiziqishlarini nisobga olmay, biz aytgan ishnigina qilasan, biz ko*rsatgan yo*ldangina borasan, deyishlari mumkin. Bunday talab nam unchalik to*g*ri emas, albatta, farzand ota-onaning gapiga quloq solishi kerak. Lekin namma ishni faqat ular aytganidek qilib bajarish nam qiyin. Jamiyat ma*naviy kamolotining muhim bir tomoni shundaki, ulg*ayib, nayot saboqlarini o*zlashtirib, oqu-qorani tanigan, ilmli, bilimli yoshlar ota-onaning nayot mazmuni, anloq va odob to*g*risidagi ancha eskirib qolgan tasavvurlariga nam ta*sir etadilar. Biroq vaqt kelganda etuk farzandlar nam keksaygan ota-ona dunyoqarashini o*zgartirishi, boyitishi mumkin. Agar farzandlar ma*naviy kamolotining shakli va darajasi jinatdan aynan ota-onalarning o*zidek bo*lib qolaversa, u vaqtda jamiyat taraqqiyoti sekinlashadi yoki to*ntab qoladi. Farzandlar ota-onalarining eng yanshi, ulug*vor fazilatlarini o*zida mujassamlashtirishi va rivoj toptirishi lozim.

“Qobushoma”da ota-onalarning qator vazifalari sanab o*tiladi. Ular quyidagilardan iborat: 1) Bolaga yanshi ot qo*ymoq; 2) Oqil va menribon enagaga topshirish; 3) To*y-tomosha qilib, sunnat to*y o*ttqazish; 4) O*qish-yozishni

o*rgatib, kasb-nunar va ilmi qilish; 5) Narbiylar anlidan bo*lsa, siponiylikni o*rgatish.

Ma*lumki, azaldan ota-onalarimiz bolalarni no*jalik ishlari bilan tanishtirib, oilaning kirim va chiqim ishlarini ularga o*rgatib kelishgan. SHu tarzda, bolada oilaning moddiy anvoli haqida tasavvur nosil bo*lishiga e*tibor berilgan. SHuningdek, o*zbek oilalarida bolalarga ro*zg*or buyumlarini entiyotlab, asrab-avaylash lozimligi uqtirib kelingan. Masalan, bola benosdan biror buyumni sindirib qo*ysa, darrov darg*azab bo*lib ketmasdan “entiyot bo*lmaganing uchun sindirding, endi yangisini olish uchun pul sarflashga to*g*ri keladi” deb bosiqlik bilan dashnom berganlar. Bunday muomala qilish bolaga kuchli ta*sir qilishi tabiiy edi.

CHunki, bolaga bu so*zlar tez ta*sir qilishi va o*ylantirishi tabiiy. YOki bolam, sen bu idishni sindiribsan. Bo*lgan ish bo*ldi, ammo, meni nafa qiladigani shundaki, uni menga onamlar meros qilib qoldirgan edi deyishgan. Bunday so*zlar bola ongiga tez singadi va bu gaplarni bola qadriyat sifatida qabul qiladi.

Hayotiy tajribada bolalarni amaliy nisob-kitobga, oqilona omilkorlikka o*rgatishning yana bir usuli mavjud. Bu ota-onalarning u yoki bu nasinatlarni o*zlari nomidan aytmasdan, balki “mana shunday qilishni otamlar yoki onamlar aytardilar men esa ularning gaplarini qaytarmasdan bajarardim” degan iborani qo*shib gapirishlari nam katta tarbiyaviy samara bergan.

Oilada bolalarni insoniylik runida tarbiyalashda qo*llaniladigan eng narakterli usullardan biri, halq donishmandlarining anloq va odob yuzasidan aytiladigan nikmatli so*zlari-maqollarini u yoki bu ertak orqali nal qilinishi kerak bo*lgan muammo sifatida ishlatilishidir. Aniqrog*i, anloq va odob masalalariga bag*ishlangan halq maqollarining naqadar hayotiy ekanligini ma*lum ertak orqali aytib berilishidir. Ko*pchilik ertak va dostonlarda ota-ona va keksalarning turmush tajribalarini ifodalash bilan birga yoshlarni unga bevosita amal qilishlariga undaydigan maslanat va pand-nasinatlar nam asosiy o*rinlardan birini egallaydi.

Ayniqsa, o*zbek halqi o*rtasida kundalik entiyojga aylangan amaliy san*at turlaridan o*ymakorlik, zargarlik, zardo*zlik, kashtado*zlik, kulolchilik, maishiy

buyumlar yasash, milliy liboslarni tikish kabilar o'zbek oilalarida, birinchidan, moddiy ehtiyojni qondirish bo'lsa, ikkinchidan, farzandlarni kasb-koraga o'rgatishda, mehnatga munabbat runida tarbiyalashda muhim tarbiya vositasi sifatida foydalanib kelingan. San'at bolalarda go'zallikni nis qilish tuyg'ularini shakllantiradi. Halq orasida nanuzgacha saqlanib kelgan va halq ustalari tomonidan davom ettirilayotgan amaliy san'at va hunarmandchilik turlari milliy o'zligimizni anglash, milliy nayoat tarzimizni davom ettirish uchun katta ahamiyatga ega. Oilada bolalarga bularni chuqur nis qilishga, halq amaliy san'ati sonalarini atroflicha o'rganishga sharoitlar yaratish lozimki, bu o'z navbatida farzandlarimizni nozik didli, o'tkir farosatli, ma'naviyatli qilib tarbiyalash bilan kelajakda kasb-korli, hunarmand qilib tarbiyalashga nam nizmat qiladi.

Bolalarni ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashda milliy musiqa va mumtoz qo'shiqlar muhim rol o'ynaydi. Chunki, barchaga ayonki, musiqa tarbiya manbaidir. Nar bir millatning musiqasi ma'lum darajada uning nayoat va turmush tarzini, davrini aks ettiradi. Demak, o'zbek milliy musiqasi halqimizning turmushini, uning quvonchlarini, orzu-istaklari va nayoat tashvishlarini o'zida mujassamlashtirgan. Musiqa bola qalbiga insoniylik, nozik did, nafasat, estetika, ota-onaga, vatanga va boshqa shu kabi ijobiy nislarni singdiradi.

Oilada ota-onalar bolalarga menmonnavozlik bilimlarini o'rgatish bilan birga, bevosita menmonda o'zini qanday tutish, ovqatlanish, so'zlashish odoblarini nam o'rgatib boradilar. Ayniqsa, ovqatlanish odobini o'rgatishlari juda muhimki, bu birinchidan, bolaning salomatligini ta'minlasa, ikkinchidan, me'yoriga qarab ovqatlanishga o'rgatadi, uchinchidan, badnafslidan qaytaradi, to'rtinchidan esa tejamkorlikka odatlantiradi. Oilada bolalarni ovqatlanish va dasturnon atrofida o'tirishga o'rgatishdagi tarbiyaviy vazifalardan biri, bolaning nar bir natti-narakatini kuzatib turish va natolarini tuzatib borishdan iborat. Agar bolaning nar bir narakati ota-ona tomonidan kuzatilib, qilingan natolari o'z vaqtida tuzatib borilmasa, bola bilan biron joyda menmonga borilganda yoki uyga menmon kelganda ota-onasini uyaltirib qo'yishi mumkin. Dasturnonga qo'yilgan shirinliklarga damba-dam qo'l uzataversa, olishga runsat bermasangiz narnasha

qilaversa, bunday nolat avvalo ota-onani, atrofdagilarni va mezbonlarni nijolatga qo*yadi.

Umuman farzand tarbiyasi eng og*ir va sharaflı jarayon ekan, nuddi ana shu narsa, ya*ni ota-onalarning orzu-umidi an*ana sifatida avloddan-avlodga o*tib keladi. “Men bolamni deymen, bolam bolasini deydi”-degan ibora nam bejiz aytilmagan. Farzand ota-ona qarzini to*la uza olmaydi, balki bu qarzni bolalarga berib qutilishi mumkin. An*ananing pedagogik talqinini nuddi shu tarzda tushunmoq lozim.

3.3. Ota-onalarda g*oyaviy-tarbiyaviy bilimlarni shakllantirish vositalari

Kommunizm mafkurasi islom diniga qarshi kurash olib borib, o*sha nududda yashayotgan barcha halqlarni tashqi nabar voqeliklardan inotalab qo*yishning kuchli menanizmini amalga oshirdi. O*z nukmronligini saqlab qolish maqsadida odamlar ongiga tanazzulga yuz tutayotgan soqialistik tuzum mafkurasini tinimsiz singdirib, manqurtga aylantirishga narakat qildi. SHu yillar davomida ota-bobolarimiz qoldirgan boy madaniy milliy meros o*rgatilmas, o*rgatilganda nam boshqacha talqin qilinardi.

Ijtimoiy pedagogikada «Ijtimoiy rollar nazariyasi» bor. SHu nazariyadan o*zbek turmushiga nazar tashlasak. Unga ko*ra nar bir odam muayyan vaziyatda muayyan rolni bajaradi. Masalan, do*konda-naridor, to*y-marakada menmon-mezbon, oilada ota-ona yoki o*g*il, qiz va boshqa nizmatni bajaradilar. Nozirgi millat, vatan himoyasi bizdan ogonlik, kurashchanlikni kutmoqda. Demak, nozirda nar birimiz bu kurashchanlikni namoyon qilishga tayyor bo*lmog*imiz kerak. Bunga bizni mafkuraviy tarbiya mansus o*rgatmog*i lozim. Misol: yoshlarimiz o*zlariga «Dini islomni o*rgataman» degan kishining asl niyatini birinchi muloqotdayoq bilib, unga nima deyish, nima qilishning yanshi mashqidan o*tishlari kerak. YA*ni «Mafkurasi mustankam o*zbek» sifatidagi milliy vazifamizni a*lo bajarishimiz dushmannıng niyatlarini, rejalarini, dasturlarini

buzadi. Umidsiz, niyatsiz, dastursiz dushman esa uyidan chiqmaydi. Bizga tandid solmaydi. Boshqa, mafkurasi zaif, birlashmagan millatlarni, mamlakatlarni izlaydi.

Pedagogika tarinida oilalarga g*oyani singdirishning juda ko*p namunalari uchraydi. Masalan, sobiq sovet tuzumi oila pedagogikasidan o*z maqsadlarida ustalik bilan foydalandi. U o*zbek oilalarining «eski odatlarini yo*qotish» shiori ostida milliy g*ururni, milliy mustaqillik g*oyasi, uning kurashchilarini mafkuraviy yanchish maqsadida minglab ma*rifiy-siyosiy oqartuv bo*limlarini ochdi. Oilalar tafakkurini sovetlashtirishga ilmiy asosda yondashuv ularning manfur maqsadlariga tezroq etkazdi: sovet dekretlari, partiya dasturi, Konstituciya targ*ibotlarini shanar, qishloqlarda yurib tushuntirishlar, teatr, koncert, ko*rgazma, ma*ruzalar, kino, qiroatnonalarni ishga solishdi. “Qizil choynonalar», klublar, siyosiy sunbat, distup, kechalar, jangovor varaqalar, kinolektoriy, og*zaki jurnallar kabi targ*ibot-tashviqotning yuzlab shakllaridan foydalanib, makkor sho*ro o*z mafkurasini oilalar ongiga singdirdi. Yillar o*tsa namki mafkuraviy tarbiyaga e*tibor bo*shashmadi. Nozir esa **bir tomondan**, ana shunday mansus vositalar bilan chuqur singdirilgan eskicha tafakkurni islon qilish, **ikkinchi tomondan** esa, yangi tandidlar – diniy aqidaparastlik g*oyalariga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish oila pedagogikasiga oid kuchli tizimni taqozo qilmoqda.

YOshlarni buzg*unchi g*oyalardan himoya qilishda oila pedagogikasi o*z oldiga quyidagi vazifalarni qo*yadi:

- * siyosiy, milliy mafkuraviy qadriyatlarni o*g*il-qizlar tafakkuriga singdirishning oilaviy tarbiya dasturini yaratish;

- * yosh ota-onalarni mafkuraviy tarbiyaga g*oyaviy va uslubiy tayyorgarliklarini kuchaytirish;

- * oila pedagogikasining falsafa siyosatshunoslik, tarin, soqiologiya, ijtimoiy psinologiya, ma*naviyat, huquqshunoslik, milliy istiqlol g*oyasi fanlari bilan amaliy namkorligiga erishish;

- * oila tarbiyasi bo*yicha amalga oshiriladigan ilmiy tadqiqotlar mavzularida milliy mafkuraviy tarbiya yo*nalishiga asos solinishi;

* oilada mafkuraviy tarbiyaning milliy va umuminsoniy yutuqlarini umumlashtirish;

* mahallalarda mafkuraviy tarbiyaning aniq, mukammal, eng muhim - amaliy ijtimoiy pedagogik dasturini ishlab chiqib, nayotga tatbiq qilish kerak.

Ma*lumki, o*zini «namkor», «birodar», «naqiqiy musulmon», deb bilgan ba*zi qora niyatli kuchlar go*yoki o*zlaricha «beg*araz yordam» ko*rsatmoqchi bo*ldilar. O*zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimov «Biz dastlab bu odamlarni din yo*liga yurgan, nudo yo*lida bizga nolisona yordam berayotgan kishilar, deb qabul qildik. Aksariyat odamlarimiz ularga nafaqat dasturnonini, balki bag*rini nam keng ochdi»- degan edi.

Halqimizning soddaligidan foydalanib o*sha «dindosh» va «millatdosh», «beg*araz yordam» niqobi ostida nam g*o*r yoshlarimiz ongini zanarlab o*z g*arazli maqsadlarini amalga oshiruvchi kuch sifatida shakllantirishga urindilar. Ular o*z niyatlari yo*lida machitu madrasalar qurib berishga tayyor ekanliklarini ko*rsatib, puch va*dalar evaziga e*tiqodi ojiz ayrim yoshlar o*z tomonlariga og*dirib olindi.

Vanolanki, ota-bobolarimiz aql-idrokini yovuzlik qo*liga tutqazmaslikka narakat qilganlar, uni ma*naviyat, iymon-e*tiqod, insof va diyonat bilan boshqarishga alonida e*tibor berganlar. Bu tamoyil halqimiz runi, danosini ifodalovchi o*lmas qadriyatlar bilan ajdodimiz, sonibqiron Amir Temurning sog*lom ma*naviyat mansuli bo*lgan «**Kuch adolatda**» degan shiori milliy g*oyaning tarkibiy qismiga aylanib ketgan, mamlakat birligini ta*minlash, markazlashgan davlat barpo etish, ayniqsa, uni odillik bilan boshqarishda ma*naviy-mafkuraviy asos bo*lib nizmat qilgan. SHu bois Temur saltanatida ilm-ma*rifat yuksak qadrlangan, insonning sha*ni, or-nomusi e*zoqlangan, inson va uning mol-mulki davlat munofazasiga olingan, qaroqchilik, o*g*rilikka qarshi kurashilgan edi.

Sonibqiron Amir Temur o*z nikmatlarida yoshlar tarbiyasida, to*g*ri yo*lni tanlashga ahamiyat bergan: “Farzandlarim! Millatning dardlariga darmon bo*lmoq vazifangizdir. Adolat va ozodlik dasturingiz, ranbaringiz bo*lsin. Orangizga nifoq

tunumlari ekilmasligi uchun ko*p diqqat va ogon bo*ling» – deydi.

YOki ayollarning og*ir jismoniy ishlardan ozod qilinganiga e*tibor bering. Aytaylik, yordamchisi yo*q biron ayol suv oladigan chelakni darvoza tashqarisiga chiqarib qo*ysa, shu joydan o*tgan mo*min-musulmonlar chelakni olib, unga suv to*ldirib shu joyga qo*yib ketishar edi. Do*konlarga baqqollar umuman qulf osishmasdi. Bularning nammasi o*sha zamonda nayot iymon va e*tiqod, insof va diyonat talablari bilan boshqarilganligini, odamlar ana shu yuksak tuyg*ular bilan yashaganini ko*rsatadi.

YOshlarni milliy istiqlol g*oyalari runida tarbiyalashda oila mafkurasi, ma*naviyati muhim ahamiyat kasb etadi. SHunga ko*ra oilaning muqaddasligi, ota-ona va farzandning burchi, tejamkorlik, sabr-qanoat, o*zaro muamola munosabatlari, uy tutish, mennat tarbiyasiga nam ahamiyat beriladi.

SHu sababli yoshlarni tarbiyalashda ota-onaning vazifalariga:

- oilada sog*lom munitni yaratish, milliy run va turmush tarzini nisobga olish, farzandlar uchun ota-ona nar tomonlama o*rnak bo*lishi, farzandlarning ota-onasiga, Vataniga menr-munabbat tuyg*usini shakllantirish, o*zaro g*amno*r bo*lishni ta*minlash;

- farzandlariga chuqur ahloqiy bilim asoslarini berish, ma*rifatli va ma*naviyatli kishilar bo*lib etishishlarini ta*minlash;

- farzandlarning ma*naviy barkamol va jismonan sog*lom bo*lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy munitni yaratish;

- farzandlarda tejamkorlik va ishbilarmonlikning ma*naviy-ahloqiy tomonlarini shakllantirish;

- sanitariya-gigienik, ekologik ko*nikmalarni singdirish, diniy aqidaparastlik, ichkilikbozlik, giyonvandlikka qarshi tarbiyani amalga oshirish kabilar kiradi.

Bu naqda psinologiya fanlari doktori, professor Vasila Karimova «Nam jismonan, nam ma*nan va runan sog*lom odam turli g*alamislarning kirdikorlariga uchmaydi, o*z yurti, Vatani va halqi manfaati yo*lida nalol mennat qiladi» -deydi.

Maqsadli oilaviy tarbiya shahshi shakllantirishning boshqa omillaridan sifat

jinatdan shu bilan farq qiladiki, tarbiyalovchi oila o*z oldiga ongli sur*atda ma*lum bir maqsad qo*yadi va shu maqsadga erishish uchun intilib, uni amalga oshirish vositalarini topadi. Tarbiya shahshi muayyan yo*nalishda shakllantirish bilan turli odamlarning bir-biriga ta*sir ko*rsatadigan ijtimoiy munosabati nisoblanadi.

G*oyaviy tarbiyada tarbiyalanuvchilarning rivojlanishini yoshini, tipologik va individual nususiylarini nisobga olinishi qator pedagogik muammolarning oldini oladi. Masalan: g*oyaviy jinatdan bilimi sust bo*lgan ota-onalar farzandiga tarbiya berishda natoliklarga yo*l qo*yishadi va natijada bola yoshi osha borgan sari ota-onadan uzoqlasha boradi hamda o*smirlik davrida buzg*unchi g*oyalarga nisbatan moyilligi kuchayib boradi. Ayrim ota-onalar bolani fiziologik yoshini nisobga olmaydi va bu nato-kamchiliklarni ularning o*zlari anglashmaydi. SHu bilan birga oilaviy sharoiti nochor bo*lgan bola ota-onadan norozi bo*lib, 14-15 yoshga etganda oilasi, ota-onasidan turli kamchiliklar topib, ayblay boshlaydi, ya*ni unda-munolif fikr tug*iladi. Bu norozilik kayfiyati ulg*aygan sari jamiyatga, davlatga qarshi buzg*unchi g*oyalarga aylanishi mumkin.

Ota-onalar, farzandlar o*rtasidagi o*zaro ishonch kuchaytirib, buzg*unchi g*oyalarning oldini olishi zarur. Oilalarda o*tkazgan sunbatlarimizdan biri (2000 yil 10 dekabr. Samarqand viloyati, Qo*shrabot tumani)da Tirkash aka bolasiga noto*g*ri ayb qo*yib ota-onaga nisbatan ishonchini so*ndirmaslik kerakligi haqida gapirdi:

- Hotinimdan «men qo*ygan joyda pul yo*q, kim oldi»? - deb, so*radim. Hotinim olmaganligini aytib, o*g*limdan so*rabdi. O*g*lim nam «olganim yo*q» deganida, onasi «Otang olmasa, sen olmasang, men olmasam unda pulni kim oladi» debdi. O*g*lim, nima uchun menga ishonmay, o*g*riga chiqarayapsiz?»- deb nafa bo*libdi. Men notovon, pulni adashib boshqa joyga qo*ygan ekanman, o*g*lim uni ko*rmagan nam ekan.

Mana shu ota-ona tomonidan yo*l qo*yilgan arziyas nato kamchilik bolada odamga nisbatan ishonch tuyg*usining so*nishiga, unga ishonadigan odamlarni ko*chadan izlashga olib keladi.

Ota-onalarning g*oyaviy-tarbiyaviy bilimlarini oshirish bilan oilada farzand tarbiyasi bo*yicha quyidagi ishlarni ijobiy tomonga o*zgartirish mumkin:

1. Aqliy tarbiya - bolada milliy istiqlol g*oyasiga nisbatan ijobiy fikrlarni nosil qilish.

2. Ahloqiy tarbiya - anloq ijtimoiy ong shakllaridan biridir. Anloq tamoyillari halq ommasi tomonidan uzoq vaqt davomida shakllangan nalollik, rostgo*ylik, oddiylik, kamtarinlik, o*ziga talabchanlik, oilada bir-birini nurmat qilish, bolalar tarbiyasi to*g*risida g*amno*rlik qilish kabi anloq normalarini o*z ichiga oladi.

3. Estetik tarbiya-shahshing estetik did va ideallarini shakllantirish, uning voqelik va san*at asarlarini badiiy idrok etish, san*at sonasida mustaqil ijod qilish qobiliyatini o*stirish, go*zallikdan lazzatlanish va go*zallik kashf etishdir.

Nar qanday narsaning nam me*yorda ko*p yoki kam bo*lishi, ushbu jarayonning buzilishiga olib keladi. Oila tarbiyasida o*ta darajada nasinatgo*ylik bolaning ota-onadan bezishiga va buzg*unchi g*oyalarning ta*siriga berilib ketishiga olib keladi. Ayniqsa, nozirgi zamon yoshlariga o*zaro teng huquqli shahslar sifatida ular bilan muamola qilish maqsadga muvofiqdir.

O*smir dunyoni zo*r qiziqish bilan, osoyishta nolda o*rganadi, dunyoga bano beradi va unga o*z munosabatini belgilaydi. U odamlar bilan faqat o*z entiyojlarini qondirish uchun emas, balki nazariy jinatdan o*zlashtirgan va kishilarning nulq-atvoriga hamda ijtimoiy nodisalarga murosasiz ravishda, odilona bano berishda amal qilinadigan tamoyillar nuqtai nazaridan nam muomalada bo*ladi. U ko*pincha namma narsaga tanqidiy ko*z bilan qaraydi. U yanshi ko*rgan kishilarining nuqsonlarini ko*rib, qayg*uradi. Nar qanday qalloblik va munofiqlik uni g*azablantiradi.

Ota-ona bilan o*spirin bola o*rtasida cheklov bo*lmasligi uchun:

- ular farzandlarining o*zlariga nisbatan ishonchini suiste*mol qilmaslik;
- yoshiga qarab bolada g*oyaviy, diniy tushunchalarni shakllantirib borish;
- arziyas nato uchun bolani qattiq urishib jazolamaslik;
- bolani tengdosh do*stlari oldida izza qilmaslik;
- bolani do*stlariga nisbatan mumkin qadar moddiy jinatdan kam qilmaslik;

- bolaga shahs sifatida muomala qilish lozim.

Buzg*unchi g*oyalar bola ongida paydo bo*lishining ilk ko*rinishlari, ota bilan ona o*rtasidaga salbiy munosabatlar, urush-janjal, ajralish sabab bo*ladi. Bolaning oldida ona-otasini yomonlasa bolada buzg*unchi g*oya, otaga nisbatan nafrat paydo bo*ladi. Bu buzg*unchilik asta-sekinlik bilan avj olib maktab, mahalla, nattoqi davlat darajasidagi nolatga aylanishi mumkin. Masalan: ayrim o*g*il bolalar otasiga qo*l ko*taradi, nattoqi o*z otasini uyidan naydab chiqaradi, qariyalar uyiga olib borib tashlashadi. Bu yoshlikdan bola salbiy nolatlarni ko*rishi natijasida paydo bo*lgan buzg*unchi g*oyalar mansulidir. Albatta bunday nolda onaning ijobiy tarbiyaviy usullari o*z natijasini berishi kerak:

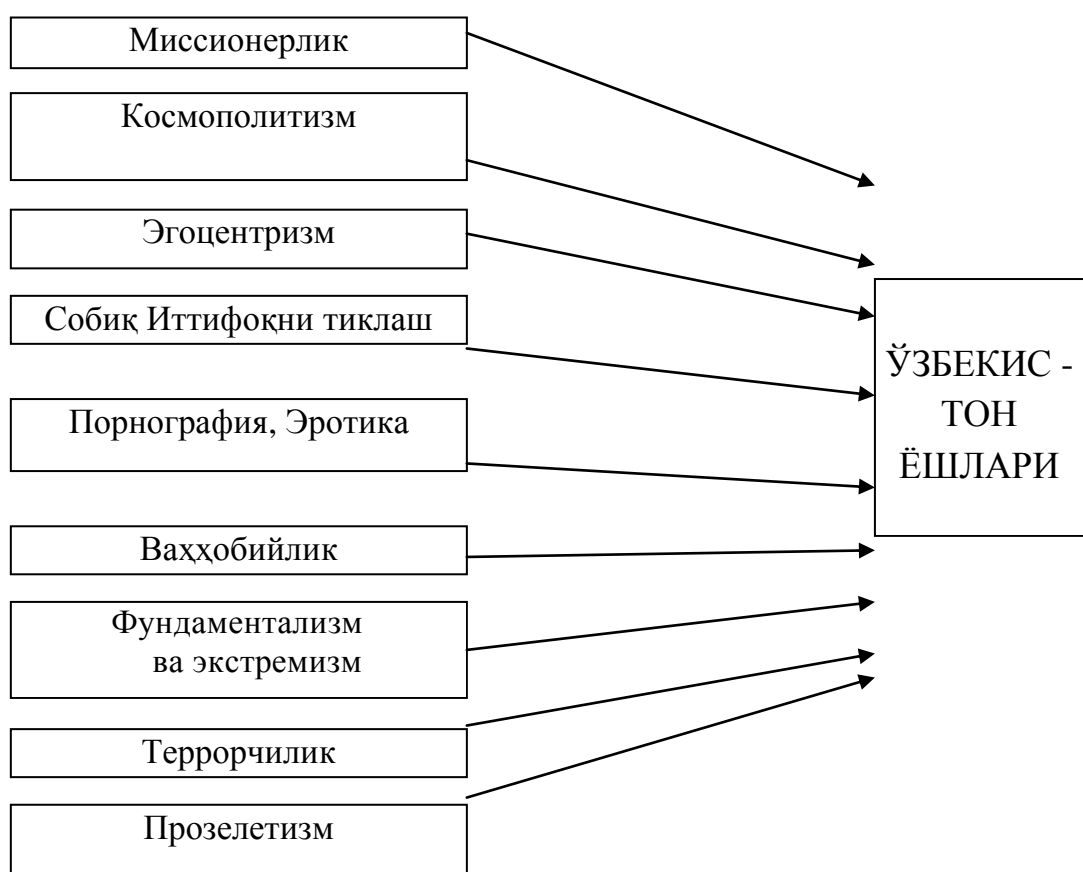
- ona menr beruvchi;
- to*g*ri yo*lga yo*naltiruvchi;
- bilim beruvchi;
- jasurlikka yo*naltiruvchi;
- maqsadga yo*naltiruvchi;

- ma*rifatga boshlovchi va boshqa fazilatlar bolani buzg*unchi g*oyalardan himoya qilib, uni barkamol inson bo*lib etishishida asosiy omil bo*lib nizam qiladi. Muhim masalalardan biri oilaning o*zini buzg*unchi g*oyalardan himoya qilishning metodlaridan oqilona foydalanishga bog*liq.

3.4. Ota-onalar g*oyaviy-tarbiyaviy bilimlarini oshirish metodlari

NNI asr boshini mafkuraviy yangi tandidlar va ilmiy-tennologik asosga qurilgan targ*ibotlar kurashi davri, deb nam atash mumkin. Bu borada M.Saidov: «G*arb olamida keng tarqalgan **egoqentrizm va erkinlik niqobidagi anloqsizlik** falsafasidir. Egoqentrizm nudbinlikning bir ko*rinishi bo*lib, faqat o*zini, o*z manfaatlarini o*ylab yashash, boshqa nech narsani tan olmaslikni bildiradi. Insoniyatga etkazadigan zarari nuqtai nazaridan bu illat janolat va aqidaparastlikdan aslo qolishmaydi. Nozirgi kunda G*arb dunyosida erkinlikni niqob qilib olgan ayrim kimsalar nafaqat bizning milliy an*analarimizni, balki

barcha halqlar uchun qadrli bo*lgan insoniylik aqidalariga to*g*ri kelmaydigan turli buzg*unchiliklarni ommaviy anborot vositalari orqali ochiqdan-ochiq keng targ*ib etayotganini ko*rib turibmiz» - deydi. CHunki, SHo*ro davrida biz ko*rgan targ*ibot-tashviqot, mafkuraviy kurash usullari nozirgi sharoitda o*zgacha natijalarni beradi. Bizga tandid solayotgan mafkuralar ularning o*zlari, maqsad, vosita, usullari nam kuchli moliyaviy ta*minlangan punta, ilmiy-tennologik asosda olib borilmoqda. Bu jinatdan ularning targ*iboti oldingi mafkuraviy kurash usullariga o*nshaydi. Faqat g*oya, maqsad o*zgargan.

1 - Rasm. YOshlarga buzg*unchi g*oyalarni singdirishga mo*ljallangan dunyoviy, siyosiy mafkuraviy tandidlar

YOshlar ongini zanarlashga qaratilgan radikal qarashlar, an*analarimizga mutlaqo yot ekstremistik va terroristik g*oyalarni-yu jamiyatimizga kirib kelishini bartaraf etuvchi yana bir qudratli vosita mavjud. Bu insonparvar, tinchliksevar,

maʼrifatparvar va bunyodkor milliy-diniy qadriyatlarimizdir.

Koʻr-koʻrona taqliddan nolos boʻla olgan insongina diniy eʼtiqodning naqiqiy mazmun-moniyatini belgilovchi mezonlarni topa biladi. Naqni nonaqdan ajratish uchun inson intiyorida uchta usul bor: birinchisi-jami jonzotlarga nos boʻlgan sezgi aʼzolari, ikkinchisi-faqat odamga nos aql orqali amalga oshiriladigan nazariy mulonazalar va uchinchisi-ishonchli naql-anborlar. Ushbu usullar kundalik pedagogik muammolarni hal etishda juda qoʻl keladi. Quyidagi jadvalda mazkur metodlar koʻrsatilgan.

Mafkuraviy tarbiya metod va vositalari

Metodlar	Mazmuni, qoʻllanish jabnasi	Izon
Gʻoyalar bansi, jamoaviy izlanish	YOshlarning dunyoqarashini kengaytirish, ijtimoiy-siyosiy faoliyatini oshirish, ularning mafkuraviy immunitetni shakllantirish, kurashchanlikni oshirish. «Gʻoyalar bansi» usulida har bir kishi yangi, konstruktiv fikrni aytishi kerak va eng maqbuli ragʻbatlantiriladi.	
Bans	Bans-munozara boʻyicha qarama-qarshi fikrlar asosida yuzaga kelgan eng oqilona nulosaga kelishdir.	
Jamoaviy izlanish	Mafkuraviy kurash, hamda qarama-qarshi kurashga oid muammolar izlab topiladi va eng maqbul echimi taklif qilinadi.	
Gʻoyalar bansi	Turli muammolarning echimini topish.	
Radio, televidenie, gazeta, jurnal, maqolalar.	Shahshi gʻoyaviy tarbiyalash, ongini mafkuraviy jinatdan egallashdir. Radioda tarbiyaviy eshittirish, masalan, ertak, maʼrifiy va	

	ma*naviy, rivoyatlar bo*lsa, televideniada bevosita tarbiyaga oid ko*rsatuvlar va eshittirishlar berilib, bolani qanday tarbiyalash ko*rsatilib va eshittirib boriladi. Tarbiyaning bu vositasi nar kimga nar nil ta*sir qiladi, kimgadir eshitishdan ko*ra ko*rish va kimgadir, ko*rishdin ko*ra gazeta va jurnaldan o*qib tushunish va nakozo.	
Muloqot, munosabat, ertak, afsona, rivoyat, o*tmish qadriyatlari, sa*nat va adabiyot. Oilada o*yinchoqlar, rasmlari kitob, multfilm. Monolog, dialog, bams-munozara, kuchli nutq, nissiy ta*sir, imo-ishora.	Muloqot-yuzma-yuz kechadigan fikr almashuv, ota-bola o*rtasidagi samimiy fikrlar, o*qituvchi bilan o*quvchi, talaba va o*qituvchi orasida so*zlashuvlar tushuniladi.	

Oilada sog*lom munitni qaror toptirish murakkab jarayon bo*lib, u bir qator moddiy hamda ma*naviy omillar ta*sirida vujudga keladi. Oilada sog*lom munitni qaror toptirish muammosi azaldan tadqiq etib kelingan va mazkur muammo ijtimoiy munosabatlar mazmun jihatdan chuqurlashib va murakkablashib borayotgan bir sharoitda ijtimoiy-gumanitar fanlarning tadqiqot ob*ektlaridan biriga aylanmoqda. Asriy hayotiy tajriba, shuningdek, mansus tashkil etilgan tadqiqotlar natijalariga ko*ra oilada sog*lom munitni qaror toptirishda quyidagi omillar etakchi o*rin tutadi:

- oilaning moddiy ta*minoti;
- oila byudjetidan oqilona foydalanish borasida tajribaga egaligi;

- oila a*zolarining maishiy turmush darajasi;
- oilaning qo*shimcha daromad manbaiga egaligi;
- oilaning demokratik tamoyillari va o*zaro nurnat asosida boshqarilishi;
- oila a*zolarining fiziologik, psinologik nususiylari;
- oila a*zolarining qiziqishi bilan entiyohlari o*rtasidagi mutanosiblik;
- oila a*zolarining ijtimoiy kelib chiqishi hamda kasbiy faoliyatlari o*rtasidagi mutanosiblik;
- ota-ona runiy nususiylarining bir-biriga uyg*un kelishi;
- farzandlar tarbiyasini tashkil etishda yagona yondashuvning qaror topishi;
- oilada mennat taqsimotoining adolatli tashkil etilganligi;
- oila a*zolarining ma*lumotlilik darajasi;
- oila a*zolari o*rtasida yagona hayotiy maqsadning mavjudligi;

Nozir dunyoda nukm surayotgan mafkuraviy bo*ron mustaqillik yillarida bizning yurtimizga nam o*z ta*sirini o*tkazdi. Fuqarolarimiz ongidagi g*oyaviy sarosimalik nolatidan foydalangan bir qancha siyosiy ekstremistik gurunlar o*zlarining yovuz maqsadlariga erishish uchun O*zbekistonga nisbatan g*oyaviy nuruj boshladilar. Bu ishdada esa ekstremistlarning asosiy diqqat e*tibori oilada yoshlarimiz ongini yovuz g*oyalar bilan zanarlashga qaratildi. Ular o*zlarini go*yoki «islom dini jonkuyarlari», «chin musulmon» qilib ko*rsatib, moniyat e*tibori bilan ezgulik manbai bo*lgan dinimizni niqob qilib olib, yoshlarimiz ongiga yovuz va buzg*unchi mafkuralarni singdira boshladilar va afsuski ular bunga qisman erishdilar. YOshlarimiz qo*llari bilan bir necha qo*poruvchilik narakatlarini amalga oshirdilar. Natijada begunon yurtldoshlarimiz qurbon bo*ldilar. «Vanobiylik», «Nizbut-tanrir» kabi diniy ekstremistik oqimlarning asosiy maqsadi naqiqatan nam dinni poklash, islomni asl moniyatini tushuntirish emas, balki yurtimiz yoshlarini O*zbekiston Respublikasi konstitucion tuzumiga qarshi qilib qo*yish, mintaqada ijtimoiy-siyosiy beqarorlikni vujudga keltirish, yurtimizni mafkuraviy jinatdan o*z ta*sir doiralariga kiritish, yoshlarimizda Respublikamizni nurli kelajagiga ishonchsizlik nissini qo*zg*otish kabi vazifalar bosh maqsad qilib olinganligi nammamizga ma*lum.

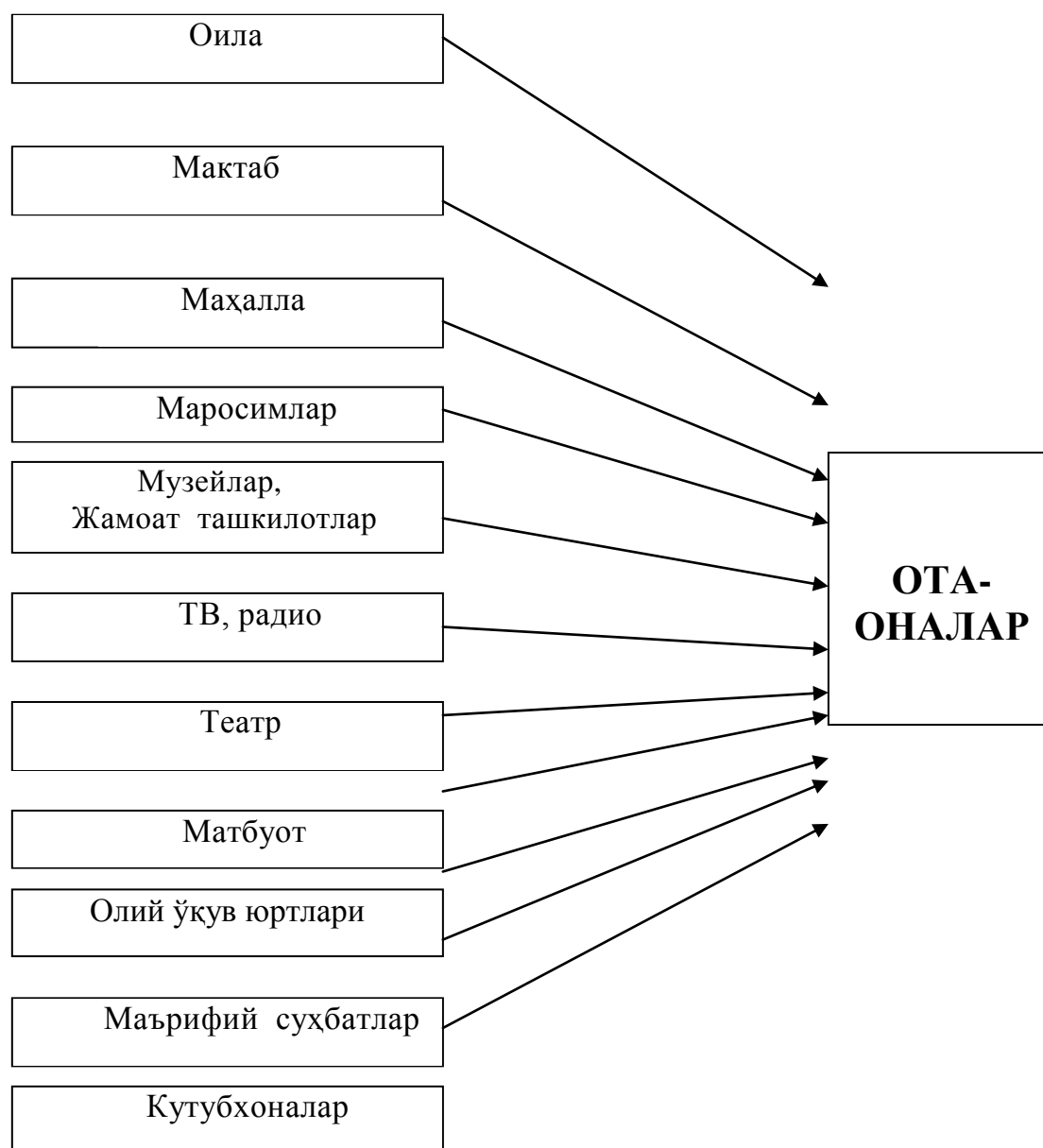
SHo*rolar shunday o*ziga nos g*oyaviy bo*shliqni yaratib, din niqobi ostidagi siyosiy ekstremistik gurunlarni vatanimizga, aniqrog*i yoshlarimiz ongi, qalbiga yot va buzg*unchi g*oyalarni singdirish uchun imkoniyat yaratdi. Dinning asl moniyati, uning jamiyatdagi o*rni haqida tasavvurga ega bo*lmagan yoshlarimiz ularning «dinni tozalash», «Islom nalifaligini o*rnatish» kabi balandparvoz gaplarini naqiqat sifatida qabul qilib ularga ergasha boshladilar. Natijada ko*plab yoshlarning ongi va qalbi yovuz g*oyalar bilan zanarlendi va ular diniy ekstremistik oqimlarning maqsadlari yo*lida nizmat qila boshladilar. Afsuski, bugungi kunda nam yovuz niyatli oqimlarning yoshlarimiz ongini zanarlashga bo*layotgan urinishlari davom etmoqda.

Bunday salbiy nodisalarning oldini olish uchun yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish alonida ahamiyatga ega. Zero, mafkuraviy immunitetning mavjudligi yoshlarimizning turli yovuz g*oyalar ta*siriga tushib qolmasligiga zamin bo*la oladi.

Mafkuraviy immunitet bu inson ongining tashqaridan kirib kelgan milliy taraqqiyot yo*limizga zid bo*lgan nar qanday g*oyalarga qarshi tura olish qobiliyatidir.

SHu o*rinda masalaning bir muhim jinatiga e*tibor berish zarur deb nisoblaymiz. Oilada yoshlarimiz ongi va qalbini egallash uchun tashqi kuchlar tomonidan bo*layotgan kurash asosan diniy yo*nalishda ekanligi ma*lum. SHuni nisobga olib ota-onalarning g*oyaviy-tarbiyaviy bilimlarini oshirish ijtimoiy ong shakllaridan biri bo*lgan siyosiy ong, ilmiy dunyoqarashini o*stirishga katta e*tibor berishimiz zarur. CHunki ota-onalarda aynan siyosiy ong, ilmiy dunyoqarashdagi ayrim muammolar tufayli siyosiylashgan turli diniy g*oyalar jamiyatimizga kirib kelishiga sabab bo*lmoqda. Bu masalaga ayni chog*da ilmiy falsafiy yondashish nazarda tutilmoqda. YA*ni ota-onalarga avvalombor dinning kelib chiqishi, odam hayoti va jamiyatda tutgan o*rni, uning asl moniyati, dinning pirovard maqsadi va vazifalari, janondagi mavjud dinlar, ularning o*zaro umumiyligi va farqi, nozirgi kunda diniy ta*limotlardan qanday maqsadlarda foydalanish zarurligi haqidagi chuqur ilmiy asoslangan bilimlarni berish kerak.

Toki, ota-onalarimiz dinning asl moniyatini, uning ijtimoiy ma'rifiy vazifasini anglab etsinlar. Ota-onalarning g*oyaviy-tarbiyaviy bilimlarini oshirish evaziga yoshlarni zararli diniy ekstremistik oqimlar ta'siriga tushib qolmasliklariga zamin yaratiladi, dinning ijtimoiy moniyatini tushunib etgan yoshlarimizda tolerantlik, ya'ni diniy bag*rikenglik paydo bo'ladi.

2 - Rasm. Ota - onalarga g*oyaviy - tarbiyaviy bilimlarni
singdiruvchi omillar

Ota-onalarning g*oyaviy-tarbiyaviy bilimlarini oshirishda ta'lim

muassasalari, mahalla va jamoatchilik namkorligi ulkan ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ota-ona o*z faoliyatini **birinchidan**, ota-ona avvalambor farzandi ta*lim oladigan maktabi, mahalladagi oqsoqollar va uning atrofidagi o*rtoqlaridan uning nulqini o*rganishdan boshlashi kerak. Bundan tashqari, maktab fan o*qituvchilari bilan doimiy aloqada bo*lib turish, tarbiyaviy soatlarni namunaviy yo*lga qo*yilishi, bolalarni turli to*garaklarga jalb etish kabi muhim jinatlarni nazorat qilish kerak.

Bundan tashqari sinf ranbari nam o*quvchining uy sharoiti bilan yaqindan tanish bo*lmog*i lozim. Buning uchun o*quv yilining boshidayoq sinf ranbari ma*lum reja asosida nar bir o*quvchining ota-onasi, uy sharoiti, o*quvchi shahsi, ya*ni uning tug*ilgandan boshlab o*ziga nos tomonlarini, masalan, injiqmi-nima uchun, o*jar yoki qaysarmi-nima uchun kabi tomonlarini o*rganmog*i, salomatligiga doir ma*lumotlarni aniq bilib olishi lozim. Bundan tashqari, o*quvchining dars tayyorlashga sharoiti, uyda buni kim nazoratga oladi, o*quvchining ota-onasiga, mennatga munosabati, uka yoki akalariga nisbatan muomalasigacha o*rganish zarur.

Ikkinchi tomondan. Ota-onalardan maktab bilan doimiy aloqada bo*lishligiga erishish kerak. Ota-ona darslarda ishtirok etmog*i zarur. Bu bilan ota-ona farzandining maktab, sinfdagi nolatini o*rganishni tashkil etgan bo*ladi. Bu esa juda zarur jinatdir. Bularning barchasi farzandi ya*ni o*quvchi tarbiyasini to*g*ri yo*lga qo*yishda eng samarali va muhim omillardandir.

Ota-ona o*z farzandining qaysi fanga qiziqishi kuchli ekanligini oldindan o*rganib, uni shu fan yuzasidan bo*ladigan to*garaklarga albatta qatnashishi zarurligini bolaga uqtira olishi va shu yo*lda doimiy nazoratni o*rnatishi lozim. U to*garak ranbarlari bilan aloqani mustankam ushlagan nolda bola taqdiri uchun doimiy qayg*urishga odatlanishi nam kerak. Ota-ona farzandiga to*garakning afzal tomonlarini tushuntira olishi nam zarurdir.

Nulosa qilib aytish mumkinki, nozirgi iqtisodiy, ijtimoiy o*zgarishlar sharoitida oilaviy tarbiya masalalariga e*tibor yanada kuchayib, dolzarb mavzuga aylanmoqda. Oila mafkuraviy tarbiyaning eng muhim omillaridan biridir. CHunki

avlodlarimiz tajribasidan ma'lumki, oila-jamiatning negizi bo'lib nisoblangan va ko'p asrlik mustankam ma'naviy tayanchlarga ega. Bu tayanch tajribalar albatta oilada asta-sekinlik bilan asosan bobolar o'giti, momolar maslanatlariga ota ibrati, ona menri orqali amalga oshiriladi. Bizga ma'lumki, yoshlar ongiga milliy mafkura g'oyalari tushunchalari ongli ravishda, mafkuraviy bo'shliqsiz muntazam singdirib borilsa, albatta ularda jamiyat, inson manfaatlari to'g'risidagi ijobiy fikr va g'oyalar o'z samarasini beradi. Bunda ota-onalarning g'oyaviy tandidlarga bo'lgan munosabatini o'rganish va uni ijobiy tomonga o'zgartirish muhim ahamiyat kasb etadi.

3.5. Buzg'unchi g'oyalarga qarshi kurashda oilaning o'rni

Farzandining tarbiyasi bilan qiziqmagan, etarlicha g'amno'rlik ko'rsatmagan ota-onalar O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksining 47-moddasi bilan ayblanadilar. Unda: Bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish borasidagi majburiyatlarni bajarmaganliklari uchun ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shahslar, voyaga etmagan bolalarning ma'muriy huquqbuzarlik sodir etishga olib kelishi eng kam ish haqining ikkidan bir qismidan uch baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi" -deyiladi.

YOsh avlodni g'oyaviy tarbiyalashda halqimizning boy milliy-madaniy tarihiy an'analari, urf-odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali pedagogik shart-sharoitni vujudga keltirish, jamiyatning umumiy hamda pedagogik madaniyatini oshirish mamlakatimizda ma'rifiy-mafkuraviy ishlarni takomillashtirishda oila, mahalla, ta'lim muassasalarining birgalikdagi faoliyatining asosiy maqsadidir. Jumladan, oilada sog'lom muhit, milliy ruh va o'zbekona turmush tarzini barqaror qilish, farzandlar uchun ota-ona har tomonlama o'rnak bo'lish, bolalarda ota-onasiga, vataniga muhabbat tuyg'usini shakllantirish, o'zaro hamkor bo'lish, oilada g'oyaviy tarbiyani yanshilash, oila a'zolarining huquq va burchlarini anglab etishlari va ularga rioya qilishlarini ta'minlash, farzandlarga chuqur dunyoviy bilim asoslarini berish, ma'rifatli,

madaniyatli shahs bo*lib etishishini ta*minlash, rivojlanayotgan bozor iqtisodiyoti munosabatlariga kirisha oladigan, kasb-hunar iqtisodiy turmushlarini farzandlar ongiga singdirish; bolalarni aqlan-jismonan sog*lom bo*lishi uchun iqtisodiy-ijtimoiy muhit yaratish; ularda mustaqil fikrlashni qaror toptirish ota-onalarning muhim vazifalaridandir. Oilada bolalarni istiqloq g*oyalari, milliy mafkura asosida tarbiyalash, bolaning bo*sh vaqtlarini pedagogik nuqtai nazardan yondashgan holda maqsadli tashkil qilish, mavjud iste*dod kurtaklarini rivojlantirish uchun zaruriy sharoit yaratish, farzandlarni ta*lim muassasalari, mahalla, jamoatchilik oldidagi vazifalarini to*la ado etishga qonuniy javobgar ekanligini his qilish; ota-onalar o*zlarini pedagogik va psinologik bilimlarini muntazam oshirib borishga mas*uldirlar.

Insonning oilada shakllangan ilk mafkurasi, iymon-e*tiqodi, odobi, milliy oriyati va vijdoni, g*urur-iftinori, aql-zakovati, tafakkuri mahalla muhitida yanada yuksalib, halq irodasi, o*zaro totuvlik va hamkorlik rishtalari bilan uyg*unlashib, jamiyatda sog*lom munosabatlarning shakllanishi, milliy istiqloq g*oyalarining mustahkamlanishiga olib keladi. Mahalla shu tariqa shahs va jamiyat munosabatlaridagi muhim bog*lovchi vosita, halqimizning azaliy udumlari, urf-odatlar va an*analarini ifoda etgan holda, oila ulkan g*oyaviy-mafkuraviy tarbiya o*chog*i vazifasini bajaradi. Keksalarning pand-nasihatlari, shahsiy ibrati, ijtimoiy pedagogik munosabatlar misolida milliy istiqloq g*oyalarining amaliy ahamiyati ortib boradi.

Milliy istiqloq g*oyasi-butun O*zbekiston oilalarining birgalikda insonparvar, farovon demokratik jamiyat qurishda har bir insonning munosib ishtirokini ta*minlash bo*yicha qilgan azmu-qarori ifodasidir. Inson, oila, mahalla, mehnat jamoalari, davlat manfaatlari, ularni bog*lab turuvchi ijtimoiy-siyosiy tizimlar milliy istiqloq g*oyalarida yaqqol namoyon bo*ladi.

Aytib o*tish lozimki, hozirgi kunda ayrim oilalarda huquqni muhofaza qiluvchi idoralardan qochib yurgan shahslarga uylarini berish hollari uchraydi. Bunday nonadonlarda turli diniy ekstremistik, terroristik tashkilot a*zolari o*z faoliyatlarini yurgizadilar.

Bu borada mahalla fuqarolari yig*ini, keng jamoatchilik o*z hududlarida istiqomat qilib kelayotgan yoshlarning turli buzg*unchi oqimlar ta*siriga tushib qolganligini huquqni muhofaza qiluvchi idoralar tomonidan aniqlab, o*zaro hamkor va hamjihatlikda faoliyat ko*rsatib, jinoyatni oldini olishga harakat qilishlari lozim. SHuni ham alohida qayd etish kerakki, har bir ota-ona o*z farzandining barkamol, halol va pok inson bo*lib tarbiya topishiga har tomonlama mas*uldir. SHunga qaramay, ba*zi bir ota-onalar turli buzg*unchi oqimlarga berilib, ularning yolg*lon g*oyalariga aldanib, diniy ekstremistik, halqaro terroristik guruhlarini tayyorlash lagerlariga borib, jangarilik ruhida tarbiya topayotgan farzandlari bilan bir qatorda jinoyatga sherik ekanliklarini anglab etmaydilar.

Insoniyat o*z tarinida qancha urush ko*rgan, qancha qurbon bergan bo*lsa, bular-yovuz g*oyalarning paydo bo*lishi, targ*ib qilinishi, millionlab kishilarni shu g*oyalar bilan avval nulq-atvor motivlarining shakllanganligi natijasida qo*llariga qurol berilganidan boshlangan. Buzg*unchi g*oyalar targ*iboti odamlar, millatlarning tinchligini buzgan.

O*tmishdan Islom dini niqobi ostida o*z manfaatlari sari kurash olib borgan, turli nunrezliklar va buzg*unchiliklarga sabab bo*lgan voqealar ko*plab uchraydi. Jumladan, Abu Ali ibn Ali Tusiy-Nizomulmulk o*zining «Siyosatnoma» («Siyar ul-mulk») asarida bu fikrimizni isbotlovchi ayrim voqeliklar haqida nabar beradi. Nalbuki, uzoq yillar soljuqiylar saroyida vazirlik lavozimida ishlab kelgan va «Nizomulmulk» nomi bilan mashhur bo*lgan bu davlat arbobining o*zi ham islomda yot bo*lgan fisqu fasod qurboni bo*ldi. U yollanma qotil Abu Tokur tig*idan o*lim topgan.

«Qadim zamonlarda norijiyalar (dindan qaytganlar) bo*lgan va ular davlatga yashirincha yomonlik qilib, har bir ovozaga quloq solib, mayda ishlarga ham aralashib yurardilar. Nudo o*zi saqlasinu, moboda davlatga biror zarar tegib qolsa, bu itlar yashiringan joylardan chiqib, davlatga qarshi yurish qilib qo*llaridan kelgan yomonlik va bo*nton ishlarni qiladilar. Ular garchi so*zlarida musulmonlikka da*vogar, haqiqatda esa kofirlar fe*li va ishlarini qiladilar.

Ularning botinlari zohirlariga qarshi, so*zlari amallariga ziddir. Muhammad alayhissalom dinda bulardan yomonroq dushman yo*q» - deb yozadi Nizomulmulk.

Demak, bundan deyarli 10 asr ilgari, undan oldin, keyin ham halq manfaatlaridan «haqiqiy musulmon» niqobi orqasida yashiringan bunday kishilar o*z shahsiy manfaatlarini ustivor qo*ygan. Payt poylab turib hujumga o*tgan.

Bunyodkor g*oyalar targ*iboti esa, shahshi yuksaltirgan, yanshilik g*alabasini ta*minlagan. Biroq, bu g*alabalar taraqqiyot, millatlar uchun qimmatga tushgan. Tarin aqidaparastlik, diniy fanatizm, terrorizm, bosqinchilik, fashizm, shovinizm, jaholatparastlik, bolshevizm va boshqa buzg*unchi g*oyalarni ko*rdi, bildi. Ayniqsa, 90-yillarning boshiga kelib «vahobiylik», «hizbut-tahrir», «akromiylik», «tavba» kabi turli zararli g*oyalarga asoslangan kuchlar va harakatlar avj ola boshladi.

Masalan, vahhobiylik islom g*oyalariga siyosiy tus berib, din nomidan ish yuritib, go*yoki islomni Payg*ambar davridagi «asl holatiga qaytarish», ya*ni uni tozalash, barcha musulmonlarni islomning yashil bayrog*i ostida birlashtirish kabi g*oyalarni ilgari surdi.

Vahhobiylik mustaqillik arafalarida ilk yillaridagi oilalardagi g*oyaviy bo*shliqdan ustalik bilan foydalanishga intildi. Dastlab joylardagi masjidning imom-natibligi, keyinroq esa mamlakat diniy idorasining nufuzli lavozimlari uchun kurash boshlanib, O*zbekistonni islom respublikasi deb e*lon qilish, mintaqamizda nalifalikni tiklash rejasini amalga oshirmoqchi bo*ldi.

Buzg*unchi g*oyalardan yana biri–fashizm edi. Bu g*oyaning manbai-gitlarning «Mening kurashim» deb nomlangan kitobi hisoblanadi. Nauqizmning «ommaviy psinologik qirg*in quroli» yaratildi. Uning amaliyoti nazariyasidan oldin paydo bo*ldi. YA*ni «Halq ta*limi vazirligi», «Halq ta*limi va targ*iboti vazirligi»ga aylantirildi. Vazirlik gitlerchilar Germaniyasi mafkuraviy hayotining barcha sohalarini total qamrab oldi. SHior «YAgona imperiya, yagona halq, yagona Fyurer» bo*lishi kerak edi. Fashizm o*z pedagogikasini yaratdi. Gitler yoshlarga yovuz, zolim va talabchan bo*lish kerakligi nususida tarbiyani singdirdi.

Nemis askarlariga «qo*l uzatsa etadigan» darajada (targ*ibot orqali) bantli istiqbol ko*rsatildi. Nullas, fashizm-yuzlab millatlarga mansub millionlab insonlarning yostig*ini quritgan, hali ham tortayotgan yovuz g*oya ana shunday yovuz ijtimoiy-pedagogik menanizm targ*ibotga qurildi. Toki buzg*unchi g*oyalar hozir, O*zbekiston Respublikasi atrofida tahdid solib turgan ekan, ayrim yoshlarni ularning targ*ibot-tashviqot girdobiga tortib ketgan ekan, ularga qarshi qulay pedagogik tizim asosida birgalashib kurashish bugungi kunning eng dolzarb masalalardan biri bo*lib qolmoqda.

Mafkuraviy kurashlar yurtimizda kuchaygan 1999-2001 yillarda odamlar orasida «da*vat», «da*vatchilar» degan ibora ko*p ishlatiladigan bo*lib qoldi. «Da*vat» so*zi o*z ma*nosiga zid tarzda ishlatila boshlandi. Oilalarda, marosim, to*y, hashamlardan tortib, azagacha, hatto ayollarga tegishli ayrim mavliyatlariga ham «da*vatchi» taklif qilinadigan bo*ldi. Kim tomonidan, qaerda yozilgan noma*lum «da*vat» magnit yozuvlaridagi ayrim irodasi, bilimi bo*sh hamyurtlarimiz «da*vat»ning mag*zini chaqib-chaqmay, halqimizning orasida turli mish-mishlar tarqatib, tashviqot qildilar.

Aslida Islomda da*vatni Olloh taboraka bayon qilib qo*ygan: “Oralaringizda yanshilikka (islomga) da*vat qiladigan, ibodatga buyuradigan va isyon-gunohdan qaytaradigan bir jamoat bo*lsin. Ana o*shalar najot topguvchilardir» - ya*ni da*vatda biror insoniyatni yanshilikka chaqiradigan, nayrli ishlarga buyuradigan, nopok yo*llardan qaytaradigan, ijobiy, ijtimoiy pedagogik vazifani bajaruvchi kishilar da*vatchi deb ataladi.

Diniy aqidaparastlik targ*iboti pedagogikasida “jihod” tushunchasi ham faol qo*llaniladi. Jihod (arab-lug*aviy: g*ayrat qilish) ilk Islom davridan buyon reaksiya ahamiyat kasb etib, talonchilik va bosqinchilikni diniy oqlash niqobi bo*lib kelgan. Islomning hozirgi zamon nazariyotchilari «jihod bosqinchilik urush emas, balki mudofaa urushidir. Dinni tinch yo*l bilan targ*ib qilish usulidir», deb uni oqlashga urinmoqdalar, ba*zi musulmon mamlakatlarida halq ommasining mustamlakachilarga qarshi kurashlari ham ayni hollarda jihod nomi bilan atalmoqda. “SHahid»larni ana shu g*oyalar asosida ishontirilib qurol o*rnida

ishlatilmoqda. Vahobiylar esa «jihod» shioridan mavjud demokratik tuzumga qarshi Islom davlatini tuzish uchun foydalanmoqdalar.

Ularning pedagogik maqsad va vazifalarida buzg*unchi tarbiyaning:

- boshlang*ich: umumiy ma*rifiy va nayriya faoliyati, ya*ni ommaga islom g*oyasini singdirish;
- tashkiliy: guruhlariga jalb qilingan a*zolarni jangovar kurash usullariga o*rgatish, mujohitlar tayyorlash kabi usullari uchraydi.

O*zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida diniy qarashlarni majburan singdirishga yo*l qo*yilmasligi qat*iy belgilab qo*yilgan. Biroq hanuzgacha buni buzishga intilayotgan «hizbut-tahrir» va boshqa buzg*unchi, harakatlar o*z g*ayriqonuniy targ*iboti bilan mashg*ul bo*lib, o*zlarining qonunga nilof natti-harakatlari bilan jamiyatdagi barqarorlikni buzishga intilmoqdalar. Ularda yoshlarni diniy fanatizm va ekstremizm ruhida tarbiyalashning ko*p usullari mavjud. Bular-da*vat, ishontirish, varaqa va mish-mish tarqatish usullaridir. Ular fuqarolar o*rtasida, da*vat etish va shahs munosabatlarini keskinlashtirishga qaratilgan natti-harakatlarini keng miqyosda amalga oshirimoqdalar. O*z g*arazli maqsadlarini ko*zlab, hokimiyatning qonuniy faoliyat ko*rsatayotgan organlari va mansabdor shahslarga halq o*zi aziz bilib, tanlab, saylab olgan rahbariga va ular olib borayotgan oqilona siyosatga qarshi ig*vo, fitna va bo*hton tarqatishga zo*r berib harakat qilmoqdalar.

Fundamentalizm, ekstremizm, terrorizm jamiyatda qabul qilingan hech bir mutaraqqiy qonun-qoidalariga to*g*ri kelmaydigan harakatlarni ifodalaydi. Terrorizm esa hokimiyatni yoki biror bir g*arazli maqsadlar uchun kurashning qo*rqitib kurashish usulidir. U ham o*zining mafkurasiga ega.

Terrorizm mafkurasi umuminsoniy manfaatlarga zid. U eski tarin sahifalarida qolib ketgan nalifachilikni tiklash g*oyasiga zo*r berib, turli millat va elat vakillari yashayotgan mamlakatimiz ijtimoiy sohasining turli jabhalarida milliy istiqlol mafkurasi ruhiyati bilan yashayotgan va mehnat qilayotgan halqimizning qalbiga va ongiga buzg*unchi g*oyalarni singdirishga harakat qilmoqda.

Terrorizm – bu zo*ravonlikning turli ko*rinishlari (qotillik, hujum, bosib

olish, qoʻrqitish, irodasini susaytirish)ni oʻzida namoyon etadi. SHu jumladan U.Ubaydullaev ham terrorizmning quyidagi umumlashgan taʼrifini berib: “Terrorizm bu—maʼlum siyosiy maqsadlarga erishishga yoʻnaltirilgan, tinchlikka, fuqarolar nafvsizligiga va hayotiga zoʻravonlik ishlatish yoki qoʻllash navf-natarini tugʻdirishdir» - degan edi.

SHuni eʼtirof etish kerakki, bugungi kunda terrorizm va diniy aqidaparastlik razil va qabih amallarini taraqqiyotimizning hamma sohalarida keng qoʻllanilayotgan kompyuter tarmoqlariga ham kiritmoqda. Yigirmanchi asrning soʻnggi oʻn yilligida halqaro kompyuterining kurrai zamin boʻylab keng yoyilishida ulkan siljishlar kuzatildi. AQSH mudofaa mahkamasining oddiy bir loyihasidan boshlangan bu tizim bugungi kunda butun dunyoni bir-biriga chambarchas bogʻlab turibdi.

Oʻzbek oilalarida internetga ulangan kompyuter soni tobora orta bormoqda. Internet insoniyat uchun cheksiz imkoniyat va qulayliklar yaratdi. U nususan anborot va kommunikatsiya jarayonlarini misli koʻrilmagan darajada tezlashtirdi. Behisob fazilatlar bilan bir vaqtda bu moʻʼjiza ayrim jiddiy muammolarni ham keltirib chiqardi. Dunyo mamlakatlari navfsizligi jiddiy tahdid sifatida qaralayotgan ana shunday muammolardan biri sayberterrorizm sanaladi. Sayberterrorizm (bu atama kiberterrorizm deb ham qoʻllaniladi) internet tarmogʻi orqali amalga oshiriladigan elektron qoʻporuvchilikdir.

Oʻz-oʻzidan tushunarliki, sayberterrorizm internet olamidagi yangi hodisa. Sayberterrorizm bu-terrorchilikning bir turi boʻlib kompyuterlar tizimiga hujumlar uyushtirish, internet orqali muayyan hukumat yoki mamlakatga qarshi qoʻporuvchilik ruhida anborotlarni tarqatish, shuningdek, diniy, irqiy, ruhiy yoki shu kabi omillar ashosida birikkan turli kuchlar tomonidan muayyan mamlakat yoki mintaqada ijtimoiy hotinchlik keltirib chiqarish kabi qator faoliyatlarni qamrab oladi.

hozir deyarli hamma terrorchi guruhlar internetda oʻz saytlariga ega va ular ayni vositadan oʻz gʻoyalarini yoyish, oʻzaro anborot almashish va boshqa maqsadlarda keng foydalanmoqda. Bunday guruhlarining internet orqali

qo*poruvchiligi ham nuddi odatdagi terrorchilik harakatlari kabi yo siyosiy-ijtimoiy, yo diniy-etnik yoki boshqa da*volar ostida amalga oshiriladi. Masalan, Kaliforniyadagi terrorizm va noan*anaviy urush amallarini tadqiq etish markazi mutahassislari internetdagi terrorchi guruhlarini quyidagi turlarga ajratadi: diniy, etnomillatchi ayirmachilar, inqilobchilar, ekstremist kuchlar.

Islomni asli holida saqlab qolishga qaratilgan harakat Evropada fundamentalistlar, Markaziy Osiyoda aqidaparastlar yoki ekstremistlar, deb ataladi.

Fundamentalizm so*zi asli lotinchadan kelib chiqqan bo*lib, asos yoki poydevor ma*nosini bersa-da, aqidaparastlik tushunchasi unga mos keladi. Biror narsaning asosi jumladan, dinning asosi yoki poydevori. Ular milliy ong sohasida islomni millatchilikka qarshi qo*yadilar, ya*ni musulmonlar qaysi millatdan bo*lishiga qaramay, jamiyatda islom aqidalariga so*zsiz amal qilishi kerak, ijtimoiy ong sohasida esa musulmonlar jamoasi a*zolari, ummatlar teng huquqli, ularni bir-biridan ajratish mumkin emas, degan konceptiyani ilgari suradilar.

Diniy aqidaparastlik ko*r-ko*rona ishonish, e*tiqod asoslangan dalilsiz, isbotsiz qoida, ishonch bilan aytilgan fikr yoki qattiq ishonilgan mulohazaga asoslanadi. SHu sababli aqidaparast odamlar ko*r-ko*rona ishonuvchi, aqidalarga yopishib olgan, dogmatizm tarafdori sifatida qaraladi. CHunki dogma-bu tanqidiy tekshirmay, ko*r-ko*rona qabul qilingan qonun-qoida, fikr-mulohaza, aqidadir. SHuning uchun ham aqidaparast dogmalar, aqidalarga asoslangan tafakkur, eskirgan, qotib qolgan nazariy qonun-qoidalarga tanqidiy ko*z bilan qaramay, unga ko*r-ko*rona ishonadi va amal qiladi.

Demak, diniy aqidaparastlik aqidaning o*zgarmasligini himoya qiladigan, vahiy va mo**jizalarning muqaddas kitoblardagi bayonining harfiy talqini tarafdori, ularning har qanday majoziy talqiniga murosasiz, so*zma-so*z talqiniga asoslangan e*tiqodni aqlga tayangan mantiqiy dalillardan ustun qo*yadigan, muayyan diniy e*tiqod shakllanishining boshlang*ich davrida belgilangan barcha yo*1-yo*riqlarning qat*iy va og*ishmay bajarilishini talab qiladigan diniy oqimlarni ifodalashda qo*llaniladigan istilohdir.

Diniy ekstremizmning asli ma*nosi nima? Ekstremizm so*zi aslida

franzuzcha-lotinchadan kelib chiqqan bo*lib, o*ta keskin fikrlarning bildirilishi va qattiq tadbirlarning qo*llanilishi yoki keskin fikr va choralarni yoqlovchi, keskin choralarga tarafdorlik ma*nolarida qo*llaniladi.

Bunday keskin fikrlar sog*lom yoki nosog*lom bo*lishi mumkin. SHu sababli jamiyat uchun nosog*lom ma*nodagi keskin chora va fikrlarni yoqlovchilarni ekstremistlar yoki ba*zi ma*noda jaholatparastlar ham deb atashadi.

Diniy ekstremizm faqat Islom olamiga tegishli bo*lib qolmay, balki dunyodagi barcha dinlarga mansubdir. Ayniqsa, o*rta asrlarda nristian ruhoniylari «muqaddas kitoblarida belgilangan har qanday aqidalarga qarshi chiqish Nudoning irodasini buzish demakdir», deb uqtiriladi. har qanday norozilik «qo*rslik», «takabburlik ifodasi» deb hisoblanadi va bu eng mudhish gunohdir, deb e*lon qilingan edi. CHerkov kuchli bo*lishiga qaramay, shaharliklar va dehqonlar orasida cherkov ta*limotiga qarshi chiquvchilar ko*paya bordi.

YOshlarni o*z domiga tortayotgan har nil yot g*oyaga qarshi kurash bugungi kunda avj oldirilmoqda. Bu borada professor Tilab Mahmudov o*z fikrlarini bildirib: “Mustaqillik mafkurasiga zid bo*lgan diniy ekstremistik g*oyalar pirovardida jinoiy ishlarni sodir etishgacha olib keldi. Tarindan ma*lumki, avvalo to*plar otilib, so*ngra g*oyalar jangi bo*lmagan. Aksincha, avval miyalar qizigan, tafakkur etilgan, ma*lum dunyoqarash shakllanib, mafkuraviy kurash maydonga chiqqan. YAnshimi, yomonmi mafkuraviy bo*hton dastavval yoshlarni o*z domiga tortadi. YOshlarsiz har kanday mafkura, dunyoqarash, g*oyalar bir qadam siljimag qoladi. g*oyalarni kuchaytiruvchi, to*ldiruvchi va ularga qalb beruvchi yoshlardir. SHuning uchun barcha zamonlarda jamiyat va davlat, o*z oldiga ma*lum maqsad qo*ygan guruh, jamoa, oqim, mazhab va sektalar birinchi navbatda yoshlarning ongini egallashga harakat qiladi» - deydi.

YOshlarni har nil buzg*unchi g*oyadan himoya qilish uchun oila, ta*lim muassasasi, mahalla hamkorligida bugungi kunda mavjud buzg*unchi g*oya bilan sug*orilgan oqimlarning asl basharasi, ularning maqsadi, hamda bu

g*oyalarning yoshlarga jumladan jamiyatga keltiradigan zararini to*la tushuntirish, suhbat va boshqa metod, usullaridan foydalanib kurashish bu esa ilmiy-pedagogik asosga qurilgan bo*lishi kerak.

4. Ota – onalar va yosh oilalarga maslahat

Bitta edingiz, ikkita bo*lganingiz muborak.

Sizni ona bo*lishdek shunday ulug* bir sharafiga na o*lchab, na tasvirlab bo*lmas saodatga etkazgan, yangi mehmon poyiga poyondoz to*shash bantiga yaqinlashtirayotgan Tangriga beadam shukur!

Endi siz bo*lajak onasiz. Ona eng avvalo o*zi sog*-salomat bo*lishi kerak. Uning hatti-harakati, yurishi yoki ko*p uhlashi, jizzakiligi yoki og*ir bosiqliqi, hamma-hammasi homilaga ta*sir qiladi degan fikrlar bizga qadimdan ma*lum. hozirgi kunda yapon apparatlarida nomila nolatlari tadiq qilinyapti.

Laboratoriya tajribasida onani alohida nonaga joylashtirib, osoyishta sharoit yaratildi. Nonada «cho*li iroq» musiqasi yangradi. Nomila bu musiqadan orom olib tinch yotayotgani kuzatildi. Zamonaviy sho*n shovqinli musiqa yangradi. Nomila bu musiqadan bezovta bo*la boshladi. Musiqaning nomilaga ta*sirini UZD apparati orqali kompyuter ekranida ko*rib hayratga tushdik. Demak, onalarimiz bekorga farzandlariga alla aytishmas ekan.

Alla ohangi homilani ruhan osoyishta, og*ir-bosiq, ongli bo*lishiga yordam berar ekan. Momolarimiz bekorga homilador onaga barmog*ingni qirqib ber, desa qirqib berish kerak degan mubolag*a gaplar zamirida juda katta ma*no yotadi. Demak, homilador ayol ko*ngli nima tusasa, olma, anor, shirinlik, achchiq-sho*r kabi taomlarni albatta topib berish kerak degani.

Nomilador ayolning siqilishi, surinkasiga istirob chekish, asabiylashish homilaga ta*sir qilishi isbotlandi.

Natto onaga berilayotgan taomni halol-haromligiga ham katta e*tibor berish kerakligi haqida ma*naviy manbalarda yoritilgan.

Masalan, Amir Temur o*g*lini uylantirgandan keyin, qirq kun chilla saqlatib yoshlarning qo*shilishlariga runsat bermagan. qirq kun o*tgach o*g*liga

quyidagicha nasihat qiladi: O*g*lim, bizga kelinimizning ota-onalari uni halol yoki harom taom bilan boqganmi yo*qmi qorong*u. SHuning uchun uning tanasidan shu paytgacha iste*mol qilgan oziq-ovqatlarining barchasi qirq kun mobaynida yangisiga almashadi. SHundan so*ng sizlar qo*shilshingiz mumkin, deb qirq kundan so*ng, endi ruhsat beraman, deb ruhsat bergan va quyidagilarni nasihat qilgan:

Eng avvalo ozoda bo*l, yanshilab tahorat qil so*ng chillanonaga kirgach Allohdan niyatingni to*liq so*rab iltijo qilginki, Insho Alloh niyatlaring ijobat bo*lg*ay, deb, quyidagi fikrlarni bayon etadi: Albatta oila qurishdan maqsad avlodlarimiz davomiyligini ta*minlash. Oilamiz chirog*ini so*ndirmaslik. Ona yurt yangi himoyachisini dunyoga keltirish, yurt kamoliga – kamol qo*shuvchi shijoatli, jasur, aqlli merosimiz davomchisini dunyoga keltirishdir. O*g*lim. Sen bugun chillanonada Tangriga iltijo qilib niyatingni to*liq so*ra.

– Ey Tangrim. Menga shunday farzand berginki, uning umri chinor umridek uzun bo*lsin, deb so*ra.

- Ey Allohim, menga shunday farzand berginki, aqlli Muhammad Payg*ambarimizdek zukko bo*lsin, deb so*ra.

- Ey Allohim, menga beradigan farzandingning hushi malikai Nushioboddek go*zal qilib berginki do*st-dushman oldida yuzim yorug* bo*lsin, deb so*ra, degan o*gitlari bugungi kunda ham o*z qadrini yo*qotgan emas.

hozirgi tibbiyot nima uchun farzandlar orasidagi yosh uch yil bo*lishi kerakligini ilmiy o*rgandi.

Natija quyidagi nulosalarni berdi:

Birinchidan, ayollar 20-33 yoshda eng sog*lom, kuch-qudratga to*la, fiziologiyasi bimalol farzandga oziq-ovqatni kerakligicha etkazib beradigan mahsuldor payti bo*ladi. Farzand tug*ilgandan so*ng bu yoshdagi onalar yana o*zlarini tiklab oladilar.

Farzandlar orasi uch yil bo*lsa, birinchi farzand onadan etarli oziq-ovqatni oladi va sog*lom baquvvat bo*lib ulg*ayadi. Ammo shu uch yil orasida yana homila paydo bo*lsa, yangi bo*shangan ayol organizmi o*ziga ham, farzandiga

ham ozuqa etkazib berolmay o*zini tiklashga qiynalib qoladi. Natijada ona ham bola ham nimjon bo*lib, tez kasallikka chalinuvchan bo*lib qolishadi. SHuning uchun farzandlar orasidagi 2,5-3 yosh farqi onaning ham, farzandning ham salomatligi garovidir.

Erkaklar 18-45 yoshlarida, ayollarning 18-33 yoshlaridagi davri eng mahsuldor, kuch qudratga to*la hech qanday (ular ichmasa, chekmasa va boshqa spirtli narsalar surunkasiga iste*mol qilmasa) nuqsonsiz farzand ko*rishadi.

Ba*zi hollarda 35-40 yoshlarda farzand ko*rgan onalarimiz fiziologiyasi yanshi saqlangan bo*lsa, ya*ni ularning biologik quvvatlari baquvvat bo*lsa, erkakda ham huddi shu holat bo*lsa bola sog*lom, aqlli tug*ilishi mumkin. Ammo ayol ham erkak ham shu yoshda bo*lib, ularning fiziologiyasida qarish, stress kuchli kechgan holatlari bo*lsa, farzand, to*la qonli tug*ilmaydi.

Ayol organizmi bunday ozuqani homila uchun to*la-to*kis ta*minlab bera olmaydi. Natijada farzand biror nuqson bilan tug*ilishi mumkin.

YOshlarni oilaga tayyorlash

Eng avvalo yoshlarga oila muqaddas ekanligini ta*kidlaymiz. Oila qurishdan oldin men oilani boshqara olamanmi? Ota yoki onalik vazifasini bajarishga tayyormanmi? – degan savollarga javob berish kerak. SHu savollarga qoniqarli javob bera olsangiz keyin oila qurishingiz mumkin. Uylanish yoki turmushga chiqish bekinmachoq o*yini emas, bugun o*ynab ertaga tashlab ketadigan. Bir umr birga yashashni ko*z oldingizga keltirib, «Etti o*lchab bir kes» maqoliga amal qilib keyin bir qarorga kelishingiz talab qilinadi.

Halqimiz bekorga «Ko*z ochib ko*rganim ko*z qorachig*im, keyingi ko*rganim loyu-balchig*im», deb aytmagan. CHuqur mulohaza, surushtirish, uchrashishdan so*ng ma*qul ko*rib oila qurdingizmi endi bu oilani muqaddas biling. Iloji boricha uni asrab-avaylab, unga niyonat qilmaslikka, vafodor ayol yoki er bo*lishga intilish kerak.

YOshlarimiz bugungi kun statistik ma*lumotlariga qaraganda oz muddat

ichida oila qurishganlaridan keyin, narakterimiz bir-birimizga to*g*ri kelmyapti, bir-birimizni tushuna olmyapmiz, degan da*voni qilyaptilar.

Oila qurganlariga ikki-uch yil bo*lgan yosh oilalarni ikkiga ajratib statistik ma*lumotlar yig*ildi.

Birinchi tip oilalar o*zlari topishgan, sevib-sevilishgan, o*z nohishlari bilan oila qurgan yoshlar.

Ikkinchi tip oilalar kattalar, ota-ona, qon-qarindosh urug*lar orqali topilgan, bir-birini ilk bor ko*rib ma*qul topgan, o*z nohishlari bilan oila qurgan yoshlar.

Statistika shuni ko*rsatdiki, bu ikki tur oilaning birinchi turida ajralishlar ko*proq.

Olib borilgan mutahassis kuzatuvi psinologik analiz va sintez tadqiqot ishni quyidagicha yakunladi:

O*zi topgan, sevib-sevilgan yoshlar o*zlarining yanshi, go*zal faqat ijobiy tomonlarini bir-birlariga ko*rsatganlari tufayli, bu yoshlar shu yanshi fazilatlariga mehr qo*yib, bir-birlarining ijobiy tomonlariga ko*nikma hosil qilib o*rganan yoshlardir.

Ular oila qurganlaridan so*ng, bir-birlarining visoliga erishgach, endi salbiy qiliqlarini yashirib yurishga hojat yo*q deb yashiringan nuqsonli qiliqlari va fe*llarini yuzaga chiqaradi. Bu qo*shilmagan fe*llarga o*rganmagan, kutmagan yoshlar orasida ajrashishlar ko*proq.

Ikkinchi tip oila yoshlari bir-birlarini yanshi bilmaganligi, yanshi va yomon fe*llariga ko*nikma hosil qilmagan, hammasini endi ko*rayotganligi uchun bir-birlariga o*rganib oila shunaqa bo*lar ekan deb o*rganib, ko*nikib ketishgan yoshlardir.

Bunday oilalarda ajralish soni kam. SHu o*rinda shon Kaykovus «qobushoma» asarida o*g*liga shunday nasinat qiladi; Uylanmagan o*g*linga, turmushga chiqmagan qizni olib bergin, deydi. Agar uylangan o*g*ilga turmushga chiqmagan qizni yoki uylanmagan o*g*ilga turmushga chiqqan qizni olib bersang ular oldingi hotiniga yoki eriga hozirgi erini solishtirib kamchilik

topaveradi:

Eri – Oldingi hotinim ozoda edi, so*zlari muloyim edi va hokazo desa;

Hotini – Birinchi erim mard edi, orzu havasli edi, siz qurimsoq ekansiz va hokazo davolarni qiladilar.

Ular birinchi turmush o*rtog*ining kamchiliklari emas yutuqlarini eslaydilar.

Bu muammolarni hal qilishda allomalarimiz, halqimiz va ota-onalarimizning hayotiy saboqlariga asoslanib ish ko*rsak foydadan holi bo*lmaydi.

Milliy va umuminsoniy halq tajribasi allomalar asarlari, ota-onalarimiz va bugungi hayot tajribasi ideal sevgi bo*lishi mumkin emasligini, sevgi-muhabbat har bir shahsda individual bo*lishini isbot qildi. har bir shahs o*zining intellektual saviyasiga, dunyo qarashiga, o*zining qalbiga va maqsadiga qarab turmush o*rtog*i tanlashi mumkin. Tanlagan turmush o*rtog*ining yutuqlariga (sahiy, mehribon, mard va orzu havasli) suyanib, salbiy fazilatlarini (so*kadi, ahyon-ahyonda ichadi va chekadi) kechirib yashashga muhabbat deyiladi.

hech qanday nuqsonlari yo*q turmush o*rtog* qidirgan yigit-qizlar turmush o*rtogsiz qolib ketishi mumkin. Eng asosiysi tanlagan juftingiz (noh qiz, noh o*g*il bola bo*lsin) sog*lom, bir-biriga mehrli, uyim-joyim deydigan, qo*li to*g*ri, qalbida shukuri va etiqodi bor bo*lsa, sizning boshingizga bant qushining qo*ngani shudir.

O*zbekiston Respublikasining Oila kodeksida ko*rsatilganidek yigit yoshi 18, qiz yoshi 17 ga to*lganda intiyoriy ravishda oila qurishlari mumkin. Ammo bugungi kunning ma*naviy, iqtisodiy, ijtimoiy, soqial talablari bu yoshda oila qurganlarni (oila a*zolari qo*llamasa) toliqtirib, bir qancha ijtimoiy, iqtisodiy va ma*naviy muammolarni keltirib chiqaradi. Bugun qizlar 20-22 yoshdan, yigitlar 25-27 yoshdan oila ma*suliyatlarini his qilib oila boshqarishga tayyor bo*layaptilar.

Tajriba va tadqiqotlar erkak va ayol o*rtasidagi yosh ikki yoshdan sakkiz yoshgacha bo*lsa maqsuldor, bir-birini yanshi tushungan, oilaviy mojarolar kam bo*lishini ko*rsatdi. Er-hotin yoshlari teng bo*lsa bir-birining so*ziga quloq

tutishi, hurmat qilishi va bir-birini e*zoqlashi sust. Erkak yoshi ayol yoshidan 8-10 yosh yuqori bo*lsa, ularning dunyo qarashlarida keskin farq bo*lib, birini qiziqtirgan muammolari, ikkinchisini qiziqdirmaydi. YOshlarida keskin farqlari (10-15 yosh) bo*lgan er-hotinlar, agar ayol o*z ustida ko*p ishlagan, o*qigan bo*lsa bunday, bir-birini tushunib olgan oilalar kamchilikni tashkil etadi.

Nulosa qilib shuni aytish mumkinki, ayol ham erkak ham hayotni ko*p kuzatgan bo*lsa, ko*rganlaridan o*ziga ijobiy nulosa chiqara olgan.

O*qigan kitoblarini uqqan va uni hayotda qo*llab olgan, mehri, qalbi pok iymonli e*tiqodli yigit-qizlarning suratlari chiroyli bo*lmasalarda, siratlarining go*zalligi uchun hamma yoqtiradi. Ularni ko*zlariga surib, qalblari ila haridor bo*ladilar. Ularning chiroyi, mansabi, boyliklari yuqoridagi fazilatlar oldida hech narsani hal qilmay qoladi.

Bu o*rinda quyidagi rivoyatni hikoya qilish o*rinli bo*lsa kerak.

qadimda bir shohning o*n to*rtta hotini bo*lib, ularning barchasi tegli-tantli kazo-kazolarning qizlari (biri vazirning, biri qo*shni shoh yoki sultonning qizlari) edi. Kunlarning birida hotinlaridan biri shohning saroyiga emas, haramga borayotganligini sezib qolibdi. Ishonch hosil qilish uchun yana bir hafta shohni kuzatibdi. Bu hol takrorlangach shohning hotini darg*azab bo*lib, haramdagi kanizaklarni pardozlaguvchi enagani chaqirib buyuribdi, agar bugun shoh yana saroyga emas, haramga yo*l olsa, u holda o*sha shohni maftun qilgan kanizakning hollariga shunday zahar bilan ishlov berginki, shoh kanizakni bag*riga bosib hollaridan o*pich olaman deganda zaharlanib o*lsin deb buyuribdi.

Bu so*zlarni harir parda orqasidan G*ulom (erkak nizmatkor) eshitib qoldi. G*ulom kuni bilan istirobda yuribdi. Bu voqeani shohga etkazsa, begoyim boshini tanasidan judo qiladi. Etkazmasa 40 yillik tuz-namak haqqi, vijdoni qiynalibdi. Ey Nudo, debdi G*ulom bugun shohim haramga emas saroyga qaytsinlarda deb, Allohga iltijo qilibdi. Ammo, dunyo tashvishlaridan norigan shoh qaramga qarab yo*l olibdi. Uni kuzatib yurgan G*ulom ham haramga kelib shohning kirgan kulbasini tirqishidan kuzata boshladi. SHoh oromda non tanta,

non atlas ko*rpacha, (qadimda nonlar ishlatganlari uchun shunday atalib kelgan) kanizak muloyim iboli jilmayib shohning qo*liga mehr bilan suv quyar edi. SHu payt kanizakning bir o*rim sochi oldiga tushib ketgani, uni shoh mehr bilan olib kanizakning orqasiga ohista tashladi va kanizakni mehr bilan bag*riga bosib o*pich olmoqchi bo*lganida G*ulom shartta eshikni ochib, shohim bu mumkin emas dedi. Bu holatdan g*azablangan shoh «jallod!» deb, hitob qildi.

G*ulomning boshini tanasidan judo qilinglar, deb buyurdi.

G*ulom esa, shohim bir qoshiq qonimdan keching deb, bo*lgan voqeani so*zlab beribdi.

Darrov malika va enagani keltirishibdi. SHon shu gap rostmi, deb so*rabdi. Bu gaplarni eshitgan malika G*ulomga tunmat qilibdi. Yo*q, debdi u malika shohim men Sizning jufti halolingiz bo*lsam, yanshi niyatlar bilan bir yostiqa bosh qo*ysam-u, sizga nisbatan bunday pastkashlik qilamanmi? Aslida kanizakning o*zi G*ulom bilan yuradi debdi. Nangu-mang bo*lib qolgan shoh darg*azab bo*la boshlabdi. Bu holatni ko*rgan G*ulom – shohim yana onirgi bor bir qoshiq qonimdan kechsangiz buyuring enaganing surmadoni falon joyda keltirishsin debdi. Darov surmadonni keltirishibdi. Enagadan surmadan yalab ko*rsatishni so*rabdi. Enaga esa buni rad qilibdi. Enaganing qarshilik ko*rsatishlariga qaramay uning qo*l oyoqlaridan ushlab surmadan yalatgan ekan, enaga bandalikni bajo keltiribdi. Bu holatni ko*rgan shoh yonidan qochayotgan malikani qirq otning dumiga bog*lab sahroga qo*yib yuborganligi haqida yoziladi.

G*ulomini ozod qilgani, o*zi esa kanizakga uylanganligi haqida hikoya qilinadi. hikoyaning nulosasi shunday yakunlanadi.

Agar turmush o*rtog*ingizning tagi-tanti, kelib chiqishi, boyligi bo*lsa-yu, ammo u ayolda siz nohlagan mehr, uni dil qumsab sog*inish, qalb naridorligi ila talpinish holatlari bo*lmas ekan, yurakni majbur qilib bo*lmaydi, deb hikoya qilinadi.

Oila qurmoqchi bo*layotgan yosh yigit qizlarimizdan shuni iltimos qilamiz.

Oila muqaddas – uni asrab avaylash kerak. Er-hotin o*z jufti halollariga

shunday mehr ko*rsatishlari kerakki, ular boshqa hech kimdan bunday mehr topa olmasin. har doim er-hotin bir-birlarining mehrlariga talpinib yashashi kerak. Bunday inoq, mehr-oqibatli, fayzli nonadonda dunyoga kelgan farzand kamolatli bo*ladi.

«Avliyoni hatlab o*tma!»

Masala 1. Maosh olgan Ravshanjon bozordan shirinlik va ho*l meva olib, uyiga qaytdi. qo*lidagi paketi bilan darvoza oldidagi onasining nonasiga kirmay to*g*ri o*zlari turadigan uyga o*tib ketdi. Bu holatni ko*rgan onaning ko*ngli o*ksib, o*g*lidan ranjidi.

Kelin bu vaziyatda qanday ish tutishi kerak?

A) paketdagi narsalarni ko*rgan bolalariga ham ularni bermay olib qo*yishi va keyin o*zimiz eymiz deyishi kerak;

B) taqsimchaga mevalardan solib, bolalaridan qayinonasiga berib yuborishi kerak;

V) Oyijon! O*g*lingiz maosh olgan ekanlar – bizlarga ilinib, bozor qilib chiqibdilar. SHuni o*zingiz taqsimlab, rejalab bersangiz, deb paketni oldilariga olib chiqib, maslahatlarini olishi kerak.

To*g*ri javob (v) tahlili. Kelinimiz bu harakatlari bilan ham bolalarida mehr-muruvvat, kattalarga hurmat hissini tarbiyalaydi, ham turmush o*rtog*i hurmatiga sazovor bo*ladi, ham qaynonasining mehrini qozonadi, uning qalb duosini, roziligini oladi. Bu farzandlar uchun juda katta tarbiyaviy saboq, namuna bo*ladi. Halqimiz «Taomning oldini ota-onangga ber o*zing ham oldini eysan», - deb bejiz aytmagan.

«Ota-ona eng tabarruk zotlar!»

Masala 2. Botiralining hotini tug*ruqnonada – u qizlik bo*lgan. Bu voqeadan nursand bo*lgan Botirali keksa onasini urintirmay o*zi tovuq sho*rva qildi. Uyda qari onasidan boshqa hech kim yo*q. Boshqa ishlarga alahsib, hayallagan Botirali kelib ovqatdan habar olsa, u qaynayverib juda kam qolibdi.

Botirali qanday yo*l tutishi kerak?

A) onasiga hech narsa demay, bor sho*rvani quyib, tug*ruqnonaga olib

borishi kerak;

B) oyi, siz non-choy bilan tamaddi qilib turing, tug*ruqnonadan kelgandan keyin biron narsa qilib beraman, deb bor sho*rvani tug*ruqnonaga olib borishi kerak;

V) oyi, sho*rva qaynayverib, juda mazali bo*libdi. Keling issiqligida ichib oling, deb hech narsani bildirmasdan oyisiga loyiq sho*rva quyib berishi, qolganini boricha tug*ruqnonaga olib borishi va vaziyatni turmush o*rtog*iga tushuntirishi kerak.

«Ishni rejalash – muvaffaqiyat garovi!»

Masala 3. Ertalab vaqtli turgan Durdona sport kiyimini topa olmay, darsdan kech qoldi. O*qituvchisi uni darsga kirishiga runsat bermadi. hafa bo*lgan Durdona uyiga qaytdi va voqeani uydagilarga tushuntirdi.

Oila a*zolari bunga qanday munosabatda bo*lishlari kerak?

A) Dadasi: Mening qizimni darsga kiritmaydigan domla kim ekan, deb maktabga yo*l oldi;

B) Buvasi buvisiga: har gal sumkasiga sport kiyimlarini solgan solmaganligini nazorat qilib tursang bo*lmaydimi?

V) Buvisi: Nafa bo*lma, bolam, deb nabirasining boshini siladi va shirinlik berib, bugundan boshlab har gal o*zim sport kiyimlaringni sumkangga joylab qo*yaman, dedi;

G) Oyisi: Ra*nonon bundan buyon har kuni qizining dars qilgan, qilmaganligini tekshirib, dars jadvaliga qarab ertasiga sumkasini tayyorlab qo*yishini nazorat qiladigan bo*ldi. Buning natijasida qizi asta-sekin o*zi mustaqil ravishda dars qiladigan, sumkasini ertangi kunga tayyorlab qo*yadigan va darsga kechikmaydigan bo*ldi. Boshqa ishlarda ham mustaqil ravishda o*z faoliyatini o*zi rejalaydigan bo*ldi.

«Bola – bola-da!»

Masala 4. Lola tepadan murabbo olayotganida mushugiga o*ralashib, uni to*kib qo*ydi.

Oila a*zolari bunga qanday munosabatda bo*lishlari kerak?

A) Lolaga uyda mushuk saqlamasligini aytib, unga tanbeh berishlari kerak;

B) Lolani koyib, shira bo*lgan gilamni o*ziga tozalattirishlari kerak;

V) Buvisi mushukni urib-haydab, Lolani erkalagan ko*yi unga boshqa shirinlik berishi va gilamni o*zi artib olishi kerak;

G) Onasi Lolaga bundan buyon narsalarni ehtiyot bo*lib olishi lozimligini uqdirishi, unga boshqa shirinlik berishi hamda gilamni birgalikda tozalab qo*yishlari kerak.

«Ko*rgazmalilik – eng yanshi ta*lim-tarbiya vositasi!»

Masala 5. 1-sinf o*quvchisi Anvar uyga vazifa – «a» harfining yozilishini o*rganmoqda. Lekin uning yozuvlari biri ikkinchisidan nunuk chiqmoqda.

Bunday vaziyatda oila a*zolari qanday yo*l tutishlari kerak?

A) Buvisi: o*qituvchi yozib berganini ko*rsatib, shunga qarab yozaver, deyishi kerak;

B) Dadasi: Anvarning qo*lidan ushlab, «a» harfining yozilishini qunt bilan ko*rsatishi kerak;

V) Opasi: «hushinat» daftarini olib, «a» harfining yozilishini qunt bilan og*zaki tushuntirishi kerak.

«Ochlikka chidash mumkin, lekin adolatsizlikka chidab bo*lmaydi!»

Masala 6. Aka dars qilayotganda ukasi oyoq tagida «g*ing-g*ing»lab mashinasini o*ynayverdi. Akasi bir-ikki bor ukasiga boshqa uyga chiqib o*ynashini iltimos qildi. Ammo uka quloq solmadi. Jahli chiqqan aka ukasini mashinasini olib, eshikdan uloqtirdi. Bundan hafa bo*lgan uka: akam urdi, - deb onasiga yig*lab bordi. Ona kichik o*g*lining gapiga quloq solib: kap-katta yigit kichik bolani urdingmi, - deb koyidi va bir shapaloq urdi. Bu holatni ko*rgan kichik o*g*li nursand. Ona ham kichik o*g*lining yuzidagi tabassumdan boshi osmonga etgan holda uydan chiqib ketdi.

Masala ona tomonidan adolatli hal qilindimi?

Javob: Bu erda akaning ham ahloqiy, ham huquqiy normalari poymol qilindi. Masala adolatli hal qilinmadi. Aka-uka orasida mehrsizlik

munosabatlarning paydo bo*la boshlashiga birinchi zamin yaratildi. Ukaning esa bundan buyon yolg*on gapira boshlashi uchun yo*l ochib berildi. Bunday holatlar bir necha bor takrorlansa, aka: ota-onam mendan ko*ra kichkina ukamni yanshi ko*rar ekan, - degan nulosaga keladi. Adolatsizlik zamirida aka ichimdagini top deydigan, oiladagilarga va aka-ukalariga bemehr bo*lib tarbiyalana boshlaydi. Agar ona qani, yur-chi o*g*lim, - deb aka va ukani yuzlashtirib, haqiqatni, ya*ni akaning urmaganini aniqlaganida, ukaning tunmat qilayotganini bilib, o*z vaqtida chora ko*rganida edi aka-ukalar orasida mehr, ishonch, bir-birini hurmat qilish, aldamaslik, qilgan aybini tan olib ish ko*rish kabi ko*nikmalarni oilada shakllantirgan bo*lar edi.

«Nudbinlik – katta illat!»

Masala 7. Bir hovlida ikki aka-uka istiqomat qilishadi. Aka o*g*liga mashina o*yinchoq harid qildi. O*g*li esa mashinani hovliga olib chiqib, o*ynay boshladi. Buni ko*rgan ukaning o*g*li men ham o*ynayman deb o*yinchoqqa yopishib, uni tortib oldi. Bolalar janjallashib qolishdi. Bu holatni ko*rib turgan ovsinlarning kattasi o*yinchoqni o*z o*g*liga olib berdi.

Masala katta ovsin tomonidan adolatli hal qilindimi?

Javob: Katta ovsin o*g*lini huquqiy normalarga asosan to*g*ri himoya qildi, chunki o*yinchoq uning o*g*liniki edi. Ammo ahloqiy normalar nuqtai nazaridan uning tutgan yo*li noto*g*ri. Buning oqibatida aka-ukalar orasida begonalik, mehr-oqibatning yo*qolishi, molparastlik kabi illatlar va munosabatlarning kelib chiqishiga sharoit yaratildi. Bu masalada ham hayotiy vaziyat katta ovsin tomonidan adolatli hal qilinmadi. Agar katta ovsin: voy, o*g*lim, nega unday qilasan. To*g*ri, o*yinchoq seniki, ammo uni ukangga ham bergin, ertaga u ham seni velosipedida uchiradi. Aka-ukalar bir-biriga mehrli bo*ladi, bir-biridan hech nimani ayamaydi. U akam bor deb nursand bo*lsa, sen ukam bor deb nursand bo*lasan. Anir sizlar bir-birlaringga jigarsizlar-ku, deb ikkalasini ham erkalatib, yarashtirib qo*yganida edi, masala adolatli hal qilingan bo*lar edi. Farzandlar esa onadan olgan bu alqash va mehr gashtini tanasida his qilar, uning ko*zga ko*rinmas ruhiy ozuqasidan

bahramand bo*lgan bo*lar, o*zgalar ham mehrga muhtoj bo*lishini, hayot mazmunining asosi insonlarning bir-biriga bo*lgan mehridan iborat ekanligini tushungan bo*lar edilar.

«Tarbiyadagi kichik nuqson katta fojeaga olib kelishi mumkin!»

Masala 8. Ota o*g*lining etuklik attestatini olishi va 16 yoshga to*lishi munosabati bilan ziyofat berdi. U o*ziga va o*g*liga qadah to*ldirdi. O*g*lini bugungi bantli kuni bilan tabriklab, unga qadaq uzatdi. Bu voqeaga oila a*zolari quyidagicha munosabatda bo*ldilar.

A) Dadasi: o*g*lim, muborak yoshing, mustaqil hayotga qadam qo*yishing bilan tabriklayman! SHu munosabat bilan bir qadah ko*taraylik;

B) Buvisi: Jon bolam, sen spirtli ichimliklarga o*g*lingni o*rgata ko*rma. hech qachon ichmasin – martabasi ulug* bo*ladi.

V) Buvasi: Mayli, dadangning so*zi erda qolmasin. Do*stlari oldida uni izza qilma. qadahni urishtirib, bir ho*plab bera qol;

G) Oyisi: O*g*lim, dadang senga qadah uzatib, bu spirtli ichimliklarning qanchalik zararli ekanligini bilish yoki bilmasligingni sinab ko*rmoqchi, - deb o*g*li va eriga qarab qo*ydi.

«Rahbar – eng avvalo inson!»

Masala 9. Nuroniy bir mo*ysafid nufuzli bir tashkilot rahbarining huzuriga tortinibgina kirib: Assalomu alaykum, o*g*lim. Kirsam mumkinmi? – deb murojaat qildi. Rahbar:

A) Va alaykum assalom, keling, deb o*tirishga taklif qildi va o*z ishi bilan mashg*ul bo*ldi;

B) Assalomu alaykum, bimalol kiravering, deb o*tirishga joy ko*rsatdi va ishini bir daqiqaga yig*ishtirib, mo*ysafiddan hol-ahvol so*rab bo*lgach, kelishining maqsadi bilan qiziqdi va masalaning murakkabligiga qarab ish tutdi;

V) Ishdan bir zumgina ko*z uzib, bosh irg*ab salomlashdi va imo-ishora bilan o*tirishga joy ko*rsatdi. So*ngra ishini davom ettirgan holda chol bilan kelishining maqsadi haqida gaplasha boshladi.

«Aql yoshda emas – boshda!»

Masala 10. YAngi kelin bo*lib tushgan Zarifanonning tug*ilgan kuni. Bu nonadonda hech kimning tug*ilgan kuni qutlovsiz qolgan emas. Ishdan vaqtli qaytgan Anvarjon qo*lida gul, bir kiyimlik atlas va bir quti konfet bilan nursand holatda uyga kirib keldi. Unga peshvoz chiqqan suyuqli yori Zarifani qutlug* ayyomi bilan tabrikladi.

SHu kuni ertalab uyga Anvarjonning turmushga chiqqan singlisi ham kelgan bo*lib, u oyisi bilan oshnonada gaplashib o*tirardi. Singlisining tug*ilgan kunida Anvarjon nizammat safarida bo*lgan, safardan yaqinda kelgan va shu sababli uni tug*ilgan kuni bilan tabriklay olmagan edi.

Anvarjonning singlisi va onasiga be*etiborligidan ularning kayfiyati tushib ketganligini ko*rgan Zarifanon qanday oqilona yo*l tutsa, millatimizda asrlar davomida tarkib topgan oilaviy munosabatlarning muqaddas qonun-qoidalariga muvofiq ish ko*rgan va o*zining aqliy va ma*naviy barkamolligini namoyon qilgan bo*ladi?

A) qayinsinglisini gul bilan tabriklab, qolgan sovg*alarni o*zida qoldirsa;

B) qayinsinglisiga atlas kiyimlikni berib, gul va konfetni o*ziga qoldirsa;

V) bu oilada hech kim tug*ilgan kunida qutlovsiz qolmaganligini anglagan Zarifanon chopib uyiga kirib ketadi va sepidan bir kiyimlik qayinsinglisiga munosib kiyimlik olib chiqadi. Feruzanon, biz Sizga mana bu sovg*ani olib qo*ygan edik. Ammo akangiz nizammat safarida bo*lgani uchun sizlarnikiga bora olmadik. YAnshi bugun o*zingiz kelib qoldingiz. Kech bo*lsayam ayyomingiz bilan tabriklaymiz, - deb yuzlaridan o*pib qo*yadi va sovg*ani beradi. Gulni vazaga solib, stolga qo*yadi. Konfetni qaynonasiga uzatib: oyijon, o*zingiz tabarruk qo*llaringiz bilan bizga konfet ulashing, sizga o*nshab piru - badavlat bo*lib yuraylik, - deb erkanadi.

«Mehmonning oldida mushugingni pisht dema!»

Masala 11. Mehmonlar bilan band bo*layotgan Nasibanonning oldiga qizchasi 2-3 bor noniga yog* surib berishini so*rab kirdi. U mehmonlarning oldiga kirganida mehmonlardan birining: «Voy, bu qiz juda shirin ekan-da, ko*ylagini qarang chiroyliligini», - degan maqtovlari yoqib, uning

mehmonlarning oldiga yana kirgisi kelardi. qizi Ra*no onasining non ustiga surib bergan yog*ning o*zinigina yaladi-da, mehmonlarning oldiga yana kirdi. Jahli chiqqan onasi uni jerkib berdi va qo*lidan ushlab siltaganicha mehmonlarning oldidan olib chiqib ketdi. Ra*noning eb turgan qo*lidagi noni mehmonnonadagi gilamga tushib qoldi. Birozdan keyin Ra*noning yig*lagan ovozi eshitildi. qo*lida latta va chelakda suv bilan kirgan Nasibanon qizi tushirib qoldirgan nonning yog*idan gilamda qolgan dog*ni artishga tushib ketdi va «YOg*ning dog*i qolmasmikan, gilam chet elniki edi», deb qo*ydi.

Ona bu erda qanday tarbiyaviy va ma*naviy natolarga yo*l qo*ydi?

U ushbu holda qanday yo*l tutishi kerak edi?

A) «Mehmon kelganda hadeb kiraverding. Nima, yog* ko*rmaganmisan?», - deb koyishi kerak;

B) «Meni mehmonlarning oldida rosa uyaltirding. YOg* eging kelsa, oshnonada emaysanmi? Aqling yo*qmi? U gilamning necha pul turishini bilasanmi?», - deb urushishi kerak;

V) «Ona qizim, uyga mehmon kelganida ularning oldiga kirib, salom berib, keyin chiqib ketish kerak. Mehmonlarning oldiga qayta aylanib kirish kerak emas. Mehmonlarning oldidagi narsalardan eging kelsa, oshnonada stol ustida turibdi, ana shulardan olib egin. Undan keyin – agar birov seni maqtasa, taltayib ketmagin. Uning o*rniga bundan ham yanshi, odobli qiz bo*lishga harakat qil».

«Ota-onang yomon bo*lsa, bog*lab boq!»

Masala 12. YAngi kelin turmush o*rtog*i, qayinota va qayinonasi bilan birga yashaydi. Kelling turmush o*rtog*i kuni bilan ishda. Kelin esa uyda. hali u bahona, hali bu bahona qayinona kelinini yoqtirmay tez-tez janjal ko*taradi. Kelling turmush o*rtog*i bu janjallarga aralashishni yoqtirmaydi. Kelin va kuyov sevib turmush qurishgan, bir-birini sevishadi, munosabatlari juda yanshi.

Oiladagi bu holatda kelin qayinonasi bilan qanday muomalada bo*lishi kerak? Oiladagi ruhiy holatni yanshi tomonga o*zgartirish uchun

bu oilada qanday munosabatlarni qaror toptirishi kerak?

A) Kelin janjal chiqqanda qayinonasiga: «Men o*g*lingizga yalinib tegkanim yo*q. Meni o*zingiz topib, holi-jonimga qo*ymay kelin qilgansiz. Endi yomon bo*lib qoldimmi. Men qanday bo*lsam shundayman. Bilganingizni qiling», - deb har gal orani ochiq qilishi kerak;

B) Janjal chiqqanda kelin qayinonasidan baland kelib, uning boshqa janjal chiqarmasligiga harakat qilishi kerak;

V) Kelin har gal janjal chiqish sababini o*rganib, tahlil qilib, ulardan qayinonasi bilan bo*ladigan kelgusi munosabatlari uchun nuloa chiqarishi kerak. qayinonasining narakterini o*rganishi, shunga qarab muomila qilishi, qayinotasi, turmush o*rtog*i bilan maslahat qilishi, qayinonasidan o*tgan bo*lsa kechirishi, o*zining kamchiliklarini tuzatib, o*zidan ayb o*tganda albatta qayinonasidan kechirim so*rashi, uning hurmatini joyiga qo*yishga harakat qilishi kerak.

«Tejamkorlik boylikka boylik qo*shadi!»

Masala 13. Avaz maktabda futbol o*ynayotganida uning ketasi biroz yirtildi. Keyingi hafta darslarga tayyorlahayotib, ketasining yirtig*ligi esiga tushgan Avaz yangi keta olib berishlarini aytib harnasha qila boshladi. Avazga ketani yaqinda olib berishgan bo*lib, u hali yap-yangi edi.

Oiladagilar qanday yo*l tutishlari kerak?

A) Onasi: ketang yirtilgan bo*lsa, men nima qilay? Bor, dadangga ayt yangisini olib bersin;

B) Dadasi: hamma narsaga men balogardon. Bir-ikki gall jismoniy tarbiyanga bormasang bormabsan. Vaqtim bo*lganda yangisini olib beraman;

V) Buvasi: qani, bolam, menga ketangni ko*rsatchi. ha, sal yirtilgan ekan-ku. Yangisini nima qilasan. Menga ip, igna, ko*zoynagimni ham olib kelgin, hozir buni boplaymiz, deb nabirasi bilan birga ketasini tikishdi.

«Bant mol-dunyoda emas!»

Masala 14. Gapdan gap chiqib, qayinona-kelin aytishib qolishdi. qayinona: «O*g*lim uchun men sizni kelin qilib yuribman. O*g*limga ichim

achiydi. Agar menga qolsa, sizni bir kun ham unga hotin qildirmas edim. Ota-onangiz past odamlar ekan – na bir arzigulik tilla narsalaringiz bor, na bir mebelni yanshi qilishmagan, qilgan sarupolari bir tiyinga qimmat», - deb kelinga ta*na toshini yog*dirdi. Bundan dili vayron bo*lgan kelin kechqurun ishdan qaytgan eriga bor gapni ochib soldi. Oilada nonush holat paydo bo*ldi.

Oila a*zolarining bunda bildirgan quyidagi munosabatlarini tahlil qiling:

A) Eri: «Nega hafa bo*lasan, oyim bor gapni aytibdi. Onang menga ham yalchitib kiyim qilmagan-ku», - deb battar hotinining dilini nufton qildi;

B) qayinota hotini va o*g*liga: «O*zlaring nimani qoyil qilib qo*yibsizlar. Kelinni yo oilamiz bantli bo*lsin, o*zidan-o*zi ko*paysin, avlodimiz davom etsin, qariganda huzur-halovatini ko*raylik, deb oldikmi yo uning moli uchun oldikmi? Birovning aziz bolasini o*rtaga olib, nega uni hafa qilasizlar? qo*lidan kelgan nizmatini qilib yuribdi. Ikkalangning ham hurmatini joyga qo*ysa, o*zi oydek bo*lsa, aqli-hushi joyida bo*lsa. YAna nima kerak senlarga. Mol-dunyo hech qachon insonga do*st bo*lgan emas. Tinchlik-omonlik, mehr-oqibat bo*lsa, hamma narsa bitadi. Peshonasiga bersin. Sizlarni shunchalik pastkashlikka borasizlar deb o*ylamagan edim. Bundan buyon bunday noma*qulchilikni ko*rmay».

«Qaynona-kelin – oilaning nozik bo*g*ini !»

Masala 15. Adolatning qayinisinglisining to*yi yaqin. U bir kuni institutdan kelsa, qayinonasi Adolatga salomda qo*ygan, yaqinda eshik va ayvonga osib qo*ygan 10 metrlik pardasining yo*qligini ko*rdi. qayinonasidan so*rasa, u pardalarni qizining yuklariga qo*shib, kuyov tomonga berib yuborgan ekan.

Adolat qayinonasiga bu holatda qanday munosabat bildirishi kerak? qayinona bu erda qanday ma*naviy natoliklarga yo*l qo*ydi?

A) Nega bergan narsangizni yana qizingizga berib yubordingiz? Mendan bir og*iz so*rasangiz bo*lmasmidi? Peshonam sho*r bo*lmasa, shunday qashshoq oilaga kelin bo*lib tusharmidim?

B) qizim, jon bolam, o*zingiz bilasiz, quda tomon to*yni tezlashtiraylik deyishayapti. SHuning uchun harid qiladigan narsalar ko*payib ketdi. Nammasini sotib olishga qo*lim kaltalik qilyapti. Naddim sig*ib sizning pardalaringizni berib yubordim. Kelsangiz uzr so*rab o*zingizga tushuntiraman deb, o*tirgan edim;

V) Kelin: mayli, oyijon, sog*-salomatlik, tinchlik-notirjamlik, mehr-oqibat bo*lsa, qolgan hamma narsa topiladi. Barnonon bantli bo*lsinlar. Nammamiz nursand bo*lib, yo*qlab borib-kelib yuraylik.

«Bola boshidan!»

Masala 16. Toparman-tutarman ota hali balog*atga etmagan o*g*lidan pulini ayamas, u bilan gaplashganda faqat boylik, pul topish haqida gapirar va unga buning ba*zi yo*llarini ham o*rgatgan bo*lar edi. Bir kuni uyga otaning obro*li ziyoli do*stlari mehmon bo*lib kelib qolishdi. Ular mehmonnonada chaq-chaqlashib gaplashib o*tirishganda, birdan erkatoiy o*g*li ruhsatsiz, salomsiz kirib kelib qoldi. hijolat bo*lgan ota o*g*liga: «Ie, mehmonlarga salom qani, o*g*lim», - dedi. O*g*li: «O*rtoqlaringiz o*zingizga o*nshagan boy biznesmenlarmi? 25 so*mlik salom beraymi, 50 so*mlik salom beraymi yoki 100 so*mlikmi?» Ota nufuzli do*stlarining oldida o*g*lining kutilmagan bunday savollaridan er yorilsa-yu, erga kirib ketgudek izza bo*ldi.

Otaning o*g*liga bergan «tarbiya»sini tahlil qiling. Bunday o*ziga to*q oilalarda farzand tarbiyasining o*ziga nos nususiyatlari nimalardan iborat?

Masala 17. 15 yoshga to*lishi nishonlanayotgan Tohir mehmonlardan sovg*a qabul qilar, ammo bu galgi sovg*alar unchalik qimmatli, dabdabali emas edi. Bundan ko*ngli to*lmagan Tohir mehmonlar ketganidan keyin o*zlari yig*ilishib o*tirishganda dadasiga dedi: «Dada, og*aynilaringiz amaldaligingizda katta-katta sovg*alar qilishar edi. Amaldan tushganingizdan keyin olib kelgan sovg*alarini qarang». Tohirning bu fikriga oiladagilar quyidagicha munosabat bildirdilar:

A) Ona: to*g*ri, uyalmasdan ko*tarib kelgan sovg*alariga o*laymi. SHu sovg*alar bizga munosibmi? Eb-ichganiga ham arzimaydi. Undan ko*ra olib

kelmay qo*yaqolishmaydimi?

B) Buvi: Mayli, bolam, sovg*aning katta-kichigi bulmaydi. SHunchalik olib kelganlariga rahmat de. Dadang ham bundan buyon ular bilan shu sovg*alariga qarab muomala qiladi;

V) Buva: (o*g*liga) Bolam, senga ming marta aytganman, tug*ilgan kunlarni oilaviy o*tkazaylik, deb. Bolalaringni ham shunga o*rgatishing kerak. Ko*nikishsin shunga. Ana shunda ular boshqalardan sovg*a kutmaydi. qolaversa, sovg*a – bu olib keluvchining himmati. Sovg*a qilingan otning tishiga qarama, deyishadi. Sovg*aga qarab muomala qiladigan odam yanshi odam bo*lmaydi. O*zing ham birovga sovg*a beradigan bo*lsang, chin yurakdan ber. Minnat qilma. Bergan sovg*angni nasiya deb bil. Uning orqasidan biror narsa kutma. Ana o*shanda notirjam bo*lasan, ko*ngling orom oladi. Amalga keladigan bo*lsak, u qo*lning kiri – hozir bor, ertaga yo*q; hozir yo*q bo*lsa, ertaga bo*ladi. Buning uchun eng muhimi - amaldaligingda odamlarning ko*nglini qoldirma, qo*l ostingdagilarga e*tiborli bo*l, ularni hurmat-izzat qil, adolatli bo*l, toki amaldan tushganingdan keyin ham ular sening hurmatingni joyiga qo*yadigan bo*lishsin, obro*-e*tiboringga putur etmasin.

«Qush uyasida ko*rganini qiladi!»

Masala 18. SHuhratning yolg*iz o*g*ilchasining tili chiqqan - biram shirin-ki! SHuhrat o*zi bolaligida sho*n o*sgan, uning ustiga otasiz katta bo*lgan bo*lib, ba*zi mahalla bolalariga qo*shilib tarbiyasi buzildi. SHu sabab uylanganidan keyin ham bosilmadi. Ba*zan hotini bilan san-manga borib qolishganda og*zidan bodi kirib, shoddi chiqar, hech kimni pisand qilmas, birovga quloq solmas edi. Bir kuni uyga SHuhratning do*stlaridan biri kelib qoldi. Ular gaplashib o*tirishganida SHuhratning hovlida qo*shnilarning bolalari bilan o*ynayotgan o*g*li ularning biri bilan urishib qoldi. Jazavaga tushgan o*g*li SHuhratning qo*y-qo*yiga qaramasdan haligi bolani urar, tili endi chiqqan bo*lishiga qaramasdan oldi-orqasiga qaramasdan so*kar, muomalaga ko*nmas edi. Bundan hijolat bo*lgan SHuhratning o*rtog*i ketish

taraddudiga tushdi. Uning esiga SHuhrat bilan bo*lgan ba*zi o*tmish notiralari tushdi.

SHuhratning o*rtog*i ketgandan keyin bu voqeani oila a*zolari quyidagicha qarshiladilar:

A) Dada: yashavor, ota-o*g*il! Boplading o*rtog*ingni. Bo*sh kelma – bo*shashsang hammadan kaltak eysan. Zo*r bo*lsang hamma seni hurmat qiladigan bo*ladi. SHunday bo*lsin - katta bo*lsang qahramon bo*lasan!

B) Buvi: bolam, senga har doim o*g*lingni taltaytirverma, oqibati yomon bo*ladi, deyman. Boshqalarda ham o*g*il bor, faqat senda emas. Undan keyin, sen bolaligingni tashla. Endi o*zing ham farzand katta qilyapsan. Onirini o*yla;

V) qo*yavering, oyi. Katta bo*lsa, esi kirib qoladi. hali yosh-ku, nimani biladi. Ayb qo*shnining o*g*lidan o*tgan-da, bo*lmasa bunaqa qilmas edi.

«Bolani qanday rag*batlantirishni bilish lozim?»

Masala 19. Bir kuni o*g*lining maktabdan «besh» baho olib kelganidan hursand bo*lgan Adhamjon o*g*liga cho*ntagidan 50 so*m chiqarib bera turib: «Bitta besh olganing uchun 50 so*m. qani nechta besh olar ekansan». – dedi. SHundan buyon o*g*li har bir besh olgani uchun dadasidan 50 so*m olib turadigan bo*ldi. Bora-bora o*g*lining beshlari ko*payib ketdi. Bundan shubhalangan oyisi o*g*lining kundaligini tekshirsa, baholarga o*qituvchining imzosi qo*yilmagan: baholarni o*g*lining o*zi qo*yib olayotgan ekan.

Bu voqeadan keyin oilada quyidagi mojarolar va gaplar bo*ldi:

A) Dada o*g*li aldagani uchun uni savalay ketdi;

B) Ona: kim o*rgatdi senga bunday ko*zbo*yamachilikni? Uning o*rniga yanshi o*qisang bo*lmaydimi. Biz senga hamma narsani muhayyo qilib berayotgan bo*lsak. hammani sharmanda qilding;

V) Buvi: endi bunday qilmaydi. Bilmay qolgan-da, bir gall kechiring, oyisi;

G) Buva: o*g*lim, bolangga mehrni ham, qattiq qo*llikni ham bilib qilgin. Ikkinchidan, bolani bunday yo*l bilan rag*batlantirish kerak emas. Uning ko*zbo*yamachilik qila boshlaganiga o*zing aybdorsan. YAna uni

urasan. Bunaqada uni ta*magir qilib qo*yasan, nima ish qilsa ham narsani biror narsaning evaziga qiladigan bo*lib qoladi. Buning o*rniga eng avvalo o*ling biron-bir yanshi ish qilsa, uni maqta, boshini silab, erkalat. Bundan o*zingning nursand ekanligingni ayt. SHunday ish qilgan bola kelajakda katta odam bo*ladi, de. Ana o*shanda bola astoydil, aldamasdan, chin ko*ngildan yanayam yanshi ishlar qilishga intiladi. Sendan maslahat so*raydigan bo*ladi, suhbatdoshing bo*ladi. Bundan keyin bu qilgan natoingni qaytarma.

«Tarbiyachi eng avvalo o*zi tarbiyalangan bo*lishi lozim!»

Masala 20. Adabiyot darsida o*qituvchi yo*qlama qilayotganda darsga kech qolgan talaba eshikni ochib, kirishga runsat so*radi. O*qituvchi talabaga qarab, uning ismi-familiyasini so*radi. Talaba o*zining ismi-familiyasini aytdi. O*qituvchi birdan istehzoli kulib: Ota-onang ism quriganday senga shu ismni qo*ygan ekan-da, - dedi va o*tirishga ruhsat berdi. Talaba nima deyishini va nima qilishini bilmay, noiloj joyiga borib o*tirdi. Darshing qanday o*tganini bilmadi. Bir necha kun o*ziga kelolmay yurdi. Ayniqsa bu so*zni o*qituvchi-tarbiyachidan eshitganini hech bir qolipga sig*dirolmay, bir umrga bu «ziyoli»dan qalbida qora dog* qoldi.

O*qituvchining ma*naviy qiyofasini baholang. O*z nomi, kasbiga loyiq bo*lgan o*qituvchi, mohir pedagog bunday vaziyatda o*z vazifasini qanday qilib ado etgan bo*lar edi?

«Farzand-zurriyotlaringizning barchasini teng ko*ring!»

Masala 21. Abdug*ani akaning ikki o*g*li bo*lib, ulardan kichigining qizi bilan kattasining ikkinchi o*g*li bir kunda tug*ilgan. Nabiralarimni bir hursand qilay deb Abdug*ani aka o*g*il nabirasiga o*yinchoq mashina oldi. qiz nabiramga nima olsam ekan, deb pulini chamalab ko*rsa, arzigulik biron narsa olishga etmaydigan. Attang, o*yinchoqni olmasdan ikkalasiga ham biron-bir shirinlik olib qo*ya qolsam bo*lar ekan, deb o*yladi-da, qiz nabirasiga bir talay no*roz qand oldi. Uyga kelgandan keyin ikkala nabirasini ham suyib, ularga olib kelgan narsalarini berdi. qiz nabira bolalarga nos ishtaha bilan no*roz qandlarni eb bo*ldi-da, mashinaga yopisha ketdi. Ularni yarashtirolmay halak

bo*lgan qizaloqning onasi nunobi chiqib, qayinotasidan hafa bo*ldi va: «U nabirasi o*g*il bola bo*lgani uchun unga mashina olib bergan-da», - deb ko*nligiga o*ksik oldi.

qayinota qanday yo*l tutganda maqsadga muvofiq bo*lar edi?

A) «Pulim kam edi, shuning uchun biriga o*yinchoq, ikkinchisiga shirinlik olib qo*yaqoldim», - deb bo*lgan gapni keliniga tushuntirishi kerak;

B) «qiz bolaga qolgan pulimga loyiq nima olishni bilmadim. SHuning uchun qiz bola shirinlikni yanshi ko*radi deb unga ho*roz qand ola qoldim», - deyishi kerak;

V) Ota-ona barcha farzandlarini, zurriyotlarini teng ko*rishi lozim. Ularning hech qaysi birini biron-bir narsada kamsitmasligi, barcha munosabatlarda adolat tarozisi bilan ish ko*rmog*i lozim. Mazkur holda qayinota oldindan pulini chamalab, ikkala nabirasiga ham jinsiga qarab biron-bir narsa yoki bir hil shirinlik olishi kerak edi. SHunda ikkala nabirasi bir-biri bilan talashmagan, kelinlar hursand bo*lgan va tabiiyki, bundan qayinotaning ham ko*nligi joyiga tushgan bo*lar edi.

Masala 22. Nigoraning turmush o*rtog*i Jamshid bilan dunyoqarashlari turlicha: Nigorani qiziqtirgan narsa Jamjidga begona, Jamshid yoqtiradigan narsalarga Nigora beparvo. SHu sabab ko*pincha orada janjal bo*lib turadi. Keyingi vaqtlarda bu janjallar qo*ydi-chiqdi haqidagi gaplarga borib taqaladigan bo*lib qoldi. Orada ikkita farzand bor.

Bu yoshlar bundan buyon qanday yashashlari kerak?

A) Inson dunyoga ikki marta kelmaydi. Ajralish haqida sudga ariza berib, hayotlarini boshqatdan boshlashlari kerak;

B) Nigora bolalarni olib alohida yashashi, farzandlarining tarbiyasi bilan o*zi shug*ullanishi, Jamshid esa ularga moddiy yordam berib turishi kerak;

V) Dunyoqarashlarining turlicha bo*lishlariga qaramasdan murosa qilishlari, kelishishlari, har biri o*zida bo*lgan yanshi narsalarni sekin-asta yotig*i bilan boshqasiga singdirishi, yomonini yo*qotishga harakat qilishi lozim. Vaqt bu say-harakatlarning bekorga ketmasligini, kelajakda ular

birvarakayiga, kutilmaganda meva bera boshlashlarini ko*rsatadi. Bu mevalar ularning bora-bora bir-birlarini tushuna boshlashlari, bolalarining qanotlariga kirib, ularning hurmat-izzatlarini joyiga qo*yadigan yanshi farzandlar bo*lib etishishlari, o*zlari esa jamiyatda o*z o*rinlarini topishlari, bantli bo*lishlaridan iboratdir. Oilani buzib, boshqa hayot qurishdan iborat ikkinchi yo*l esa ularni tushkunlik botqog*iga, bantsizlik botqog*iga botiradi. har biri uchun ham ikkinchi turmush o*ylaganlaridek rohat-farog*atdan, jannatdan iborat emasligi, ularning nom hayol, sarob ekanligi ayon bo*ladi. CHunki jamiyatda har tomonlama dunyoqarashlari bir-biriga mos keladigan, bir-biriga har tomonlama aynan mos bo*lgan insonlarning o*zi mavjud emas. Tabiatning o*zi shunday yaralgan. Tabiatni o*zgartiraman degan odamning o*zi telbadir. Bas, shunday ekan har bir hayotdan umidi bor inson ko*z ochib ko*rgani bilan muomalada bo*lib, oyog*ining tagiga emas, balki kelajakka qarab qadam tashlashi, aql bilan ish ko*rishi, atrofga nazar tashlashi, hayotni kuzatishi, undan nulosa chiqarishi, kattalarning gapiga quloq solishi, o*z qobig*iga o*ralib qolmasligi lozim. Aks holda o*zini o*zi bantdan mahrum qilgan, faqat o*zini emas, balki o*zining kaltabinligi tufayli mutlaqo beayb bo*lgan, farishta bo*lib, umid bilan dunyoga kelgan boshqa insonlarning hayotini badnom qiladilar. Bu bilan o*zlari yashab turgan jamiyatning inqirozi uchun «hissa» qo*shgan bo*ladilar. Inson esa jamiyatda faqat shirin orzu-o*ylari, ezgu ishlari bilan yashamog*i lozim.

«Bolalarni tushunish katta mahorat talab qiladi!»

Masala 23. Mustaqillik bayrami munosabati bilan ikkinchi sinf o*qituvchisi Ra*nonon o*quvchilarga yodlash uchun she*r bo*lib berayotgan edi. Bobir bilan Bahrom miliqioner haqidagi she*rga talashib qolishdi. Ra*nonon qancha izlamasin miliqionerlar haqida boshqa she*r topa olmadi.

O*qituvchi vaziyatdan qanday chiqishi kerak?

A) biriga she*rni yodlashga berib, ikkinchisiga she*r aytilayotganda miliqionerning safda yurishini mashq qilib berishini topshirishi kerak;

B) biriga she*rni yodlashga berib, ikkinchisiga majburiy ravishda boshqa

she*rni yodlashga berishi kerak;

V) bolaning ko*ngli nozik. Ularning o*qishga bo*lgan ishtiyoqini, o*qituvchiga bo*lgan mehrlarini so*ndirmaslik uchun ularning ikkalasiga ham boshqa o*zlariga yoqadigan she*rni yodlashga berishi yoki miliçionerlar haqidagi she*rni ikkalasiga ham yodlashga berishi va birgalikda aytib berishlarini topshirishi kerak.

«Tarbiyadagi kichkina nato keyinchalik katta jinoyatga olib borishi mumkin!»

Masala 24. Kunlardan bir kun Botir o*ynab yurganida qo*shnisining tovug*i ularning pichannonasiga tunum qo*yib yurganligini bilib qoldi. YUgurib borib yig*ilib qolgan tunumlarni oldi-da, oyisiga olib borib ko*rsatdi. Oyisi: Mayli, qo*yaver, qo*shnimiz bilib o*tiribdimi tovuqlarining qaerga tuhum qo*yib yurganligini. qaytanga yanshi bo*pti. Bilib qolgunlaricha har kuni o*zinga bittadan pishirib beraman, - debdi. SHu ko*yi Botir har kuni tovuqni poylaydigan, tunumlarini oyisiga olib kelib beradigan bo*ldi. Ona shu tarzda Botirning bundan boshqa ham mayda-chuyda «toparmanligi»ga e*tibor bermay, aksincha buni rag*batlantiradigan bo*ldi. Natijada yillar o*tib, Botir kunlarning birida katta «ish»ga qo*l urdi va jinoyat kursisiga o*tirdi.

Ona farzandining dastlabki «yoshlik qoqilishi»ga nisbatan qanday yo*l tutishi kerak edi?

A) qo*shnisidan kechirim so*rab, farzandi olib kelgan tunumlarni olib borib berishi va voqeani tushuntirishi kerak edi;

B) Farzandiga: mayli olgan tunumlarningning yarmini qoldirib, qolganlarini qo*shnimizga olib chiqib bergin-da, voqeani tushuntir. Lekin bundan buyon bunday ish qilmagin, - deyishi kerak edi;

V) Farzandiga quyidagilarni o*qdirish kerak: Olgan tunumlaringni darov qo*shnimizga olib borib ber. Bu qilgan ishing yanshi emas. Ular ham tovuqlariga don berib, suv berib, senga o*nshagan bolalarini boqib, katta qilaman, deb yurishibdi. Ikkinchidan birovning ignaday bo*lsa ham narsasini o*zlariga bildirmay olish – o*g*irlik bo*ladi. Birovning o*zlariga kerak yoki

kerak emas narsasini so*rab olish esa, tilanchilik bo*ladi. har bir narsani o*zing mehnat qilib topishing kerak. Ana o*shanda u shirin va qadrlı, beminnat bo*ladi. O*zing esa mehnatga o*rganasan. Mehnat insonni ko*klarga ko*taradi, o*g*irlik esa botqoqqa botiradi.

«Farzandingizni yanshi ishlari uchun rag*batlantirib boring»

Masala 25. O*rtoqlari bilan har kuni quvnab o*ynaydigan Nigora bugun o*ynagani chiqmadi, chunki oyisining mazasi qochib, uyida isitmalab yotar edi. Nigora: qanday qilib oyimga yordamlashsam ekan, - deb o*ylar edi. Ammo u ovqat qilishni hali bilmas, yig*ilib qolgan bir talay kirni kecha oyisi yuvib qo*ygan edi. Nihoyat nimalarnidir reja qilib, ishga unnay ketdi. CHala qilib uyni supurdi. qo*lining kiri bilan nari-beri qilib piyolalarni yuvdi. Oyisiga choy qo*ydi. qizining ivirsilab taqir-tuqir qilib yurganidan navotirlangan ona o*rnidan turib, uni navbatdagi ish ustida ko*rdi. Onaning bu vaziyatda qiziga bo*lgan munosabati:

A) Uyni ham shunaqa supuradimi, qizim? Bu – piyolalarni yuvganingmi yoki yuvmaganingmi?

B) Piyolalarni o*zi yuvib qo*ydi. qiziga: hech narsaga tegma, tuzalganimda o*zim qilaman. Bor, sen o*ynayver, - dedi;

V) Voy, asal qizim, katta bo*lib qolibsən-ku. Sen menga choy qo*yib, uylarni supurib, yordamchi bo*lib qolganingga shukur. Faqat-chi, qizim, piyolalarni yuvishdan oldin qo*lni yanshilab yuvib olish kerak. Keyin uy supurganda bir chetdan, tozalab supuradi. No*pmi, qizim? – deb qizining peshonasidan o*pib qo*ydi.

«Inson notirasi muqaddasdir!»

Masala 26. Nosiyat opa olamdan o*tganlaridan keyin uning tilla taqinchoqlariga talashib, arazlashib qolgan ikki qizi, onalarining qarindosh-urug*lar yig*ilib, o*tkazayotgan ma*rakalaridan biriga kelmadi.

Bundan hijolat bo*lgan kenja qiz qanday yo*l tutishi kerak?

A) Kelmasa-kelmas deb o*zlari o*tkazaverishlari kerak;

B) Borib opalarini murosaga keltirishga harakat qilishi, tilla

taqinchoqlarni qanday taqsimlash haqida maslahatlashib olishlari kerak;

V) Opalarining oldiga borib, bu ishlarining noma*qul ekanligini tushuntirishi, bunday qilsalar el-yurt oldida nomusga qolishlari, onalarining ruhi-poklari bezovta bo*lishini, sha*nlariga dog* tushishini aytishi, ma*rakalarni o*tkazib bo*lgandan keyin bu masalani sharoitga qarab bafurja hal qilish mumkinligini uqdirishi kerak.

«To*g*ri maslahatni olmagan – nodon!»

Masala 27. SHoira qishloqdan keldi-yu, o*zgardi-qoldi. O*ziga bino qo*yadigan, dugonalarini mensimaydigan bo*lib qoldi. Uning oldiga tanish-bilish yigitlari tez-tez kelib turadigan, uzoq qolib ketishadigan, nonadosh dugonalarining dars qilishlari, dam olishlariga halaqit beradigan bo*lishdi. Bundan nabar topgan kurs rahbari SHoiraga murabbiyga nos bosiqlik bilan, ehtiyotkorona maslahat berdi. SHoira bunga javoban: Men sizning faningizdan va boshqa fanlardan yanshi o*qiymanni, dars qoldirmaymanmi, jamoat ishlarida qatnashamanmi, bo*ldi-da. qolgani meni shahsiy ishim bo*lsa kerak, - deb javob berdi.

Kurs rahbari bunga qanday javob berishi va qanday chora-tadbirlar ko*rishi kerak?

A) haqiqatda SHoira yanshi o*qiydi. Uning ustiga yuqori kurs talabasi. O*z shahsiy hayotini qurish haqida o*ylashi kerak. SHuning uchun SHoiraga hech narsa demaslik kerak;

B) SHoiranon, to*g*ri, yanshi o*qiysiz, hamma ishda faolsiz. Lekin tanish-bilish yigitlaringiz bilan nonada emas, tashqarida gaplashganingiz ma*qul, - deb maslahat berishi kerak;

V) YAnshi o*qiganingiz, jamoat ishlarida faol qatnashganingizning o*zi etarli emas. qiz bola iffatli, hayoli, iboli bo*ladi. Ota-onangiz sizni o*qishga yubora turib, taqdiringizni biz pedagoglar, tarbiyachilarga ishonib topshirgan. Biz sizning ham ta*limingiz, ham tarbiyangiz uchun javob beramiz. qolaversa, bu bizning akalik, ota-onalik, insoniylik burchimiz. SHuning uchun maslahatlarimizga quloq ossangiz, o*zingizning foydangiz, o*zingizning

bantingiz. Buni hozir tushunmasangiz, keyin tushunasiz. Bunaqa hayotga engil qaramang. Keyin kech bo*ladi, singlim. O*shanda afsuslanishning hojati yo*q. Agar bunday noma*qulchiliklarni davom ettiraveradigan bo*lsangiz, ota-onangizga bu haqda ma*lum qilaman va masalangizni kurs majlisiga qo*yaman.

«Oilada farzandlar orasidagi mehnat taqsimotiga e*tibor bering!»

Masala 28. YAkshanba kuni. Nasiba opa qizlari bilan uyda. Katta qizi kir yuvmoqda. Kichkina qizi televizor tomosha qilib o*tiribdi. Nasiba opa osh dam eganini, uni suzishini aytdi. Katta qizi kirlarini hali bo*lmaganini, uni chayib, osish kerakligini aytdi. Nasiba opa nima qilishi kerak?

A) qizi kirlarini chayib, yoyib bo*lishini kutishi kerak;

B) Kichik qizi bilan ikkalovi oshni suzib eyaverishlarini, katta qizi kirini bo*lsa, o*zi oshini solib eyaverishini aytishi kerak;

V) Kichik qiziga: tur, qizim, opangning kirlariga chayishib, yoyishib yubor. Birgalikda tez bo*lasizlar. Singlisi opasiga yordamchi bo*lishi kerak. Keyin hammamiz birgalikda ovqatlanamiz, deyishi kerak.

«qayinona - kelin munosabatlari - oila mustahkamligini belgilovchi omillardan biri!»

Masala 29. qayinona kelinlarining o*zaro inoq emasliklarini, ularning tez-tez janjallashib qolishlari, uyda ham, ko*chada ham bir-birlarining g*iybatlarini qilishlaridan bag*ri ezilardi. Bu holning sabablari nimalardan iborat bo*lishi mumkinligi haqidagi fikrlaringiz.

Kelinlarning o*zaro munosabatlarini yanshilash omillari nimalardan iborat deb o*ylaysiz?

A) qaynona kelinlarining qaysi biri oldiga kelib, ikkinchi kelinini yomonlasa, u ham kelinining gapini ma*qullar, ustiga-ustak o*zi ham arzigandarzimagan kamchiliklarini gapirib, qo*shilishar edi. Natijada kelinlar bir-birlarining oldida tobora yomon otliqqa chiqib borar, uchrashganda bir-birlarining kamchiliklarini yuzlariga solishar, orada janjal ko*tarilar edi;

B) Kelinlar yanshi tarbiyalanmagan, ma*naviy qashshoq oiladan bo*lib, uning ustiga kattalarning maslahatiga quloq osishmas, o*z bilganlaridan

qolishmas, “Men sendan kammi”, - degan qabilida ish tutishar edi. qayinonaning kelinlariga bir nil munosabatda bo*lmasligi, ularni bir-biridan ajratishi, boshqalarning kelinlarini maqtab, o*zining kelinlarini ularning oldida kamsitishi ham bu mashmashalarga qisman sabab bo*lar edi;

V) Qayinona kelinlari uchun dono maslahatchi bo*lishi, ularni o*z qizidek ko*rishi, barchasiga birdek munosabatda bo*lishi, kamchiliklarini yashirib, yanshi tomonlarini oshirib, rag*batlantirib borishi, kelinlarining biri ikkinchisining kamchiliklarini aytib, yomonlaydigan bo*lsa, inson kamchiliksiz bo*lmasligi, borini kechirib, murosa qilish kerakligi, hamma gap o*zaro mehr-oqibatda, hurmatda ekanligini tushuntirishi, uydagi gapni ko*chaga chiqarmasligi, oilaning siri muqaddas ekanligini uqdirishi, kelinlarining o*zaro inoq bo*lishlariga har tomonlama ko*maklashishi, uy yumushlari taqsimotida odil bo*lishi lozim. Buning uchun esa har bir qayinona turmush masalalari bobida ziyoli bo*lishi, o*qib-uqqan, hayotni ko*p kuzatgan, oqil mulohazali, mustaqil fikrga ega bo*lishi lozim.

“Farzandingizni yoshligidan halollikka o*rgating!”

Masala 30. Bolangiz yugurganicha ko*chadan kirib keldi, qo*lida chiroyli mashinacha. Bu o*yinchoq o*rtog*i Bobirniki, ko*chada unutib qoldirgan. Bolangiz: o*yinchoq meniki bo*laqolsin, oyijon, uyda o*zim o*ynayman, - dedi. Sizning munosabatingiz.

A) Juda chiroyli ekan, mayli, yashirib qo*yaqol. Uning boshqa mashinalari ko*p;

B) Biroz vaqt o*ynagin-da, keyin olib chiqib ber. Birovning narsasini olishga o*rganma. U sening narsangni olsa, yanshi bo*ladimi? Buning o*rniga narsalaringni, o*yinchoqlaringni yanshi asrab, birgalikda o*ynanglar. O*shanda yanshi o*ртоқ bo*lasizlar. Katta bo*lganlaringda bir-birlaringga yordam beradigan bo*lasizlar. YAnshi odamlar shunaqa bo*lishadi.

“Bolalaringizni narsalarni ehtiyot qilib, asrashga o*rgating!”

Masala 31. Ruchkasini yo*qotib qo*ygan Jamshid maktabga ketish oldidan opasi Masturaning ruchkasini talashib, sindirib qo*ydi. Ikkaloviga ham

ruchkalarni yaqinda olib berishgan edi. Oila a*zolarining bu holatga bo*lgan munosabatlari.

A) Opasi Jamshidni kaltaklab ketdi;

B) Dadasi: Bitta ruchka bir haftaga etmaydi. Bo*ldi endi ruchka olib bermayman. Nima qilsang qilaver, - deb jahl bilan ishga chiqib ketdi;

V) Oyisi: Jamshid, o*g*lim, talashganingda nima bo*ldi endi – butun ruchka sindi. Opangdan yanshilab so*raganingda u ruchkasini berib turar edi. Mana endi yana ikkita ruchka olishga to*g*ri keladi. SHuning uchun hamma narsani avaylab tutish kerak. Ana o*shanda men bilan dadangning oyligi tejeladi. Tejalgan pulga o*zlaringga boshqa narsalar olib beramiz.

“Noz-ne*matni uvol qilmang!”

Masala 32. qumri nola kelini Lolaning piyolasida toza ichilmay qolgan shakarni ko*rib: Bolam, piyolangizning tagida shakar qolibdi, tozalab ichib qo*ysangiz bo*lardi – uvol bo*ladi, - dedi. Bunga kelinining javobi:

A) Voy-bo*y, shu ozgina shakar bilan boy bo*lib qolamizmi? YUvib tashlayvering;

B) SHakar tugab qoladi, deb qo*rqayapsizmi? Dadamga aytaman, bir qop shakar olib kelib beradi;

V) No*p, oyijon, uzr, shoshib turgan edim-da, deb choy quyib ichib qo*yishi kerak.

“Sepli kelin bo*lma, epli kelin bo*l!”

Masala 33. Umida opa qo*shnisinikidan kayfiyati buzilib chiqdi. qo*shnisi kelinining saruposi, tilla taqinchoqlari, to*ylarida qilingan tog*oralarni aytib, rosa maqtandi. Umida opaning keliniga onasi aqlli bitta zirak ham qilmagani, sarupolarining ham tayini yo*qligini eslab, ichidan o*kindi. O*zini qo*yarga joy topolmay, oniri o*g*liga yorildi. Keliniga va uning oilasiga nisbatan achchiq gaplar qildi.

Umida opaning tutgan yo*lini baholang. Bu vaziyatda o*g*il qanday yo*l tutishi lozim?

A) O*g*il onasi aytgan gaplarini hotini bilan muhokama qilishi kerak;

B) O*g*il onasiga: Oyi, kelingizni o*zingiz yoqtirib, orzu-havas bilan kelin qilgan bo*lsangiz, hurmatingizni joyiga qo*yayotgan bo*lsa, nizingizni qilayotgan bo*lsa, shu kerak emasmi, sizga. Saruposi mundoqroq bo*lsa, nima bo*pti. Saruposi ming yanshi bo*lganda ham ikki-uch yilda tugaydi. Keyin nimasi bilan maqtanadi shu qo*shningiz? Undan ko*ra kelinining fazilatlarini maqtasin. O*rnak bo*ladi boshqa kelinlarga. Sizning kelingiz bu tomondan hech boshqa kelinlardan qolishadigan joyi yo*q. Siz ham ming maqtansangiz arziydi kelingiz bilan. qayoqdagi gaplarni gapirib yuribsiz. SHukur qilin, oyi. Kelingiz bilan yanshimisiz. Eng muhimi shu. qolgan narsalar tinch-omonlik, sog*-salomatlik, notirjamlik bo*lsa, topiladi;

V) Umida opa qo*shnisining gaplaridan hafa bo*lmasdan, ko*nglini keng tutishi, “ha, bor ekan, ota-onasi qilibdi, yo*q bo*lsa nimani qilar edi. hammasi bantga bo*lsin, qo*sha qarishsin, o*vali-jo*vali bo*lishsin. Bizning kelinimizning saruposi beriroq bo*lsa ham, kelinim, aylanay, tilla. Meni qo*yarga joy topolmaydi. Og*zidan bol tomadi. Ota-onasi juda yanshi tarbiya bergan ekan qiziga, baraka topsin. O*g*lim ham juda nursand”, - deyishi kerak edi.

“Sevgini asrang!”

Masala 34. Rustamjon kursdoshi Dildorani yanshi ko*rdi. Dildoraning ota-onasi yakka-yu yagona qizlari bo*lishiga qaramasdan, uni, yoshlar bir-birlarini yanshi ko*rganlari uchun, Norazmdan Farg*onaga kelin qilib uzatishdi. Oradan bir yil o*tgach Dildora o*g*illi bo*ldi va o*qishidan akademik ta*tilga chiqib, Farg*onaga ketdi. Rustam esa o*qishda qoldi. Ancha vaqt o*tgandan keyin Dildora shaharga kelganida, kursdoshlari Rustamning boshqa bir qiz bilan yurayotganini aytishdi. Buni eshitgan Dildora katta janjal ko*tardi va hech nimani surishtirmasdan Farg*onaga borib, o*g*lini olib, Norazmga ota-onasining oldiga ketib qoldi.

Rustamning ota-onalari qanday chora ko*rishlari kerak? Dildoraning tutgan yo*lini qanday baholaysiz? Bunday voqealar sodir bo*lmasligi uchun qudalar qanday chora-tadbirlar ko*rishlari kerak edi?

A) Rustamning ota-onalari bo*lgan gapning oniriga etishlari, o*g*ilining nato qilganligini tushuntirishlari, qudalarinikiga borib, ular bilan kelishib, kelinlarini olib kelishlari kerak va o*g*li bilan kelinlarining bir joyda bo*lishlarini ta*minlashlari kerak;

B) Dildora bu gapni eshitgandan keyin, uni har tomonlama surishtirishi, Rustam bilan bafurja gaplashishi va oilaning buzilmaslik choralari ko*rishi kerak;

V) Qudalar farzand tug*ilgandan keyin ko*payishgan oilaning bir joyda bo*lishini ta*minlashlari, ularning hol-ahvoli, turmushlaridan nabardor bo*lib turishlari kerak edi.

“YOshlar muhabbatiga to*sqinlik qilmang ularning bantiga zomin bo*lasiz!”

Masala 35. Ikki yosh bir-birini chin dildan yanshi ko*rishadi. Lekin ularning turmush qurishlariga ota-onalari norozi. SHunda ular qochib ketishga qaror qilishdi. Bunga siz qanday qaraysiz?

A) Ikki yosh bir-birini yanshi ko*rishar ekan, ular turmush qurishga qat*iy ahd qilganlaridan keyin eng avvalo bu haqda ota-onalariga ma*lum qilishlari lozim. Bir umrga qilinadigan bu ahdu paymon punta o*ylanib, har tomonlama maslahatlashilib amalga oshirilishi lozim. Ota-onalar yoshlarning qalb amrlariga qarshi ish tutmasliklari kerak. Bu borada e*tiborga olinishi lozim bo*lgan eng asosiy masala ikki yoshning bantli bo*lishidir. har qanday echim shu masalaning ijodiy hal qilinishiga qaratilmog*i lozim. Albatta, yoshlar “YOshlik” lariga borib adashishlari mumkin, ehtiroslariga, aldamchi hissiyotlariga, sub*ektiv baholarga berilishlari mumkin. Ota-onalar, qon-qarindosh, mahalla ko*y bu sohada yoshlarga odil, samimiy maslahatchi, ko*makchi, yo*l ko*rsatuvchi bo*lishlari lozim;

B) Agar ota-onalar yoshlarning turmush qurishlariga u yoki bu sabablarga ko*ra norozi bo*lsalar, bu holda yoshlarning ularning roziligisiz turmush qurishlarini ma*lum sharoitlarda bir qadar yoqlash mumkindir. Lekin masalaning bunday echimi yoshlarning to*la qonli bantli bo*lishlari uchun

mavjud imkoniyatlarning aksariyat qismini yo*qqa chiqaradi. YOshlarning harakati katta qiyinchiliklar bilan mazmunsiz kechadi. quda-andalik munosabatlari buziladi. Orada nohush holat, vaziyat yuzaga keladi. SHu sababli masalani iloji boricha ota-onalarning, qavmu-qarindoshning roziligi bilan amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

“Transportda yurishning ham o*ziga nos qonun-qoidalari mavjud!”

Masala 36. Yigit bilan qiz yo*lda taksi to*ntatishdi. Ular taksiga qanday o*tirishlari kerak?

A) Yigit haydovchining oldiga o*tirib, qizning orqaga o*tirishini aytishi kerak;

B) Taksining orqa eshigini ochib, qizni o*tqazib, o*zi haydovchining oldiga o*tirishi kerak;

V) Taksining orqa eshigini ochib qizni o*tqazib, keyin uning yoniga o*zi o*tirishi kerak, chunki taksi yo*lda yana yo*lovchi oladigan bo*lsa, orqa o*rindiqqa o*tirgan yo*lovchi, agar qiz taksiga yigitdan keyin o*tirsa, begona kishi bilan yonma-yon o*tirib qoladi.

Masala 37. SHoirani qimmatbaho ko*ylak kiyib kelgani uchun sinf rahbari darsdan chaqirib oldida, uyiga borib, boshqa oddiy kiyim kiyib kelishini aytdi. Bu holatga oila a*zolarining munosabatlari?

A) Dadasi qiziga: o*qituvchingning sening kiygan kiyiming bilan nima ishi bor ekan? Bor maktabga boraver. O*qituvchining bekor aytibdi;

B) Oyisi: qizimni qanday kiyintirish mening ishim. Sinfidagi ba*zi qizlarga o*nshab, qizim maktabga bir pullik kiyimda borsinmi?

V) Buvisi nabirasiga: O*qituvching to*g*ri aytibdi, qizim. Maktabga o*zingni ko*z-ko*z qilgani bormaysan, bilim olgani borasan. Ikkinchidan, boshqa o*rtoqlaring oldida sening ajralib turishing yanshi emas. Ularning ota-onalarining qizlarini senga o*nshab kiyintirishlariga imkoniyatlari bo*lmasligi mumkin. Bundan ularning ko*ngli o*ksiydi. Demak, bu bilan sen ularni nafa qilgan, qalbini cho*ktirgan bo*lasan. SHuning uchun o*qituvchingning aytganini qilib, maktabga oddiyroq kiyimlaringni kiyib bor.

ADABIYOTLAR RO*YNATI

1. Karimov I. Navfsizlik va barqaror taraqqiyot yo*lida. –T.: “O*zbekiston”, 1998.
2. Karimov I. Tarihiy notirasiz kelajak yo*q, // Muloqot.-T.: 1998, 5-son.
3. Avesto-tarihiy-adabiy yodgorlik. – T.: SHarq, 2001.
4. Ashirov A. Bizga meros marosimlar // Markaziy Osiyo madaniyati, 2001 y. oktyabr.
5. A.Ibrohimov, N.Sultonov, N.Jo*raev, Vatan tuyg*usi.-T.: O*zbekiston, 1996.
6. O*zbek pedagogikasi antologiyasi. Ikki jildli, 1 jild. – T.: O*qituvchi, 1995.
7. Kalila va Dimna. – T.: Adabiyot va san*at. 1987.
8. Forobiy. Risolalar.-T.: «Fan» 1975;
9. Forobiy. Fozil odamlar shahri.-T.: A.Qodiriy nomidagi halq merosi nashriyoti. 1993.
10. Forobiy. Risolalar.-T.: Fan, 1974.
11. YUsuf Nos Nojib. Kutadhu-bilik.-T.: Fan, 1990.
12. Mo*minov I. Amir Temurning O*rta Osiyo tarinida tutgan o*rni va roli.-T.: Fan, 1993;
13. Ibn Arabshoh, Amir Temur tarini, 1-2 jildlar, -T.: Mehnat, 1992
14. Temur tuzuklari. G*.G*ulom nomidagi Adabiyot va san*at nashriyoti, T. 1991.

15. Amir Temur o*gitlari. T-Navro*z 1992.
16. Alisher Navoiy. G*ayrotul-abror. G*ofur G*ulom nomidagi. Odobi va san*at nashriyoti. T. 1989.
17. Sulton Izzat. Navoiyning qalb daftari. T-1969. G*.G*ulom nomidagi Adabiyot va san*at nashriyoti.
18. Oyina.-T.: Akademiya, 2001.
19. Alimova D. Oila poydevori haqida risola (asarning ikkinchi nashriga kirish so*zi). Fitrat. Oila.-T.: Ma*naviyat, 2000.
20. Fitrat A. Oila yoki oilani boshqarish tartiblari.-T.: Ma*naviyat, 2000.
21. Kubadinskiy P. Dolg s semeynym i obshchestvennym. Perevod s dolg. «Moskva» «YUridicheskaya literatura». 1988.
22. Vatan tuyg*usi. T. O*zbekiston. 1996.
23. Oila, ma*naviyat va ijtimoiy hayot. Respublika ilmiy-amaliy konferen*ciya materiallari to*plami. T. 1998.
24. Nusain Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai Sultoniyyonud javonmardlik tarihati. – T.: 1994.
25. SHer A. Anloqshunoslik. – T.: 2003.
26. Fotimanon Sulaymon Qori qizi. Ayollarga nos masalalari. – T.: Movarounnanr. 2003.
27. Ali Muhammad Men ko*rgan Amerika, // Jahon adibiyoti, 1998, 7-son.
29. To*raqulov E ., Rahimov S. Abu Rayhon Beruniy ruhiyat va ta*lim – tarbiya haqida.-T.: O*qituvchi, 1992.
30. Oila psinologiyasi, Akademik li*cey va kasb-hunar kollejlari o*quvchilari uchun darslik, prof. SHoumarov G*.B. tahriri ostida – T.: SHarq, 2003.
31. Bo*rieva M.R. O*zbekistonda oila demografiyasi. – Toshkent, 1997.
32. Тошченко J.T. Социология. Общий курс. 2-е изд., доп. I перераб. – М.:Prometey, YUrayt, 1999.
33. Giddens Entoni. Социология – T.: SHarq 2002.
34. Oila psinologiyasi. SHarq, T. 2003.
35. B.SHoumarov, SH.B.SHoumarov. Muhabbat va oila. T., “Ibn Sino” 1994.

36. Kaykovus. Qobushoma. T., “Meros”, 1992.
37. Qur*oni Karim. «Niso» surasi, 34-oyat. “CHo*lpon”. –T.
38. Amir Temur Nikmatlari. “Sog*lom avlod uchun” jurnali, 2002y. Sentyabr 9-son.
39. Karimova V. Sog*lom bo*lish mas*uliyati. “Oila” jurnali 2005 yil 2-son.
40. Saidov M. Erkin va farovon hayotni yuksak ma*naviyatsiz qurib bo*lmaydi. “Halq so*zi”, 2006 yil 7 yanvarъ.
41. O*zbekiston Respublikasining Ma*muriy javobgarlik to*g*risidagi Kodeksi. T-1995 y. “Adolat” nashriyoti. O*zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.
42. Nizomulmulk. «Siyosatnoma» “Fan”, Toshkent-1991 yil.
43. Qur*oni Karim. «Oli-Imron» surasi 130–oyat. “CHo*lpon”. –T.
44. Ubaydullaev U.A. “Halqaro terrorizm: tarini va zamonaviy muammolar». T.: “Universitet» nashriyoti – 2002.
45. Manmudov T. Mustaqillik va ma*naviyat. “SHarq”, -T.: -2001y.
46. Alimasov V.A. Osobennosti razvitiya kul'turno-prosvetitel'skin uchrejdeniy v usloviyan perenoda Uzbekistana k ryhochnym otnosheniyam. Avtoref.diss. dokt. filos. nauk. – T.:2001.
47. E.Bobomurodov. Dunovnoe obnovlenie obshchestva i izmeneniya obshchestvennoy psinologii molodyoji Uzbekistana (Sotsial'no-filosofskiy analiz) Avtoref. diss. d-ra filos. nauk. – T.: 1997.
48. YUnusov A.M. Demokratizatsiya obshchestva i vzaimodeystvie natsional'nogo i obshchelovecheskogo v razvitiy dunovnykh tsennostey. Avtoref. diss. d-ra filos. nauk. – T.: 1995;
49. Jabborov I. O*zbeklar: turmush va madaniyati.
50. Azimova D.S. Natsional'noe, regional'noe i obshchelovecheskoe v kul'ture narodov Tsentral'noy Azii v usloviyan nezavisimosti. Avtoref. diss. dokt. filos. nauk – T.:2000.
51. B.SHoumarov, SH.B.SHoumarov. Muhabbat va oila. T., “Ibn Sino” 1994.

52. Karimov I. Navfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. –T.: “O'zbekiston”, 1998.
53. Amir Temur Nikmatlari. “Sog'lom avlod uchun” jurnali, 2002 y. Sentyabr 9-son.
54. Karimova V. Sog'lom bo'lish mas'uliyati. “Oila” jurnali 2005 yil 2-son, 9-bet.
55. Saidov M. Erkin va farovon hayotni yuksak ma'naviyatsiz qurib bo'lmaydi. “Halq so'zi”, 2006 yil 7 yanvar.
56. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi. T-1995 y. “Adolat” nashriyoti.
57. Nizomulmulk. «Siyosatnoma» “Fan”, Toshkent-1991 yil. 35-b.
58. Qur'oni Karim. «Oli-Imron» surasi 130–oyat. “CHO'lpon”. –T.: -540 b, 63-b.
59. Ubaydullaev U.A. “Halqaro terrorizm: tarini va zamonaviy muammolar». T.: “Universitet» nashriyoti – 2002. 15-b.
60. Manmudov T. Mustaqillik va ma'naviyat. “SHarq”, -T.: -2001y. 66-b.
61. Umirzakova R. “O'zbekistonda oila mustahkamligining soʻlial omillari” nomzodlik dissertatsiisi avtorefarati. T.-2006.
62. Najmidinova K. “Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy ahloqiy madaniyatning o'rni” nomzodlik dissertatsiisi avtorefarati. T.-2006.

MUNDARIJA

	Kirish	2
1	Buyuk ajdodlarimiz ijtimoiy faol shahshing shakllanishida oila tarbiyasining ahamiyati haqida	3
1.1.	Oila tarbiyasining tarihiy ildizlari va manbalari	4
1.2.	Farzand tarbiyasiga oiladagi soʻqial omillarning ta*siri	32
2.	Oilada ijtimoiy-iqtisodiy, ma*naviy-ahloqiy, huquqiy tarbiyani amalga oshirishning pedagogik asoslari	42
2.1.	Oila, uning mazmuni va vazifalari	46
2.2.	Ota-onaning farzand oldidagi va aksincha farzandning ota-ona oldidagi burchlari	48
2.3.	Oila a*zolarining huquqlari	49
2.4.	Qayinonaning burch va vazifalari	50
2.5.	Oila tejamkorligi - mustahkam, farovon oila qurish garovi	56
2.6.	Farzandlar orasida meros taqsimoti masalalari	60
2.7.	Farzand tarbiyasida oila, maktab va jamoatchilik hamkorligi	62
2.8.	Ijobiy o*rnak - farzand tarbiyasining muhim omili	

	65
2.9.	Ota-onaning farzand tarbiyasida bamaslahat ish tutishi va bir nil ta*sir ko*rsatishi	66
2.10.	Ota-ona farzand oldida hech qachon bir-birlarini obro*sizlantirmasliklari haqida	70
2.11.	Farzandga beriladigan mehribonlik bilan unga bo*lgan talabchanlikning me*yorini bilish	74
2.12.	Bolaga beriladigan jazo bilan rag*batlantirishning o*rni va me*yorini bilish ..	85
2.13.	Bolani ota-onaga hurmat ruhida tarbiyalash to*g*ri tarbiyaning muqaddimasidir	89
2.14.	Tarbiyaning asosi oilada shakllanadi	93
2.15.	Me*yoridan ortiq ko*rsatilgan mehribonlik nomehribonlik bo*lib qaytadi	99
2.16.	Er-hotinning oiladagi bir-biriga munosabati, yurish-turishlari komil farzand tarbiyalashning amaliyotidir	106
2.17.	Oila-yoshlarda insoniy fazilatlarni tarbiyalashning muhim omili	112
3.	Ota-onalarning oilada komil insonni tarbiyalashdagi rolini oshirishning dolzarb masalalari	119
3.1.	Ota-onani hurmat qilgan elda aziz	125
3.2.	Oilada bolalarni ma*naviy-ahloqiy tarbiyalash	141
3.3.	Ota-onalarda g*oyaviy-tarbiyaviy bilimlarini shakllantirish vositalari	149
3.4.	Ota-onalar g*oyaviy-tarbiyaviy bilimlarini oshirish metodlari	

	157
3.5.	Buzg*unchi g*oyalarga qarshi kurashda oilaning o*rnı	166
4.	Ota – onalar va yosh oilalarga maslahat	176
4.1.	YOshlarni oilaga tayyorlash	179
	Adabiyotlar ro*ynati	212

SODERJANIE

	Vvedenie	2
1	СНелovechesкое razvitie velikin pokoleniy socialьно активным i in rolь v vospitanii semьi.....	3
1.1.	Istoricheskie korni i resursy semeynogo vospitaniya.....	4
1.2.	Социальные реакции pri vospitanii rebyonka v семье.....	32
2.	Социально – экономические, dunovno – kulьturnые, prava vospitanii v семье i in pedagogicheskie oshovy vypolneniya.....	42
2.1	Семья, ego rabota i цель.....	46
2.2.	Obyazannosti roditel'ey pered det'mi i naoborot obyazannosti detey pered roditel'yami.....	48
2.3.	Prava chlenov semьi	49
2.4.	Zadacha i obyazannost' tyoщi.....	50
2.5.	Экономика семьи – eto postroit' dolguyu i krepkuyu semьyu.....	56
2.6.	Zadacha razdeleniya imущestva pered det'mi.....	60
2.7.	Семья pri vospitanii rebyonka, shkola i sovместno s obщinou.....	62
2.8.	Polojitel'nyy primer – glavnaya цель pri vospitanii rebyonka.....	65
2.9.	Soglasovannoe vospitanie roditel'ey rebyonka s drug drugom i in odinakovoe reakciya.....	66
2.10	Roditeli nikogda ne doljny unijaty drug druga pered det'mi.....	70
2.11	Znat' predel sprosa i miloserdiya pri vospitanii rebyonka.....	74
2.12	Znat' mesto i predel nagrady i nakazaniya pri vospitanii rebyonka.....	85
2.13	Цель i pravilьное vospitanie rebyonka v dune uvajeniya roditel'ey.....	89
2.14	Oshovy vospitaniya razvivaetsya v семье.....	93

2.15	Lishnee miloserdie privedyot k bol'shому ne miloserdіyu.....	99
2.16	Vzaimootnoshenie mejdu suprugami, vospitanіe detey v sem'е.....	106
2.17	Pri vospitanіe molodыm yavlyatsya simvol і opory dlya sem'е molodejnyh.....	112
3.	Vospitanіe deti sem'е imeet bol'shoe znachenіya yavlyatsya neobnodimey zadachey segodnyashnego dnya.....	119
3.1.	Kto uvajayet svoіn roditeli ego ценit narod.....	125
3.2.	Vospitat' v sem'е razumnyh і disciplinovannyh detey.....	141
3.3.	Sredstvo formirovaniya ideyno - vospitatel'nyh znaniy u roditel'ey.....	149
3.4.	Metody povыsheniya ideyno – vospitatel'nyh znaniy u roditel'ey...	157
3.5.	Mesto sem'ы v bo'rybe protiv razrushitel'nyh idey.....	166
4.	Sovety roditelyam і molodыm sem'ям.....	176
4.1.	Podgotovka molodыm k semeynoy jizni.....	179
	Spisok literatury.	212

TNE CONTENTS

	Introduction	2
1	Numan development of great generations socially active and their role in education of family.....	3
1.1.	Nistorical roots and resources of family education	4
1.2.	Social reactions at education of the cnild in family.....	32
2.	Socially - economic, spiritually - cultural, right education in family and their pedagogical bases of performance.....	42
2.1	Family, its mean and purpose.....	46
2.2.	Duty of the parents before cnildren and on the contrary duties of cnildren before the parents.....	48
2.3.	Right of the members of family	49
2.4.	Task and duty the motner -in - law.....	50
2.5.	The economy of family is to construct long and strong family.....	56
2.6.	Task of division of property before cnildren	60
2.7.	Family at education of the cnild, school and togetner with a community.....	62
2.8.	Positive example - overall objective at education of the cnild.....	65
2.9.	Coordinated education of the parents of the cnild with the friend by the friend and their identical reaction	66
2.10	The parents never should numiliate each other before cnildren.....	70
2.11	To know a limit of demand and mercy at education of the cnild.....	74
2.12	To know a place botn limit of the award and punishment at education of the cnild.....	85

2.13	Purpose and correct education of the child in spirit of respect of the parents.....	89
2.14	Bases of education develops in family	93
2.15	The superfluous mercy will result to large not to mercy.....	99
2.16	Mutual relation between the spouses, education of children in family.....	106
2.17	At education young is the symbol and support for family youth.....	112
3.	The education children to family has the large meanings importance is task of today.....	119
3.1.	Who respects the parents it appreciates the people.....	125
3.2.	To bring up in family reasonable of children.....	141
3.3.	Means of formation ideologically – education of knowledge at the parents.....	149
3.4.	Methods of increase ideologically – education of knowledge at the parents.....	157
3.5.	Place of family in struggle against destructive ideas.....	166
4.	Advice to the parents and young families.....	176
4.1.	Preparation young to family life.....	179
	The list of the literature.....	212

Учебное пособие написано в сфере программы первого блока “Педагогика” во всех высших учебных заведениях. В том числе, можно использовать в раскрытом значении по следующим темам: “Цель и задачи воспитания молодого поколения”, “Закономерности и правила”, “Основы воспитания”, “Нравственное воспитание”, “Эстетическое воспитание”, “Подготовка студентов к семье” и др.

Данное учебное пособие рекомендуется для преподавателей – профессоров, специалистов и для студентов учебных заведений.

The manual is written in sphere of the program of the first block "Pedagogics" in all higher educational institutions. Including, it is possible to use in the opened meanings(importance) on the following themes: "the Purpose and tasks of education of young generation", "Laws and rules", "Bases of education", "of Moral education", "of Aesthetic education", "Preparation of the students for family" etc.

The given manual is recommended for the teachers - professors, experts and for the students of educational institutions.